

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**BİRİNCİ VE İKİNCİ DÖNEM (1920-1927) TBMM TUTANAKLARINDA
GÜNDELİK HAYAT TARTIŞMALARI**

Zeynep BÜYÜK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÖNEM (1920-1927) TBMM TUTANAKLARINDA
GÜNDELİK HAYAT TARTIŞMALARI

Zeynep BÜYÜK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

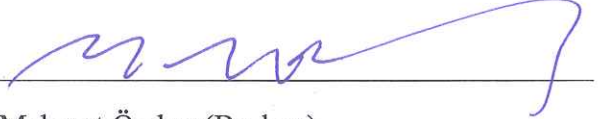
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

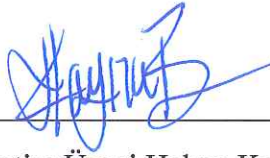
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Zeynep Büyük tarafından hazırlanan “Birinci Ve İkinci Dönem (1920-1927) TBMM Tutanaklarında Gündelik Hayat Tartışmaları” başlıklı bu çalışma, 03/09/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Özden (Başkan)

Dr. Öğretim Üyesi Hakan Kaynar (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Berk Esen

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

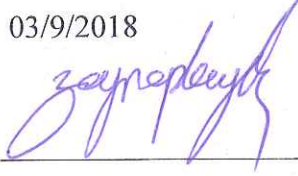
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/9/2018

Zeynep Büyük

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

☒ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

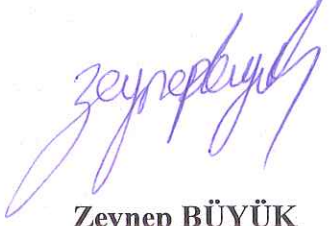
☐ **Tezimin/Raporumun ... tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

☐ **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

☐ **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

03/9/2018

Zeynep BÜYÜK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Dr. Öğretim yesi Hakan KAYNAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Zeynep BÜYÜK

ÖZET

BÜYÜK Zeynep. *Birinci ve İkinci Dönem (1920-1927) TBMM Tutanaklarında Gündelik Hayat Tartışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Cumhuriyet'in siyasi tarihi açısından en kritik iki döneminde TBMM'nin sadece Milli Mücadele ve sonrasında yeni kurulan Cumhuriyet'in kurumsallaşmasıyla meşgul olduğuna dair bir önyargı hemen herkes tarafından paylaşılmaktadır. Oysa 1920-1923 ve 1923-1927 dönemlerinde meclis üyeleri sanıldığı kadar aksine sadece "büyük" memleket meseleleriyle ilgilenmemiş savaşın ortaya çıkarmış olduklarının yanı sıra süregiden toplumsal konularda da tartışmalar gerçekleştirmiştir ve kudretlerinin elverdiğince sorunlara çözüm bulmaya çalışmışlardır. İçki, kumar, fuhuş, tasarruf, sağlık, aile gibi birçok konuda kanun yapma kudretiyle çözüm üretmeye çalışan meclis üyelerinin bu faaliyetleri boyunca yaptığı tartışmalar iki açıdan ilginçtir. Bir, her vekil kanun teklifi boyunca yaptığı konuşmalarda adeta bir muhabir gibi edindiği gözlemleri meclis üyeleriyle ve bugünün okuruyla paylaşır; iki, dahası gelecekte kurulması muhtemel yeni devletin toplum tahayyülüne ilişkin ideallerini ortaya koyar. Yapacağımız çalışmada bu iki ana hat üzerinde duracağımız gibi meclis üyelerinin profilleri ve siyasal yapıları açısından her ne kadar birbirinin ardıl ve öncülü olsa da birbirinden oldukça farklı olan birinci ve ikinci meclisin gündelik hayat meseleleri açısından farkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

TBMM, Gündelik Hayat, İçki, Kumar, Fuhuş, Tasarruf, Frengi, Aile

ABSTRACT

BÜYÜK Zeynep. *First and Second Periods (1920-1927) Daily Life Discussions in Grand National Assembly of Turkey*, Master's Thesis, Ankara, 2018.

A prejudice that the TBMM-GNAT (*Grand National Assembly of Turkey*) is engaged only in the institutionalization of the newly established Republic in the aftermath of the National Struggle is shared by almost everyone in the two most critical periods of the Republic's political history. However, in the period 1920-1923 and 1923-1927, contrary to the assumption that the members of the parliament, not only had dealt with the "big" country affairs but also carried out discussions on the social issues that the war brought up and tried to find solutions to the problems within their power. Discussions of members of parliament who were trying to produce solutions with the power of legislation in many subjects such as drinking, gambling, prostitution, saving, health, family are interesting from two perspectives. First, every member of parliament shares observations with other parliament members and today's readership, like a reporter; second, moreover, he puts forward the ideals of the future state of society of the new state likely to be established in near future. In our study as we will elaborate the two main lines, we will also try to put the differences between the first and second parliament in terms of daily life affairs of the members of the parliament which are quite different from each other but at the same time they are successors and predecessors of each other in terms of the professions and political structures.

Keywords

Parliament (GNAT), Daily Life, Drink, Gambling, Prostitution, Saving, Syphilis, Family

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: BİRİNCİ VE İKİNCİ MECLİSE GENEL BİR BAKIŞ	6
2. BÖLÜM: CUMHURİYET VE ÜTOPYA	19
3. BÖLÜM: MUHAFAZAKÂR ÜTOPYANIN BİR BAHANESİ OLARAK AİLE VE “YENİ HAYAT”	22
3.1. DÜĞÜN DERNEK	30
3.2. EVİN DIŞINDAKİ TEHLİKELER	39
3.2.1. Bir Acele İşimiz Var: Müskirat	39
3.2.1.1. Bütçeye Vurulacak “Darbe”	42
3.2.1.2. Dünyadan Men-i Müskirat Manzaraları	47
3.2.1.3. Bu İdeal Topluma Gayrimüslimler de Dahil mi?	51
3.2.1.4. Hangi “Müskirat”?	56
3.2.1.5. Yasağın Ardından	60
3.2.1.6. Helal Para	63
3.2.1.7. Memurlar	69
3.2.1.8. Müskiratta Yeni Dönem	75

3.2.2. Kumar	84
3.2.3. Kadın ve Eğlence	89
3.2.3.1. Erkekler Sorguluyor: Biz Buradayız Kadınlar Nerede?..	92
3.2.3.2. Bir Eğlence Aracı Olarak: Kadın	96
3.2.4. Yuva Dağıtan: Fuhuş	102
3.2.4.1. Yeni Yuvalar Kuralım	104
3.2.5. “Eğlence”nin Sonu Kötü mü Bitiyor: Frengi	106
3.3. MODERNLEŞME İLE GELEN YENİ KOŞULLAR	120
3.3.1. Ağa mısın Paşa mı?	121
3.3.2. Başımıza Gelenler	124
3.3.3. Ve Perde Açılıyor!	131
3.3.4. Deniz Hamamları	133
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	141
EKLER	152
EK 1: Düğünlerde Men’i İsrifat Kanunu	152
EK 2: Men’i Müskirat Kanunu	153
EK 3: İspirto Ve Meşrubatı Külüye İnhisarı Hakkında Kanun	154
EK 4: Frenginin Men ve Tehdidi Sirayeti Hakkında Kanun	158
EK 5: Şapka İktisası Hakkında Kanun	159
EK 6: Etik Kurul ya da Muafiyet İzni.....	160
EK 7: Orijinallik Raporu	161

GİRİŞ

23 Nisan 1920’de Ankara’da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi şahit olduğu dönem itibariyle olağanüstü zamanların meclisi olarak algılanır. Dolayısıyla bu “olağanüstü” zamanlar meclisinin gündelik hayata dair “olağan” konulara olan ilgisi ihmal edilir.

İşte tam da bu mesele tezimin yazılmasını anlamlı kılmıştır. Mecliste Türkiye Cumhuriyeti için sadece siyasi ve ekonomik adımlar atılmamıştır. Bireyi ve toplumu ilgilendiren sosyal ve kültürel kararlar da alınmıştır. Literatürde bu kararlara ya bir takım kanuni düzenlemeler gözüyle bakılmış ya da sosyal hayat bağlamında tek bir başlık halinde değinilmiştir. Değinenler de çoğunlukla konuşanların söylediklerine eğilmeden kanunlar üzerinden genellemek kolaycılığına kaçır. Bu çalışma meclis zabıtlarına yani meclisi oluşturan vekillerin kayda geçirilmiş sözlerine dayanıyor. Meclis zabıtlarında gündelik hayat tartışmaları olarak başladığım çalışmamda söz konusu konuşmalar iç içe geçen halkalar gibiydi; aile, ahlak, eğlence ve kadın.

Vekiller içki, kumar, dans, kadın, hastalık, şapka temasıyla başlattıkları konular aslında aile yapısını düzenliyor, ahlaklı bireyler istiyor, eğlencenin sınırlarını çiziyor, sağlık politikası yürütüyordu. Bu konuların içeriğini de çoğu zaman modernleşme ile gelen koşullar belirliyordu.

Sosyal hayata dair düzenlemelerin çoğu ise aileye dayanıyordu. Aile, evlilik ile kurulur. Evlilik hazırlıkları bir yük haline gelerek evlenecek çiftlerin ve ailelerinin belini bükmekteydi. Uzun süren savaş döneminde nüfus kaybı yaşanması, kadınların dul kalması da bir probleme dönüşmüştür. Bunlara çözüm olarak, düğünlerde israf yapılması yasaklanarak evliliğin üzerindeki maddi yük hafifletilmeye çalışılmıştır. Düğün törenine standartlar konulmuştur. Evlilik yolundaki engellerin kaldırılmasıyla nüfusun artması planlanıyordu. Hatta mecburi evlilikle ilgili bir kanun tasarısı da mecliste görüşülmüştür. Aile eğer sağlam temeller üzerine kurulursa toplumsal huzura da katkısı olacaktır. Ailenin huzurunu bozacak, yuvayı dağıtacak tüm etkenler de bertaraf edilmelidir. İçki bunların başında gelir. Aile gelirinden içkiye para ayrılması, sarhoşluk gibi nedenler boşanmalara sebep olmakta, sağlıklı nesiller yetiştirilmesini

engellemektedir. Bu, içkinin birey üzerinde yaratabileceği tahribatlardır. Ama mecliste içki sadece bu yönüyle ele alınmamıştır. Meclis açıldıktan 5 gün sonra gündeme gelen içki yasağı, içinde bulunduğu olağanüstü döneme rağmen mecliste uzunca görüşülmüştür. Tezin içerisinde de daha çok yer tutmasının sebebi budur. Maddi kayıplara neden olacağı en çok yapılan tartişmadır. retimden tüketime tüm detaylar görüşülmüştür. Kanun onaylandıktan sonra da tartişmalar sürmüş, aşama aşama içki serbest bırakılarak sonunda Men-i Müskirat Kanunu tamamen kaldırılmıştır. Ailenin dağılmasına başka bir sebep fuhuş olarak görülür. Fuhuş aynı zamanda hastalıkların da yayılmasına neden oluyordu. Fuhuştan hastalık kapan adam bunu eşine de bulaştırıyor, toplumda yayılıyor, ortaya büyük bir sağlık problemi çıkıyor hem de yuvalar dağılıyordu. Bu yüzden fuhuşun önüne geçmek için çaba sarf edilmiştir.

Ailenin tüm yeleri eğer ahlaklı bireyler olursa memleket daha iyi bir yer insanlar da daha mutlu olacaktır. Bunu devletler bireylerden beklemektedir. O zaman toplum ahlakını bozmaya yönelik her hamle devletin müdahalesiyle karşılaşacaktır. Fuhuş hemen hemen her toplumda ahlaksızlık olarak kabul edilir. Fuhuş o dönemde frengi hastalığının bulaşmasına sebep oluyordu. Bu yüzden hastalık ayıplanmakta hastalar da çoğunlukla ahlaksız kişiler olarak algılanmaktaydı. Hastalığı kapmış kadınlar da “ahlaklı” şekilde muayene edilmeliydi. Belki de en “ahlaklı” olanı kadının muayene edilmemesiydi. Hepsi vekillerin aklını kurcalayan soru işaretleriydi. Mebuslar bu sorulara doktor kimliğine bürünerek cevap aramaktadırlar. Aile birliği sağlam olsun, ahlaklı davranışlar sergilensin diyen, eğlenceleri eleştiren memleket sözcüleri, en büyük görevinin toplumun sağlığı olduğunu da bilmektedir. Hele ki frengi, sıtma, verem, trahom “dört başlı ejderha” gibi memlekette kol gezerken buna sessiz kalmaları mümkün değildi.

İşlam anlayışına uymayan para kazanma yöntemleri de toplumun ahlak anlayışına ters düşmektedir. İşlam’ın yasakladığı haram olan şeyler üzerinden para kazanmak günah olmasının yanında ayıp kabul edilir. Örneğin içki satışından gelir elde etmek uygun değildir. Memurlardan da “ahlak bekçiliğini” üstlenmesi beklenir. İçki içmek, kumar oynamak, kadın oynatmak, fuhuş yapmak gibi “ahlaki suların” takibi memurların görevidir. Bu sorunların önüne geçilmesi için memurların görevini tam anlamıyla yerine getirmesi beklenir. O zaman memurlar en ahlaklı kişiler olmalıdır!

Bazı “ahlaksız” kişilerin “ahlaksızca” eğlenmesi de meclis gündemine taşınmıştır. Ahlaki normlara uymayan tüm eğlenceler engellenmeye çalışılır. İçki ve kumar da eğlencenin vazgeçilmezlerindendir. Bir de kadın eğlenceye dâhil olup dans etti mi işte asıl “ahlaksızlık” o zaman görülür. Meclis tarafından müdahale gecikmez, kadının dans etmesi de meclisin ilk günlerinde konuşulur. Bir de “Batı’dan alınan ahlaksızlık” kadın ve erkeği birlikte denize girmesidir! O zaman bu “rezaletler” de vekiller tarafından yorumlanacaktır. Batı demişken, peki, “yanlış Batılılaşma” dönemin gazete ve dergilerinde aydınlar tarafından tartışılırken mecliste bahsi geçmez miydi? Bu tartışmalar toplumun geçtiği modernleşme sürecinin meclise yansımalarıdır. Bunları kadın-eğlence ve kadın-erkek ikilisi mevzubahis olduğunda çokça duymaktayız.

Burada şunu da unutmamak gerekir, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile sosyokültürel değişim süreci başlamıştı. 19.yüzyılın yeni hayat tarzında kadınlar eğitim görüyor, gazete, dergi ve roman okuyor, yüksek sınıfın kadını toplum hayatına giriyordu ve gezinti yerlerinde kadın erkek flörtü başlamıştı (Ortaylı, 2015: 21). Yazı ve yayın etkinlikleri günlük hayatın anlayış ve alışkanlıklarını etkiliyordu (Doğan, 1992: 179).

Mehmet Ali Kılıçbay, (1985: 57) Batılılaşmanın Osmanlı aydınını üreten olgu olduğunu söyler. II. Meşrutiyet’in ilanı da (1908), Türk aydınlarının, Batı’nın siyasal ve hukuksal düşünceleriyle daha yaygın biçimde uğraşmalarına olanak hazırlamıştır (Tosun, 2003: 822). Jön Türk rejimi, kadınlara eğitim hayatının kapılarını açtıkça iş hayatına ve toplumsal hayata girmeye başlamışlardır (Lewis: 2013: 310). Şerif Mardin, Jön Türklerin fikirlerinin milletlerin “uyandırılması”yla ilgili olduğunu, Cumhuriyet devrindeki fikirlerin bu vurguyu devam ettirdiğini söyler (Mardin, 1985: 351).

Fatma Acun’da Türk modernleşme süreci içerisinde sürekliliği sağlayan şeyin Cumhuriyet’in Osmanlı’dan devraldığı kadrolar olduğunu belirtir. Milli Mücadeleyi yürüten ve Cumhuriyet’i kuran kadrolar, Osmanlı bürokrasisi geleneğinden geliyordu. Tecrübeleri ve ideoloji birikimleriyle birlikte, Osmanlı aydın, bürokrat ve asker kadroları Cumhuriyet’e intikal etmiştir. Cumhuriyet “elit-bürokrat” kadroları devralmıştır (Acun, 2016: 50). Celal Vatandaş da aynı yönde fikirlerini beyan etmiştir: “Cumhuriyet dönemi ideolojisi olarak Kemalizm’in hem düşünce, hem de toplumsal

temel bakımından öncüleri vardır. Bunların arasında özellikle de Jön Türk döneminin etkilerini reddetmek mümkün değildir” (Vatandaş, 2016: 76).

Değişim aniden Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmamış, Tanzimat’tan bu yana, bir dizi nicel değişimin birikimiyle, bu değişimin belli bir aşamasında nitel değişim gerçekleştiğini unutmamak gerekir (Acun, 2016: 59). Bu nitel değişimler, meclisteki kadroların kendi toplum tahayyülleriyle doğru orantılı olarak müzakerelere yansır.

Düşüncelerinde yarattıkları “ideal toplum” ve “sorunsuz devlet” tahayyülleri vekilleri her geçen gün yeni bir konuyla beslemiştir. Burada dikkat çeken şey vekillerin konuşma balonlarında “hayali bir devlet” olduğudur. Şu gerçek unutulmamalıdır her ne kadar bugünden geriye bakan araştırmacılar için TBMM meşru, kurtarıcı ve kurucu olsa da, yaşandığı an itibariyle bunların hiç biri değildir. Tarih başka türlü yazılsa her biri belki de hain ilan edilecek mebusların daha hiç bir şey kesinleşmemiş, ne kurtarma ne kurulma gerçekleşmemişken gündelik hayatın meselelerinden bahsetmeleri onların gelecekteki devlete ilişkin hayallerini içermektedir. Dolayısıyla birinci dönem vekillerin gündelik hayatı kapsayan konuşmaları bir “ütopya” olarak da adlandırılabilir. Ütopya yok ülke’dir. 1920-1923 arasında, unutmayalım, henüz bir Türkiye Cumhuriyeti yoktur.

1923-1927 döneminin teze dâhil edilmesinin sebebi “ütopya”sına kavuşanların toplum düzenini “idealize” etmeye nasıl devam ettiklerini görmektir. Değişen kadroların meclis içinde yeni bir hava estirdiğini görülür. Bu tek tip vekillerle meclisin donatıldığı anlamına gelmez. Muhalif sesler yine duyulmaktadır ama düzenlemeleri pratiğe dökmenin daha kolay olduğu söylenebilir. Batı kültürüne yönelme ve değişim istediği daha açık seçik ifade edilmektedir. Çünkü “yeni rejimin 1923’ten itibaren kendine ait bir modernleşme projesi vardır” (Kaynar, 2012: 194). Bu projeler 1924 Anayasası ile kolayca kabul edildiği için birinci meclisteki gibi hararetli tartışmalar yaşanmaz. Mustafa Çoban’ın ifadesiyle “Cumhuriyetin ilk yılları bu coğrafyada yaşayan farklı referanslara sahip insanların yapılan yeni düzenlemeler sonucunda hayata özgü anlam kaygıları ve anlam sapmaları yaşadıkları dönem olarak değerlendirilebilir. Toplum sadece siyasî ve iktisadi alanla sınırlı olmayan din, ahlak ve değer üçgeninde önemli değişikliklere icbârî uyma durumunda bırakılmıştır” (Çoban, 2014: 43).

Tartışmalara bakarken Ahmet Demirel'in *İlk Meclis'in Vekilleri* kitabında ortaya koyduğu tezlerden faydalanılarak, literatürün ileri sürdüğü Birinci ve İkinci Grup üyelerinin siyasi kimliklerine meclis içinde dönen diyaloglardan bakılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: BİRİNCİ VE İKİNCİ MECLİSE GENEL BİR BAKIŞ

Birinci ve İkinci Meclis içinde gündelik hayata dair hangi tartışmaların yapıldığına bakmadan önce bu iki dönemin nasıl bir siyasi süreç içerisinde var olduğundan, meclisi dolduran vekillerden genel hatlarıyla bahsetmek gerekir.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) neticesinde Osmanlı Devleti işgallere açık hale gelmişti. Bu fırsattan yararlanan İngilizler, 12 Ocak'ta açılan Osmanlı parlamentosu Meclis-i Mebusân'ı¹ 16 Mart günü basıp bazı milletvekillerini tutuklayarak Malta'ya sürmüşler ardından İstanbul'u işgal etmişlerdir (Bayrak, 1990: 31). İşgal üzerine meclis faaliyetlerinin sağlıklı şekilde yürütülemeyeceği gerekçesiyle 18 Mart 1920'de "emniyet verici halin gelmesine kadar" Meclisi Mebusan çalışmalarına ara vermiştir. 11 Nisan 1920'de ise padişah Vahdettin'in emriyle kapatılmıştır (Güneş, 1998: 26).

Meclisi Mebusan'ın kapatılmasının ardından İstanbul'da bulunan Padişah ve hükümeti müttetiklerle iş birliği yaparak padişahlık idaresinin devamını sağlamaya çalışırken, Mustafa Kemal ve onun etrafında toplananlar ise Anadolu'da memleketin toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı için mücadeleye atılacaktı (Karpas, 2014: 120).

Bu uğurda ilk adımı atan Mustafa Kemal, Meclis'in kapanmasından bir gün sonra bir genelgeyle millet meclisinin Ankara'da toplanacağını duyurmuştur (Tunaya, 1998: 4). Seçimlerin ardından 23 Nisan 1920'de Mebusan Meclisi'nden kaçıp gelebilenler ve il meclislerince seçilmiş yeni üyelerin katılımıyla Meclis açılmıştır. 349'u yeni yapılan seçimle belirlenen, 88'i İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen milletvekillerinin toplam sayısı 437'yi bulur. Ancak 34 milletvekili Meclise katılmadan istifa ettiği için birinci dönemin toplam milletvekili sayısının 403 olduğu ifade edilmektedir (Özcan, 2011: 39,

¹ Meclis-i Mebusan Osmanlı Parlamentosu'nun seçimle gelen üyelerinden oluşan kanadıdır. 23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü Meclis-i Umumi adlı Osmanlı Parlamentosu'nu oluşturan iki meclisten biri olup halkın seçtiği mebuslardan meydana gelmekteydi. Parlametonun diğer kanadı ise padişahın tayin ettiği üyelerden oluşan Meclis-i Ayan'dı (Akyıldız, 2003, c.28: 245).

Çoker, 1994: 39). Türk parlamento tarihi üzerine araştırmalar yapan İhsan Güneş meclisin bu üyelerini “tüm güçlükleri göğüsleyerek, kellesini torbaya koyarak vatanını işgalden kurtarmaya kararlı yurtseverler” olarak tanımlar (Güneş, 1998: 32).

TBMM’de memur olarak görev almış Hıfzı Velet Velidedeoğlu, ilk Meclisin üyelerinin bir bölümünü oluşturan İstanbul’dan gelen mebusların genellikle daha kültürlü, Anadolu’dan seçilenlerin ise çokça hacı, hoca, çelebi, şeyh gibi kişilerin olduğunu ve bu milletvekillerinin sık sık vatan sevgisiyle birleştiğini söyler (Velidedeoğlu, 1990: 242-243). Ayrıca Mebusan Meclisi kapandıktan 36 gün sonra açılan yeni meclisin genel havasından ise şöyle bahseder: “*Bunların kılıkları, giysileri, yaşları, düşünsel düzeyleri ve görgüleri başka başka ve çok değişik; beyaz sarıklı, ak sakallı, cüppeli eli tespihli hocalarla pırıl pırıl üniformalı genç subaylar; yazma veya şal sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle Avrupa’daki yüksek öğrenimlerini bitirip yeni dönmüş, Batı kültürüyle yetişmiş, nokta bıyıklı, Kuvayı Milliye kalpaklı gençler yan yana oturuyorlar.*” (Velidedeoğlu, 1990: 15).

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sınırsız yetkilere sahip olmadığını söyleyen siyaset bilimci Tarık Zafer Tunaya, meclisin gayesini şöyle özetler: “Hilafet ve Saltanatı, vatan ve milleti, milli hakimiyet prensibinin getirdiği esaslar dâhilinde kurtarmak” (Tunaya, 1998: 10). Milli Mücadelenin getirdiği bu sorumluluklar dışında hükümet kendi planlarını da aynı zamanda uygulamaya koymak istemiştir. Bu anlayışla meclis, işleyişini görev ve sorumluluklarını belirleyen çalışmalara girer. Varlığını tesis etmek adına eskiyle bağını yavaş yavaş koparıp kendi sistemini oturtmalıydı. İlk olarak yürütme organı olan ‘İcra Vekilleri Heyeti’ seçilmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisi’nin işleyişinde “meclis hükümeti sistemi” vardı. Bu siyasal yapıda Meclis üstün otoriteye sahipti ve Meclis Başkanı aynı zamanda Hükümet ve Devlet Başkanı’ydı. Devlet Başkanlığı diye ayrı bir makam yoktu. Hükümete İcra Vekilleri Heyeti denilirdi (Özcan, 2011: 39). Daha sonra Nisab-ı Müzakare Kanunu ile meclisin amacı, karar yeter sayısı, milletvekillerinin devam zorunluluğu ve maaşlarını belirleyen düzenlemeler yapılmıştır. Ardından “millî irade” ile oluşturulan ilk anayasanın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) çıkarılmasıyla devletin temel yapı ve işleyiş ana hatlarıyla belirlenmiştir (Alpkaya, 2013: 244). Bu anayasa, meclisin yeni bir iktidar ve devlete gidişinin belgesiydi (Tanör, 1998: 76). Aynı zamanda olağanüstü koşullardan doğan geçici bir

seçenektir. (Tanör, 1998: 81). Bu geçiciliğin göstergesi ise anayasada esas alınan kararların asgari ve zorunlu hükümlerin ötesine gitmeyiştir (Tanör, 1998: 76).

Yeni düzen yavaş yavaş bir zemine oturtulmaya çalışılsa da bu adımlar tüm sorunların çözümüne yetmiyordu. Yeni kanunlar çıkartılırken 1876 anayasası Kanun-u Esasi'nin² de halen yürürlükte olduğunu ve bunun birtakım sorunlar çıkardığını söyleyen Rıdvan Akın durumu şöyle izah eder: *“1921 Anayasası'nda olmayan kamu hakları ve benzeri konularda TBMM, ya 1876 hükümlerini geçerli saymış veya yeni durum yaratan ‘meclis kararları’ üretmiştir. 1921 Anayasası'nın kabulünden sonra da iki anayasalı bir dönemin varlığından söz edilmelidir. Asıl anayasa Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur; ama bunun değiştirmedığı hükümleri bakımından Kanun-i Esasi yürürlükte. Bu ikilik 1924 Anayasası'nın 104.maddesi gereği Kanun-i Esasi'nin yürürlükten kaldırıldığı açıkça ilan edilene kadar devam edecektir”* (Akın, 2014: 199). Meclis içinde zaman zaman iki anayasanın uygulandığı görülse de devletin yapısı yavaş yavaş Kanunu Esasi'nin öngördüğü yapıdan uzaklaştırılarak, Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre düzenlenmiştir (Güneş, 1998: 40-41).

Mustafa Kemal, meclisin kesintiye uğramadan görevini sürdürmesine çok önem vermiştir. Bağımsızlık, çağdaşlaşma ve demokratikleşme için gerekli askeri, ekonomik ve sosyal gelişmeler siyasal platformda çözülmeliydi. Meclisin yasama ve yürütme görevinin yerine getirilebilmesi için, görüşlerin daha örgütlü bir biçimde sunulması gerekirken anlaşmazlıklar meclisi neredeyse kilitlemiştir (Akgün, 1998: 55-56). Bu sebepler Mustafa Kemal'i meclis içinde gruplaşma yoluyla bir ayrılık fikrine sürüklemiştir. Hiçbir engelle karşılaşmadan kararları hızlıca uygulamaya koymak istese de muhalifler bazı konularda iktidarın yoluna taş koymaktaydı. O ise bu savaş döneminde böyle bir vakit kaybı yaşamak istemiyordu. Birlikteliğin gücünden faydalanıp parlamentoda daha fazla söz sahibi olmak ve kararları meclisten daha hızlı

² Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasıdır. 23 Aralık 1876'da ilan edilmiştir. “Kanun-ı Esasi, bir anayasada olması gerektiği şekilde halkın oylarıyla seçilmiş bağımsız bir yasama organı tarafından oluşturulmamıştır. Bütün üyeleri padişahça atanan Meclis-i Mahsusa adındaki 28 üyeli bir kurul tarafından çeşitli ülkelerin anayasalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte, Kanun-ı Esasi ile mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş sağlanmıştır. Kanun-ı Esasi, hazırlanışı yönüyle olmasa da devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişini ve günün şartlarına göre bireylerin hak ve hürriyetlerini düzenlemesi nedeniyle, günümüz anayasalarına benzer niteliktedir. Bu anayasa ile ilk kez, “milletin temsili ilkesi” demokrasinin temel ilkesi olarak devlet hayatına dahil edilmiştir.” <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx> adresinden Mayıs 2018'de erişilmiştir.

geçirmek için yönlendirebileceği bir grubun varlığı işleri kolaylaştıracaktı. Bu düşünceler meclisin genel havasına da yansımıştır, ayrılıklar gitgide belirginleşmiştir.

Mustafa Kemal, mecliste yükselen muhalif sesler üzerine kendine yakın mebusları bir grup altında toplamaya karar verir. Mustafa Kemal'in arkasında daha rahat çalışma olanağı sağlayacak bir parlamento çoğunluğu yaratmak istediğini söyleyen Rıdvan Akın, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması (10 Mayıs 1921) ile iktidar ve muhalefet bloklarının billurlaştığını belirtir (Akın, 2014: 28). Böylece, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bir ulusal dernek olmaktan çıkarak meclisteki Birinci Grup'un siyasi partisi haline gelmiştir. Bu topluluğa sadece Mustafa Kemal Paşa'nın kabul ettiği mebuslar alınmıştır. Geline bu noktada oluşan ayrım grup dışında kalanların milli mücadeleye karşı olduklarının düşünülmesine yol açıyordu (Goloğlu, 2010: 177-178).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubuna başkanlık yapmış, dönemin meclis üyesi ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Korgeneral Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da mecliste fikir ayrılıklarının olmasını savaş koşullarında bir zorluk olarak görür. Bu şartlar altında bir inkılap hareketi yürütmenin güç olduğunu belirtir. Hem savaş hem inkılap hareketi yürütme ikiliğinin muharebe cephelerine yansması ihtimalini Mustafa Kemal'e sorduğunda ise *“Tahammülü az olanlar, mühim bir kitleyi kendi arkalarından sürüklemeye ve bu suretle milli varlığımızın kuvvetini azaltmaya başlamışlardı. Bu kitleye karşı vaziyet ve tedbir almaya mecbur olduk”* cevabını aldığını söyler (Cebesoy, 2011: 67-68). Bu grubun önde gelen isimleri arasında Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Mahmut Esat Bey (Bozkurt), Kılıç Ali (Bey), Adnan Bey (Adıvar), Mazhar Müfit Bey (Kansu), Rauf Bey (Orbay), Refet Bey (Bele) yer almaktadır. Grubun amacı: “Misak-ı Milli esasları dâhilinde ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre gereken devlet örgütünü oluşturmaktır” (Özcan, 2011: 43-44, Çoker, 1994: 301-304).

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, gruplaşma hakkındaki görüşlerini meclis kürsüsünde dile getirirken Mustafa Kemal'in oluşturduğu grubun ilkesinin yediden yetmişe herkesin ilkesi olduğunu, ayrılığın doğru olmadığını, bu tür iddiaların oluşturulan birliği zedeleyeceğini ifade ederek kendisinin de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan olduğunu söyler (Goloğlu, 2010: 178). Goloğlu'nun

konu hakkındaki yorumu ise farklıdır, Hüseyin Avni Bey'in bu çabalarının boşuna olduğunu, çünkü bu grubun bütün mebuslar içinde bulunsun diye değil, istenmeyenler içinde bulunmasın diye kurulduğunu iddia eder (Goloğlu, 2010: 178). Grup kurulurken mebusluğu fiili olarak devam eden 351 mebustan 261'i gruba alınmış 90 mebus ise grup dışında kalmıştır (Demirel, 2015: 227).

Teşkilatlı ve programlı Birinci Grup mebuslarının karşısında bu gruba alınmayan ya da girmeyen grupsuz, teşkilatsız mebuslar vardı (Goloğlu, 2010: 179). Birinci Grup'un kuruluşundan 14 ay sonra Temmuz 1922'de ise teşkilatsız bu muhalif mebuslar örgütlenerek İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur.³ Muhaliflerin örgütlenmelerini bu kadar geciktirmelerinin nedeni, ağır işgal koşulları altında ulusal birlik ve beraberliğe daha çok önem verilmesinden kaynaklanmaktadır (Özcan, 2011: 44).

Grupların oluşmasını ve aralarındaki tartışmaları İhsan Güneş, "meclisin demokratik kimliğinin belgesi" olarak görmektedir (Güneş, 1998: 41). Peki, İkinci Grup neden örgütlü bir yapı içerisine girmişti? Zürcher'e göre onları örgütleyen Mustafa Kemal'in gittikçe artan mutlakiyetçi ve radikal tutumu karşısında duydukları korkuydu. Ağustos-Eylül 1922'de Yunan işgaline karşı yürütülen Büyük Taarruz'da kazanılan zaferde Mustafa Kemal'in konumunu iyice pekiştirmesi bu korkuyu arttırmıştır. (Zürcher, 2013: 41-42) Ali Fuat (Cebesoy) da İkinci Grup'un diktatörlüğe dair endişelerinin olduğundan söz eder (Cebesoy, 2011: 63). Endişeler, meclisteki tartışmaların eksenini de belirlemiştir. Birinci Grup'un kuruluş tarihi olan Mayıs 1921'den, İkinci Grup'un kurulduğu Temmuz 1922'ye kadar geçen bir yılı aşkın süre içinde, iktidar-muhalefet çekişmesinin temelinde sanıldığı gibi aksine ilerici-gerici veya İslamcı-laik çekişmesi yatmaz (Özcan, 2011: 47). Meclis üstünlüğü ve yetkilerinin kullanım biçimleri, Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumlulukları, Vekil seçimlerinde adayların meclis başkanınca gösterilmesi, Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığı, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sorunlar, Başkumandanlık Kanunu'yla Başkumandana verilen olağanüstü yetkiler,

³ Grubun önderlerinden Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, 30 Nisan 1923'te Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği bir demeçte, "grubun kurucularının kendisiyle birlikte, Canik Mebusu Emin (Geveci), Erzurum Mebusu Süleyman Necati (Güneri), Kastamonu Mebusu Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Kayseri Mebusu Rıfat (Çalika), Sivas Mebusu Vasıf (Karakol) ve Mersin Mebusu Salahattin (Köseoğlu) beyler olduğunu açıklamıştır. Bu yedi kurucudan dördünün önceden Birinci Grup'la hiç ilişkisi olmamış, buna karşılık Emin, Rıfat ve Vasıf beyler daha önce, bir süre Birinci Grup içinde çalıştıktan sonra, buradan istifa edip İkinci Grup'un kurucuları arasında yer almıştır." (Demirel, 2014: 126)

meclis denetimi üstünde olmayan İstiklal Mahkemeleri, iki grup arasında temel çatışma konularıydı (Demirel, 2014: 117-119).

Türkiye yakın siyasi tarihiyle ilgilenen Ahmet Demirel, Birinci ve İkinci Grup üyeleri hakkında istatistiki çalışmalar yapmıştır. Birinci Meclis üyelerinin dağılımını özetle şöyle vermiştir: Gruplaşmalar meydana gelirken mevcut mebus sayısı 355'tir. 355 mebus üzerinden yapılan değerlendirmeye göre 202'si Birinci Grup, 63'ü İkinci Grup üyesi, 90'ı da tarafsız sayılmıştır (Demirel, 2015: 121). Birinci Grup içindeki yeni seçilmiş üyeler İkinci Gruba oranla daha azdır. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından gelen mebus oranı ise Birinci Grup'ta yüzde 26,7, İkinci Grup'ta yüzde 22,2, bağımsızlarda ise yüzde 13,3'tür (Demirel, 2014: 162). Grup üyelerinin ve bağımsızların seçilme şekilleri, eğitim düzeyleri ve meslekleri itibarıyla da incelenmiştir. Demirel bu çalışmayla, resmi tarih anlayışının sunduğu Birinci Grup'un modern, laik, demokratik; İkinci Grup'un ise genel olarak dinci, gerici, muhafazakâr, şeriat yanlısı gibi klişeleşmiş tanımların dışında olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Demirel çeşitli kaynaklarda bu grupların sınıfsal temellere dayalı ayrımlarla ele alındığından da söz eder. Birinci Grup'u "ilericiliği" temsil eden küçük burjuvaziyle (askeri ve sivil bürokrasi), İkinci Grup'u ise "muhafazakârlığı" temsil eden eşraf, toprak sahipleri ve din adamlarıyla özleştirilmesini zorlama sınıfsal değerlendirmeler olarak görür. Bu grupları eğitim durumları üzerinden inceleyerek iddiaları çürütmeyi hedefler. İktidar ve muhalefet mebusları arasında dini temelli okullar dışında eğitim düzeyi açısından kayda değer bir farklılık yoktur. Askeri ya da sivil bir yüksekokul bitiren Birinci Grup üyelerinin oranı yüzde 36,6 iken bu oran, İkinci Grup'ta yüzde 34,9'dur (Demirel, 2015: 148). İkinci Grup içinde de oranların çok yakın olduğu gözükmektedir. Birinci Grup'u "ilericiliği" temsil eden küçük burjuvaziyle niteleyenlerin görüşü doğru değildir. Dini temele dayalı bir eğitim kurumu olan medreselerde öğrenim gören mebusların gruplar içindeki ağırlıklarının karşılaştırılması da oldukça ilginç bir sonuç vermektedir. Bu oranlar İkinci Grup için yaygın olarak benimsenen "dinci-gerici-muhafazakâr" nitelemesini doğrulamamaktadır, çünkü bu nitelendirmenin doğal sonucu olarak medrese mezunlarının muhalif grup içinde iktidar grubuna göre en azından daha yüksek olması beklenir fakat sonuç öyle değildir (Demirel, 2015: 148). Medrese mezunları Birinci Grup'un yüzde 20,8'i İkinci Grup'un ise yüzde 14,3'ünü oluşturmaktadır. Bağımsız adaylar arasında ise yüzde 35,6'ya çıkmaktadır (Demirel, 2014:169). Bunu bir meslek

olarak benimsemiş olanların yani, müftü, müderris ve şeyhlerden oluşan din adamların oranı İkinci Grup'ta yalnızca yüzde 4,8'ken Birinci Grupta, iki katı kadar, yüzde 9,4'dür. Din adamları Bağımsızlar arasında yüzde 18,9 gibi çok daha yüksek bir orana ulaşır (Demirel, 2014: 172).

İç dünyası bu şekilde olan Mecliste tartışmalar devam ederken, düşmana karşı verilen mücadelede zaferler kazanılmaktadır. 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e (1921) kadar süren Sakarya Savaşı'nda Yunanlılar ağır bir hezimete uğratılmıştır. Büyük Taarruz'un da (30 Ağustos 1922) zaferle sona ermesinin ardından İtilaf devletleri Eylül 1922 sonlarında, kesin bir şekilde yenilerek Türkiye'den çıkıp gitmek zorunda kalmıştır. Bu başarısıyla Mustafa Kemal'in şöhreti her zamankinden yüksek hale gelmiştir. 11 Ekim 1922'de Türkiye ile Yunanistan arasında esas itibarıyla Türkiye'nin bugünkü sınırlarını tespit eden Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır (Karpas, 2014: 126). Zürcher, mütarekenin imzalanmasının ardından oluşan tabloyu "Mudanya'da İngilizlerle imzalanan ateşkesten ve Lozan'da⁴ başlatılan ağır ve usandırıcı barış görüşmelerinden sonra, artık savaş sona erdiğine göre, sıra mutlak iktidarı elde etmeye gelmişti" sözleriyle açıklar. (Zürcher, 2013: 42). Zürcher'in de dediği gibi Lozan görüşmeleri, devletin temsil sorununa bir çözüm bulunmasını sağlamıştır. Lozan'a gidecek olan Türk Heyeti'nin devletin şekli belli olmadığı için padişaha karşı sorumlu hale gelmemesi için saltanatın kaldırılması akla en uygun tedbirdir (Ertan, 2013: 69).

Yunanlılarla girilen savaşlarda alınan galibiyetler Birinci Meclis'in cüretkâr hareket etmesini de sağlamıştı. Birinci Meclis çıkardığı kanunlarla eski rejimi tasfiye etmeye devam ediyordu. Bunun en açık göstergesi ise 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması olmuştu. Böylelikle İstanbul Hükümeti sadece bir görüntüden ibaret kalmış, (Akın, 2014: 417) Milli Mücadele'nin başından beri süregelen Ankara ile İstanbul arasındaki iktidar mücadelesi Ankara lehine sonuçlanmıştır (Demirbaş, 2005: 54).

Saltanat kaldırılrsa da halifelik makamı bir süre daha korunmuştur. Sultan Vahdettin'in yerine 18 Kasım 1922'de Abdülmecit Efendi halife olarak seçilmiştir. Bu seçimi değerlendiren Akın, "devlet başkanlığının İstanbul'da kalan 'hayaletini' oylamaktan" başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. (Akın, 2014: 395-396).

⁴ Lozan Konferansı, 1919-1922 yılları arasında gerçekleşen ulusal mücadelenin, askeri zafer sonrasında, siyasi alanda sürdürüldüğü bir süreçtir (Ertan, 2013: 61).

Saltanatın kaldırılması ve sonraki süre zarfında yaşananların mecliste farklı yansımaları olmuştur. Bu yansımalar meclisin kendini tazelemesi ve meclis üyelerinin değişimi ihtiyacını doğurmuştur. Velidedeoğlu, saltanat kaldırılınca Türkiye devlet biçiminin açıklığa kavuşturulması gereksinimi doğduğunu ancak TBMM’yi oluşturan üyelerin bir kısmının zihniyet ve kimliğinin son aşamaya gitmeyi güçleştirdiğini, (Velidedeoğlu, 1990: 237-238) Akın’da heterojen niteliği ile TBMM’nin karar alma sürecinde ayak bağı olabileceğini (Akın, 2014: 60), Karpat ise yeni değişimleri kabul ettirmek için meclisin az çok denetim altına alınması gerektiğini söyler (Karpat, 2014: 128).

Mustafa Kemal benzer istekler doğrultusunda yaptığı ilk ayrışmayı (Birinci Grup) ileriki hedefleri için yeterli görmüyor olacak ki, bu sefer çoğunluğu sağlamak yerine, bazı vekillerin tasfiyesini daha doğru bulmuştur. Yeni bir dönemin başlangıcı ve bu “ayak bağı”ndan kurtulmak adına 1 Nisan 1923’de meclis seçimleri yenileme kararı almıştır.

16 Nisan 1923’te Birinci Büyük Millet Meclisi son toplantısını yapmış ve seçim çalışmaları başlamıştır. Bu dönem içerisinde 338 kanun ve 389 kararla yeni bir devlet ve hükümet kuran TBMM, demokratikleşme süreciyle birlikte Kurtuluş Savaşı’nı yürütmüş, başarıya ulaştırmıştır (Akın, 2014: 25).

Zaferin ardından Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu seçimlerden sonra Halk Fırkasına dönüştürmüştür. Seçimlerdeki gaye muhalefeti yok edip mecliste tam anlamıyla bir hâkimiyet kurarak yeni hedefleri gerçekleştirmektir. (Sezgin, 1992: 111). Peki, neden seçimlere Halk Fırkası adıyla girilmemişti? İstiklal mücadelesinde kazandığı şöhret ve itibar genişti. Halk Fırkası adı ise henüz yayılmamış ve resmi bir kurum haline gelmemişti. Seçimde kayba uğramamak için seçimin devam ettiği süreçte bu iki isim de kullanılmıştır (Cebesoy, 2011: 377).

Mustafa Kemal Paşa ve parti yönetim kurulu üyelerince gösterilen milletvekili adaylarının halkın seçimine sunulup seçilmesini “formalite” olarak niteleyen Hıfzı Velidedeoğlu, partinin gösterdiği adayın mutlaka seçildiğini, bu adaylar için “halkın seçimine sunuluyordu” demektense, “halkın onayına sunuluyordu” söylemini kullanmanın daha doğru olacağını söyler (Velidedeoğlu, 1990: 246). Rejimin adını koymak, savaş yaralarını sarmak ve barışın güvencesiyle gerçek bir demokrasiye

yönelmek için tek parti de olsa ikinci dönem, bir siyasal partiyle açılacaktı (Akgün, 1998: 56). Seçimlerin sonuçlanmasının ardından İkinci Meclis, 11 Ağustos 1923 tarihinde toplanmıştır. Böylece “Kurtarıcı Meclis” yerini 3 yıl sonra “Kurucu Meclis”e bırakmıştır.

İkinci Mecliste kendine yer bulanlar kimlerdi? Mebuslar açısından Birinci Meclisin İkinci Meclis içinde ne kadar devamlılığı vardı? Yeni Meclis’teki mebusların sosyo-kültürel durumları nasıldı? 437 Birinci Meclis üyesinden 125’i bu meclise de girmiştir. Seçilen 125 üyeden 114’ü Birinci Meclis’te Birinci grup üyesi, 5’i bağımsızdı. 6’sı ise Birinci Grup’un kurulduğu 10 Mayıs 1921’den önce Meclis’le ilişkisi kesilen mebuslardandır (Demirel, 2014:173). 1923’te açılan ikinci dönemde 202 Birinci Grup üyesinin 88’i yeniden seçilememiştir. İkinci Grup mensupları ve bağımsızların Meclis dışında bırakılmasının yanı sıra Birinci Grup içinde de büyük bir tasfiye gerçekleştiğini söyleyen Demirel, bu tasfiyeleri şöyle aktarmaktadır: 1923-1927 Meclisi için daha çok genç adaylar tercih edilmiştir. Lise veya daha düşük eğitim düzeyinde olan ve medrese/dini okul bitirmiş üyelerin neredeyse yarısı elenmiştir. Mesleğe göre dağılım incelendiğinde de yine Birinci Grup içinde din adamları ve eşrafı elenmiştir. 19 din adamından 14’ü, 48 çiftçi tüccardan 26’sı 1923’te Meclis dışında bırakılmıştır (Demirel, 2014:177-178).

Birinci dönem içerisinde olduğu gibi, ikinci dönemde yine bir kesim, faaliyetlere engel olma potansiyelleri açısından saf dışı bırakıldığı görülmektedir. Bu sefer işleri zorlaştıracak kişiler; düşük eğitilmiş, yaşlı, herhangi bir dini eğitim kurumundan mezun, çiftçi ve tüccarlar olarak tasavvur edilmiş olmalıydı ki çoğunlukla bunlar dışarıda bırakılmıştır.

Bazı elemelerden geçirilerek oluşturulan İkinci Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasını yapan en yaşlı üye Abdurrahman Şeref Bey “*Birinci Meclis vatanın kurtarıcısı oldu. Yüce Meclisimizin üzerine düşen görev de devletin düzencisi olmaktır. Ulusal egemenlik temeli üzerine, eldeki kanunları yeni düzene uygun olarak günümüzün ihtiyaçlarına göre değiştirmek ve memleketin iyi idaresini, milletin gelişmesini ve yükselmesini sağlayacak yeni kanunlar hazırlayıp çıkarmak, savaşın devamı yüzünden bakımsız kalan ülkemizin bayındırlığına çalışmak sizin çabalarınızla kalmış bulunuyor.*” sözleriyle yeni meclisin hedeflerini belirtmiştir (Goloğlu, 2011: 223, ZC,

c.1, 11.8.1923: 2). Şeref Bey'in de dediği gibi eldeki kanunlar artık yeni düzene göre değiştirilecektir.

Oluşan bu yeni ortamda İkinci Meclisin açıldığı ilk günden itibaren farklılığını ortaya koyduğunu belirten Goloğlu, mecliste yeni bir havanın hâkim olduğunu, bunun da en güzel örneğinin yemin töreninde yapılan değişiklik olduğunu söyler:

“Birinci Büyük Millet Meclisi’nin mebusları, Üçüncü Meşrutiyet döneminin gereği olarak, vatan ile milletin ve ‘sultanlıkla halifeliğin’ kurtuluşundan ve bağımsızlığından başka amaç gütmeyeceklerine ant içmişlerdi. Şimdiki durum ise, üç buçuk yıl öncekinin tıpkısı değildi. Üçüncü Meşrutiyet dönemi tamamlanmak, Cumhuriyete doğru gidiş amacına varılmak üzereydi. Bu nedenle Bilecik Mebusu Dr. Fikret Bey’in verdiği önerge kabul edilerek mebusların andı aşağıdaki şekilde değiştirildi: ‘Vatan ve millet esenliğinden mutluluğundan başka bir amaç gütmeyeceğime ve milletin kayıtsız şartsız egemenliği esasına bağlı kalacağıma...’”(Goloğlu, 2011: 223-224)

11 Ağustos 1923’te toplanan İkinci TBMM’nin önünde gerçekleştirilmesi gereken hedefler vardı (Akbulut, 2002: 621) Askeri zafer, demokratik olan siyasal devrimlerle taçlandırılacaktı (Tanör, 1998: 80). Bu hedefler doğrultusunda ilk olarak 13 Ekim 1923’te Ankara başkent ilan edilmiştir (Alpkaya, 2013: 368). Bir sonraki hedef, devletin yönetim şeklini belirlemektir. Saltanat kaldırılmış olsa da, hilafet makamı Osmanlı hanedanının elinde bulunmaktadır. Rejimin adını açık bir şekilde ifade etme zorunluluğu her geçen gün daha da artmıştır (Demirbaş, 2005: 54) Uygun ortamın oluşmasıyla 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı gerçekleşmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, birinci maddede, Türkiye Devletinin hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu belirtilmiştir (Demirbaş, 2005: 56). Yönetim şekline dair sorunların çözüme kavuşmasından sonra 3 Mart 1924’te de Hilafet makamı kaldırılmıştır. Böylece, Cumhuriyet rejimi laik bir zemine oturmuştur.

Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet’in ilanı, Türk Milleti’nin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir anayasanın hazırlanmasını gündeme getirmiştir. 20 Nisan 1924 günü kabul edilen anayasa milli hâkimiyet, tek meclis ve kuvvetler birliği ile meclisin üstünlüğü prensibini temel esas olarak benimsemiştir (Gök, 2002: 130).

Büyük Millet Meclisi’nin kuruluşundan itibaren siyasi alanda cereyan eden hızlı değişimler tepkileri de beraberinde getirmiştir (Özalper, 2014: 121). Mustafa Kemal’in

seçimleri istediği şekilde yönlendirmesinin Meclisi tümüyle kendi iradesine bağlı, kendisini desteklemeye hazır kişilerle doldurduğu anlamına gelmediğini söyleyen Zürcher, gözden çıkarılamayacak kadar güçlü ve saygın bir kısım milliyetçi isimlerin yeni mecliste derin görüş ayrılıkları ortaya çıkardığından bahseder (Zürcher, 2013: 51). Cumhuriyet'in ilanı konusunda Mustafa Kemal ile yakın dava arkadaşları arasında kesin ayrılıklar da, bu dönemde tam olarak belirmiştir (Yalçın, 2011: 117). Milli Mücadelede rol oynamış eski liderler, şimdi alınacak olan kararlarda kendilerine danışılması gerektiğine inanıyorlar, ama çoğu zaman siyasal süreçten ve karar alma mekanizmalarının dışında kalıyorlardı. Bu da doğal olarak Mustafa Kemal'e karşı muhalif hareketlerin çoğalmasına sebep oluyor ve eski arkadaşların arasına birtakım ayrılıklar giriyordu (Yalçın, 2011: 118). Cumhuriyetin Meclis'te ilan edildiği gün Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy Meclis'te yoktu. Mustafa Kemal, bu isimlerin Osmanlı hanedanına olan bağlılığını bildiği için, halifenin konumunu tehdit eden cumhuriyetin ilanını desteklemeyeceklerini düşünerek özellikle kent dışındayken bu olay gerçekleşmiştir. Milliyetçi önderleri bir araya getiren en önemli sebep de cumhuriyetin bu şekilde ilan edilmiş olmasıydı (Zürcher, 2013: 53).

Paşalar arasında Cumhuriyet rejiminin ortaya konuş şekliyle meydana gelen tüm tartışmalar, Cumhuriyet'in ilanını takiben gerçekleştirilen Hilafetin kaldırılması sürecinde de yaşanmış ve konu uzun tartışmalara neden olmuştur. Devrimler gerçekleştikçe Paşaların arasındaki mesafe daha da artmıştır (Yalçın, 2011: 135). Ayrıca, artan siyası otoritenin sonunda bir "tek adam" yaratılacağı endişesi taşıyorlar ve bunu engellemek istiyorlardı. Baştan beri var olan düşünce ayrılıkları her geçen gün belirginleşmeye başlamıştır. 1924 yılı sonbaharında hükümete ve özellikle Başvekil İşmet Paşa'ya muhalefet yoğunlaşmıştır (zalper, 2014: 121). 8 Kasım 1924'te İşmet (İnönü) hükümeti için yapılan güven oylaması sonrasında Rauf (Orbay) ve on arkadaşı Halk Fırkasından istifa etmiştir (Zürcher, 2013: 78-80). 16 Kasım 1924 tarihinde ise muhalif hareket Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Cumhuriyet aleyhtarı ve gerici olduğuına dair iddiaları çürütmek için "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla örgütlenmişlerdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının idare heyeti Başkan: Kazım Karabekir, İkinci Başkan: Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay), Umumi Kâtip: Ali Fuat (Cebesoy) (zalper, 2014: 123). Yeni firkada eski İttihatçılar ve eski İkinci Grup yeleri vardır (Tunaya, 2015: 709).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının parti kurucuları Kurtuluş Savaşı boyunca Mustafa Kemal'in en büyük destekçisi ve Milli Mücadele liderleridirler (Karpas, 2014: 133). Şimdi ise Mustafa Kemal'in karşısında ağırlığı olan bir muhalefet grubudurlar (Tunaya, 2015: 709). Cebesoy, bu fırkanın amacının iktidara gelmek olmadığını belirtir. Partiyi liberal, demokrat ve laik olarak tanımlar. Partinin memleket idaresine ait müspet fikirlerin tartışmalarıyla meşgul olacağını da söyler (Cebesoy, 2011: 509-511).

Parti kurulduktan yaklaşık 3 ay sonra Doğu Anadolu'da Kürtler, bağımsız bir Kürdistan kurmak ve halifeliği yeniden diriltmek amacıyla Şeyh Sait önderliğinde isyan etmişlerdir (1 Şubat 1925). İsyanla başa çıkabilmek için 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiştir. 1920'de kurulmuş olan İstiklal Mahkemeleri de geniş yetkilerle tekrar harekete geçirilmiştir (Karpas, 2014: 133). Hükümet tarafından başlatılan geniş çaplı soruşturmada Terakkiperver Fırkası da payını almıştır. Mahkeme, fırkanın genel şubelerini ayaklanmayı destekledikleri gerekçesiyle 25 Mayıs 1925'te kapatma kararı vermiştir (Özalper, 2014: 127- 128). Bundan sonra hükümet Terakkiperver Fırkasına karşı cephe almıştır. Açıkça kanıtlanmamış olmakla beraber İstiklal Mahkemesi bu partiyi isyanla ilişkili bulmuş ve fırka 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Karpas, 2014: 134).

Söz konusu olaylar çağdaş Türkiye tarihinde, gerçek bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1926'da Ankara ve İzmir'de yapılan yargılamalarla Kemalist çevre dışındaki tüm potansiyel iktidar rakiplerinin yok edilmesini getirmiştir (Zürcher, 2013: 123-124). 15 Haziran 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'in yaşamına yönelik bir komplo ortaya çıkarıldığı zaman, Cumhurbaşkanı bu durumu lehine çevirerek, ulusal hareketin önderliği için karşısına dikilebilecek tüm potansiyel rakipleri siyasi yargılamalarla bertaraf etmiştir (Zürcher, 2013: 132).

Paşaların adının bu olaya da karışmasıyla, muhalif hareket ömrünü 7 ayda tamamlamıştır. Bundan sonraki süreci Kemal Karpas şöyle anlatır:

“Millet Meclisi'ni denetimi altına alınmış bulunan Halk Partisi, partiyi ellerinde tutan görece küçük bir önder grubunun ileri sürüldüğü devrimlerin uygulayıcısı oldu. Meclis ve memleket sakinleştikten sonra yenileşme konusunu daha esaslı bir şekilde ele almak mümkün oldu. Bütün devrimlerin son gayesi, toplumun gelenekçi adetlerini yerme, bunların yerine çağdaş ve akılcı fikirleri yerleştirerek Türk toplumunu günün ihtiyaçlarına göre yenileştirmektir. Cumhuriyet rejiminin yaratmak istediği yeni insan akılcı, gelenekçiliğe ve medreseye karşı cephe almış,

her konuyu nesnel olarak ele alacak bir insan tipiydi. Bunun için laiklik bütün devrimlerde önemli bir rol oynuyordu. Sadece din ve devleti ayırmakla toplumda esaslı bir değişme olamayacağı, daha derinlere inilerek dinin gerek toplumun, gerekse kişinin kültürel, ekonomik ve toplumsal görüşleri üzerindeki geriletici etkilerini gidermek gereği ileri sürülüyordu.” (Karpat, 2014: 139-140)

Yaşanan bu olaylardan sonra yenileşme ve laiklik hareketleri bir çığ gibi büyüyerek devam etmiştir. İkinci Dönem içinde inkılap serilerinin gerçekleştiğini söylemek gerekir. Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı, tekke ve zaviyeler kapatıldı, Şapka Kanunu çıkarıldı, Mecelle yerine İsviçre Medeni Kanunu kabul edildi. Ceza Kanunu ve ekonomik anlamda birçok kalkınma planı hazırlanır.

Büyük başarılarla imza atmış olan ikinci dönem Mustafa Kemal’in kapanış konuşmasının ardından 26 Haziran 1927’de son bulur:

“Efendiler, daha birinci içtima senesinin ilk günlerinde Lozan Muahedesini akdeden Meclisi Âliniz uzun harp senelerinden sonra milletimize şerefli bir sulh ve salah devresi açmaya muvaffak olmuştur. Cumhuriyeti ilan etmekle yeni Türkiye Devletinin tam bir şekilde teessüsünü temin etti. Hilâfetin ilgası, Cumhuriyeti takviye etmiş ve şekli devleti daha mütekâmil bir hale koymuştur.(...)İkinci Büyük Millet Meclisi her noktai nazardan hayalleri hakikatlere ve asırları senelere kalbetmiş bir vaziyettedir ve bu işlerle ne kadar iftihar etse sezadır.(...) Halkın tamamen arzusuna mutabık olarak verdiğiniz kararlar, milletimizin en medeni milletler seviyesine ahzı mevki etmesine ve bütün cihanca itibar ve kadrü kıymetinin daha kuvvetle tanınmasına bais olmuştur” (ZC, c.33, 26.7.1927: 846).

2. BÖLÜM: CUMHURİYET VE ÜTOPYA

Ütopya, Platon'un *Devlet* adlı eseriyle ilk kez belirmiş, Thomas More'un *Utopia* adlı eseriyle ise bir tür olarak yerini almıştır (Tandaçgüneş, 2013: 91). Ütopya, Eski Yunancada ou- (yok) ve eu- (iyi) öntakılarıyla türetilen ve yer anlamına gelen 'tapos' ile birleştirilmesinden oluşan bir sözcüktür (Sevinç, 2004: 19). Olmayan yer, yok ülke anlamına gelir. Nilnur Tandaçgüneş'e göre ütopya, insanlığın refahı, güvenliği ve mutluluğu için idealize edilmiş en iyi toplumsal düzendir (Tandaçgüneş, 2013: 19). Akın Sevinç'e göre var olanın yerine geliştirilen ideal toplum/sistem/düşünce/ülke/cennet tasarılarıdır (Sevinç, 2004: 17). Ütopya tanımı yapanların üzerinde birleştikleri temel nokta, bütünü tanımlarken aslında ideal bir toplum yarattıklarıdır (Sevinç, 2004: 19).

Platon'un *Devlet*'i, Thomas More'un *Utopia*'sı, Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'i, Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* gibi ütopya eserlerine baktığımızda ideal bir devletin nasıl kurgulandığını görebiliriz. Devletin toplumu nasıl kurguladığı, genel hatlarıyla hangi alanlara müdahale ettiği, topluma nasıl sınırlar çizdiği görülür. Bu hayali düzenlerin içinde gündelik hayata dair sayılabilecek konulardan giyim, aile, kadın, evlilik, çocuk, cinsellik, eğlenceye kadar her şey düzenlenir.

Akın Sevinç, ailenin ütopyanın en büyük hedeflerinden biri olduğunu söyler. Çünkü aile, en küçük birimli organizasyondur. Aşk gözetim altındadır, bebekler aileden kopartılarak topluluğa katılır, tek bir eğitim sonunda birbirinin aynı insanlar yetiştirmek amaçlanır (Sevinç, 2004: 39). Bu amaç doğrultusunda kadın nasıl olmalıdır, gündelik hayat içinde ne işlerle meşgul olurlar, nasıl süslenirler, erkek ile ilişkilerine ne ölçüde izin verilir, tüm bu soruların cevabı eserlerde vardır. Kadın ile erkeğin ilişkisi, evlilik kurumunun nasıl kurulacağı ve standartları, cinsel birliktelikler devletler tarafından belirlenmektedir. Amaç, ahlaksızlıkların önüne geçmek ve sağlıklı nesiller yetiştirmektir. Bunun bir sonucu olarak çocuğun nasıl yetiştirileceği de ütopya eserlerinde devletin görevlerindendir.

İdeal devlet yaratıcıları, öncelikle temel ihtiyaçların karşılanması için ekonomik faaliyetler geliştirmişlerdir. Gelir-gider dengesini oturtuktan sonra devlet, aile kurumu

üzerinde hâkimiyetini kurmuştur. Çünkü aile, devletin geleceği için en önemli unsurlardandır. Erkek üretimde bulunacak, devletin koruyuculuğunu üstlenecektir. Kadın da sağlıklı nesiller yaratmak ve nüfus politikası yürütmek için en temel ögedir. Çocuk ise devletin geleceği. Bu yüzden devletin eli bunların üzerindedir. Devlet, toplumu böyle düzenlemektedir. Nasıl giyinecek, nasıl çalışacak, nasıl eğlenecek, nasıl evlenecekler hepsi en “ideal” haliyle planlanmıştır. Bu ete kemiğe bürünmüş devletlerde de farklı değildir.

Akın Sevinç’e göre, bu ideal modellerde, toplumun öncelikle yaşama-barınma, çalışma gibi en temel gereksinimlere çözümler üreterek işe başlarlar. Dinlenme ya da eğlenme ihtiyaçları göz ardı edilen toplumun, bu gereksinimleri için düşünülmüş alanlar da bulunmaz (Sevinç, 2004: 35). Eğlence mekânları tasarlanmamış olsa da eğlenmeleri için topluma boş zamanlar yaratılmıştır. Onlar da bu zamanı “seviyeli” eğlencelerle doldurmuştur. Zar, iskambil, kumar gibi oyunlar onlar için bir eğlence değildir. Meyhane ve fuhuş yerleri yoktur.

Orhan Silier, ütopyanın toplumsal bir gerçek olması için, ille de sahiplerinin üzerlerine bir ütopya etiketi koymasının ya da böyle tanıtılmasının gerekmediğini (Silier, 2004: 63), Akın Sevinç de ütopyaların “hayali” birtakım kurgular oldukları kadar, insanların bir arada yaşamalarını amaçlayan “ahali” tasarımları olduklarını söyler (Sevinç, 2004: 33-34). Pekâlâ, bu “ahali” neden bir meclis tarafından tasarlanmasın? Nilnur Tandaçgüneç’e göre ütopya mükemmel toplum tasavvurlarından ibaret değildir. Ütopya, özünde iyi bir toplumu tartışmanın sistemli bir yöntemidir (Tandaçgüneş, 2013: 93). Peki, bu tartışmalar neden meclistekiler olmasın? Bir yazar kalemiyle nasıl kağıda döküyorsa ütopyasını, bir vekil /yönetici de kürsüde sözcüklere dökebilir.

Kurguları kadar gerçeklerinde de devletin toplumu düzenlediğini ve gündelik hayata müdahale edebildiğini biliyoruz. Biz de Akın Sevinç’in “yeni toplumsal oluşumlara dönük eskizler” (Sevinç, 2004: 13) dediği ütopyaları meclisin birinci döneminde yapılan birçok yeniliği ifade etmek için kullanabiliriz. Bu yeniliklerin “eskiz” olarak tanımlayabilmenin nedeni birinci dönem meclisin çalışmalarının henüz kurulmamış bir cumhuriyet toplumuna yönelik ön tasarım niteliğinde olmasıdır. İkinci döneme alt yapı oluşturan, son halini almamış, üstünde hala düşünülmekte olan; belki de beğenilmeyerek tamamen silinecek bir taslak. Diğer bir ihtimalle ise toplumu sonuca

götürecek başarılı bir çizim. Süreç neleri getirir, neleri götürür, neyi değiştirir bunlara bakmak önemlidir. Sadece en son elimizde ne kaldığını bakmak yeterli değildir.

Mebusların konuşma balonlarında kurdukları “hayali devleti” görebilmekteyiz. Düşüncelerinde yarattıkları “ideal toplum” ve “sorunsuz devlet” tahayyülleri onları her geçen gün yeni bir konuyla besler.

En büyük ütopyelerininse aile olduğunu görüyoruz; ahlaki değerlere sahip muhafazakâr bir aile. Sosyal ve siyasi değişim sürecinden geçen toplumda bundan en çok etkilenen kurumlardan biri de aile olmuştur. “Yeni hayat”, aileyi nasıl şekillendirecekti? Birçoğuna göre ahlaki değerlerinden uzaklaşarak Batılılaşan bir aile görülmektedir. Meclistekilerin çoğunun isteği ise muhafazakâr bir ailedir. Buna karşı muhafaza etme görevini de üstlenen yöneticiler, öncelikle evliliği teşvik ederler. Ahlaki ve kültürel değerleri nesilden nesile aktaran aile toplumsal huzura katkı sağlayacaktır. Aile tüm “ahlaksız” eylemlerden korunmalıdır. Arzulanan ahlaklı toplum, aileyi dışarıdaki tehlikelere karşı korumakla gerçekleşecektir. Bu ütopyaya dahil olmayan içki, kumar, dans, fuhuş toplumdan arındırılmalıdır. Bu düşünceler meclisin birinci döneminde renkli diyaloglarla tartışılır. İkinci dönemde esen yeni hava bu renklilikten biraz daha uzaktır; hem ilk döneme nazaran muhafazakâr aile savunucuları da azalmıştır. Bu da değişim isteğinin daha açık seçik ifade edilmesiyle sonuçlanmıştır. Toplumu kurgulayan tartışmalar ve Cumhuriyet’in ilanı ile artık bir devletin idealleri haline dönüşen fikirler de meclisin ikinci döneminde görülebilmektedir.

3. BÖLÜM: MUHAFAZAKÂR ÜTOPYANIN BİR BAHANESİ OLARAK AİLE VE “YENİ HAYAT”

Aile, toplumun en küçük sosyal birimidir (Erkal, 1990: 407). Ailenin mükemmelliği toplumun güçlü olmasını sağlayan en önemli faktörlerdendir (Baykara, 1992: 199). Sağlam aile, sağlam toplum formülü geçerli olduğundan değişim sürecinde devletlerin aileyi korumaya yönelik hamleler yapar. Çünkü her toplumun sürekliliği için aile vazgeçilmez bir unsurdur (Erkal, 1990: 407-408).

Aile olmanın ilk şartı da evliliktir. Toplum, aile birliğini sağlayan örf adet ve kanunlar geliştirmiştir, buna da evlilik denir (Saran, 1990: 141). Evlilik kurumu ise aile birliğini sağlar (Gökçe, 1990: 385-386). İnsanların evlenme ile aileye kavuşmaları “sosyal bir olay”dır. Çünkü bu olay, bu olay belirli ve sosyal kabul görmüş kurallara göre yerine getirilmektedir (Erkal, 1990: 407). Evlilik kurumu için meşruiyet önemlidir. “Dolayısıyla dinsel törenlerde, dinî semboller, kültürel kalıplar ve geleneksel ritüellerle gerçekleştirilen nikâh akdi tarih boyunca, bütün toplumlarda varlığını ve gücünü muhafaza etmiştir” (Gökçe, 2017: 55-56).

Ailenin birden fazla fonksiyonu vardır. İlk olarak aile içinde yaşayan kişilerin maddi, fizyolojik, manevi ihtiyaçlarının giderildiği bir ortamdır. Bu ihtiyaçların yeteri kadar giderilmesi kuşakların güçlenmesini, maddi ve manevi değerlerin zenginleşmesini ve bunun sonraki kuşağa aktarılmasını sağlar (Cansel, 1990: 55). İnanç, örf, adet, gelenek, ahlak gibi toplumun kültürel değerlerinin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması ile çocuğun sosyo-kültürel kişiliğinin gelişiminde de en büyük rolü aile kurumu oynamaktadır (Kurt, 2016: 337). Ailenin diğer fonksiyonlarından biri de cinsel arzuların serbestçe tatmin edilebilmesidir (Saran, 1990: 135). Toplum tarafından onaylanan bu seks ilişkisi “ahlaki” düzeninin de korunmasını sağlamaktadır. Öte yandan ailenin tüm kültürel ekonomik faaliyetlerinin amacı çocuklardır. Çocuk, geleceğe yönelik ana unsurdur (Ortaylı, 2000: 97).

Geriye dönüp Osmanlı aile yapısına baktığımızda ise günümüzün aksine geniş aile tipi görürüz. Geniş ailenin bireyleri birlikte bir üretim birimi meydana getirirler (Ortaylı,

2000: 69-70). Birlikte üreten geniş aile, birlikte tüketir (Ortaylı, 2000: 71). Genel olarak hâkim olan aile yapısı geleneksel ve ataerkildir (Bilge, 2013: 123). Eş seçiminde tam anlamıyla bir özgürlük olmasa da Osmanlı ailesinde boşanma oranı çok düşüktür (Ortaylı, 2000: 85). Üstelik çok eşlilik de yaygın değildir (Tabakoğlu, 2016: 34; Tuş, 1992: 102).

İslam öncesi Arap dünyasında da başlık, evlenme geleneklerinde önemli bir yer tutmaktaydı (Türkdoğan, 1992: 64). İslam aile hukukunda ise erkek evleneceği kadına “mehir/mihir” adında mali bir ödeme yapar. Kadın bu parayı istediği gibi kullanır, karşılığında çeyiz hazırlamak zorunda da değildir (Kazıcı, 2003: 194). Osmanlı Devleti zamanında ise kadın bir aileden diğerine transfer edilen bir üretim unsuru konumunda kalmıştır (Tolon, 1990: 497). Kadının toplumdaki statüsü çocuklarının sayısı ve yaşlılık ile yükselir (Ortaylı, 2000: 72).

Diğer yandan “toplumsal yapıda etkili ve egemen olan ilkelerin değişmesi; iktisadi, siyasi, dini ve ahlaki alanlarda görülecek değişimler aile kurumunun yeniden şekillenmesine yol açmaktadır” (Kurt, 2016: 337). Yoğun toplumsal değişimlerin yaşandığı süreçte de Türk toplumunda aile, bu değişimi çokça hissetmiştir (Tolon, 1990: 493). Tanzimat ile başlayan bu süreçte devletin aileye olan ilgisi artar. Türk ailesi değer, norm, üye sayısı, evlenme tarzı, gelenek ve modernlikle ilişkileri, kır ve kent boyutları açısından önemli değişimler içine girer (Gökçe, 2017: 61). Türk sosyal ve siyasi hayatında bir dönüm noktası olan Tanzimat, bütün müesseselerde olduğu gibi aile müessesesinde de etkili olmuştur. Tanzimat nesli kapıların Batı’ya açılmasıyla yeni bir âlemle tanışmıştır (Töre, 1992: 678). Osmanlı ailesinin gündelik hayatta dışa açılması başlamıştır (Işın, 1992: 222). İstanbul, İzmir gibi kentleşen ve kentlileşen bir yaşam biçimi aile yapılarını da zorlamaya başlamıştır (Toprak, 1992: 229). Tanzimat ailesi, kimliğini modern dünyanın kültür malzemesiyle inşa etmeye çalışmaktadır. Konak ve yalı mekân olarak seçilmiştir. İktisadi açıdan ise üretici değil tüketicidir (Işın, 1992: 219). Geleneksel yaşam tarzı giderek arka plana itilmiştir (Işın, 1992: 227). Kuşkusuz geçen zaman ve kentleşme; Osmanlı toplumunda da bu tür aileyi ve ilişkiler sistemini değiştirecektir. Edebiyat aracılığıyla yakından tanıdığımız, 19. yüzyılın İstanbul ailesi, her ne kadar bugünkü modern aile tipinden farklıysa da eski aile yapısının temelden değişmeye başladığı açıktır (Ortaylı, 2000: 71). Cumhuriyet öncesi geniş aile tipinden

modern çekirdek aileye geçişi ivme kazandırmıştır (Bilge, 2013: 123). Hane nüfusu ise ortalama 5'tir (Tolon, 1990: 496; Türkdoğan, 1992: 63).

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında evliliği kolaylaştırıcı girişimler gündeme gelir. Dahiliye Nezareti çeyiz, başlık gibi adlar altında alınmakta olan mal ve paranın ödenemeyecek boyutlara ulaştığını, bu nedenle kız kaçırma olaylarının görüldüğünü kaydeder. Nüfusun artışı kolaylaştırmak ve aile refah ve saadetini temin edecek servetin israfını önlemek üzere evlenmeyi kolaylaştırıcı derneklerin kurulmasının özendirilmesi gerektiği vurgulanır (Toprak, 1992: 232-233).

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi bu derneklere bir örnektir. Kadınlara ekonomik bağımsızlık kazandırma çabasının yanı sıra devletin gündeme aldığı özendirici nüfus politikasının yürütülmesini için çalışır. Aile hayatının çöküşünü önlemek amacıyla bünyesinde çalışan memur ve işçiler için zorunlu evlilik ilkesi getirir (Toprak, 1992: 232). Aldığı karar gereğince erkeklerden en geç 25, kadınlardan ise 20 yaşında evlenmeleri beklenir. Evlenecek çiftlere dernek maddi manevi yardım eder, gösterişli evlenme törenleri düzenlenir. Evlenen memur ve işçilerin gündelikleri %20 arttırılır. Adayları tanıştırmak için ise gündelik gazetelerin baş sayfalarında adayların özgeçmişlerini içeren ilanlar yayınlarlar (Toprak, 1992: 233).

Meşrutiyet'in batılılaşma yolunda attığı büyük adım kadının sosyal statüsünün ve aile hayatının da değişmesine yol açmıştır (Tabakoğlu, 1992: 95). Ailenin dışa açılması, sokağın çevrenin ve sosyo-kültürel ortamın etkilerini yansıtmaya genellikle "kadın" ve "anne" statüsündeki değişmelerle açıklanabilir (Doğan, 1992: 188). Batı rüzgârı kadın statüsüne ilişkin yeni anlayış ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir (Doğan, 1992: 186). Modern eğitim anlayışının benimsenmesiyle kadın, gündelik hayata dahil olmuştur (Işın, 1992: 224). Kadınların umumi işlere ve devlet hizmetine girişinin yanı sıra toplumsal hayata katılımını da kolaylaştırmıştır (Doğan, 1992: 190). Kadının toplumsal hayatta görünme isteği giderek artmıştır (Doğan, 1992: 186). Meşrutiyet yıllarında kurulan birçok kadın örgütü kadınları eğitmeyi, onların yaşam biçimlerini, giyim kuşamlarını modernleşmeyi onlara iş imkânları yaratmayı, sanat vb. şeyler öğretmeyi amaçlamıştır (Toprak, 1992: 230-231). Kısacası toplumun her alanında kadının varlığı hissedilmeye başlamıştır.

“Batı rüzgârı” kadınları kendileri için düşünmeye de sevk eder. Kadınlar da aile kurumunun nasıl olması gerektiğini II. Meşrutiyet sonrası sıkça beyan ederler. Kadınlar, evlilikte tarafların birbirini seçme hakkına sahip olmalıdırlar. Görücülük usulü bırakılmalıdır. Tanışma ve görüşme önem kazanmalıdır. Sağlam aileler kurulması adına da okullara “izdivaç dersleri” konulması önerilmiştir. Çok kadınla evlilik ve boşanma hakkının sadece erkekte olması da eleştirilmiştir (Çakır, 1992: 241-244). Gazete ve dergi aracılığıyla fikirlerini beyan eden kadınlar, aile kurumunun nasıl olması gerektiğine de değinmişlerdir. Kadınlar, ailenin oluşum biçimi, çok kadınla evlenme, aile içi ilişkiler, küçük yaşta evlilik, eşlerin rol ve görevleri, boşanma hakkının kadına da tanınması gibi ailede yaşanan çeşitli sorunları ve konuları ele almışlardır (Çakır, 1992: 239). Kısacası kadınlar konumlarını sorgulamaya başlamışlar ve kadına biçilen tek görevin eş ve annelik olmaması gerektiğini yazmışlar ve erkeklerle eşit haklar talep etmeye başlamışlardır (Yurtseven, 2013: 212).

Dönemin yazarları da değişim sürecinden geçen aileyi eserlerinde ele almışlardır. Türk romanları bu açıdan aile yapımız hakkında önemli ipuçları vermektedir. Romancılar en çok iki sorun üzerinde durdular; kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin batılılaşması (Türkdoğan, 1992: 61). Türk aile sistemini Batılı aile modeliyle de sık sık mukayese etmişlerdir (Töre, 1992: 679). Batı ile bir karşılaştırma da anne babanın çocuğu için yaptığı masraflarla alakalıdır. Batı’da büyük yatırımlar çocuğun eğitime yönelik harcamalara yapılırken, Osmanlılar da anne-babalar en büyük harcamaları çocukların evlenmelerine yapmaktadır (Doğan, 1992: 196).

Dönemin eserlerinde aile kurumunu etkileyen ve değişime yol açan en önemli sorunların para, otorite ve alafrangalaşma konuları işlenmiştir (Esen, 1992: 673). Nüket Esen (1992: 676) ailenin geçirdiği değişim sürecinde neler yaşadığını şöyle anlatır:

“Genelde dağılan aileleri anlatan bu romanlar ailenin yok oluşunu değil, zamana uygun olarak düzenlenişini anlatırlar. Bu bir ‘yeniden düzenleme’dir. Devlet düzeninin, toplum yapısının, fikirlerin değiştiği dönemlerde her toplumsal kurum gibi aile de sarsılır. Ancak bu değişmelere ayak uyduramazsa, kendi yapısını değiştiremezse yıkılır. Uyum sağlama zaman aldığından bu gibi dönemlerde birçok aile fire verir. Bunlar medeniyet değiştirme fireleridir. Zamanla değişen toplumsal şartlara uyum sağlayan aile kurumu yeni yapısıyla ayakta kalır.”

Eserlere bakıldığında ailede her zaman sorun yaratan konulardan biri de yaşlı erkek, genç kadın evliliğidir (Esen, 1992: 663). Bu evlilikler ve evlilik kararını çiftlerin değil ebeveynlerin verdiği evlilikler mutsuzluğa yol açar (Esen, 1992: 661). Görücü usulü evliliklerde de asalet ve zenginlik tercih edilir ve yaş farkı dikkate alınmaz (Töre, 1992: 681). Kızların mutluluğundan ziyade para, nişan, rütbe ve asalet tercih edilerek yaşlı kimselerle evlendirilmek istemeleri, daha yuvaların kurulma aşamasında pek çok huzursuzluğu doğurur, acı biten sonuçlar yaratır. Bazen de lüks yaşamak ve sefaletten kurtulmak için yapılan evlilikler vardır (Töre, 1992: 694). Mutsuz başlayan evliliklerde eşler birbirini aldatır. Kadınlar, daha çok yakın çevrelerinde olan, görüşmelerinde mahzuru bulunmayan akraba yahut eşlerinin arkadaşlarını tercih ederler, aşk kendiliğinden ortaya çıkar. Tanzimat yazarlarına göre sağlıklı olmayan aile ortamı cemiyetin de gelişmesini engellemektedir (Töre, 1992: 696-697).

Meşrutiyet yazarları, Türk kadının da aile içindeki baskıdan kurtulmasını, erkeğinin yanında haklarını kullanan, aktif eğitilmiş bir anne olarak yer almasını arzularlar (Töre, 1992: 698). 1920'lerin ve 1930'ların romanlarında okuyan, çalışan, para kazanarak ev geçindiren, spor yapan, yalnız yaşayabilen güçlü kadın tipi ortaya çıkar. Kadın artık aile dışında da güç sahibidir (Esen, 1992: 666-669).

Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise savaş koşullarının neden olduğu toplumsal çöküntü devleti bilfiil aile ve kadın sorunları ile uğraşmaya sevk etmiştir (Toprak, 1992: 229). 19. yüzyıl boyunca ferman ve tenbihnamelerdeki hükümlerle aile hukuku düzenlenmiş, 1927 yılında ise kanun hükmünde olan Hukuk-u Aile Kararnamesi gündeme gelmiştir (Tolon, 1990: 497). Dönemin aydınlarının da bu sürecin hazırlanmasında payı vardır. Çeşitli gazete ve dergilerde yayınladıkları makalelerde, aile hukukunun kanunlaştırılmasını ve kadının hukukî statüsünün düzeltilmesinin zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yurtseven, 2013: 207).

Kadının sosyal hayatta ön plana çıkması hukuki düzenlemeler üzerinde de etkileyici olmuştur (Yurtseven, 2013: 212). 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi, İslam-Osmanlı hukuk tarihinde yapılmış olan ilk modern aile hukuku kanunudur. Kararname, İslam aile hukukunun evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümlerini düzenlemiştir (Yurtseven, 2013: 215). Osmanlı ve dolayısıyla Türk hukukunun modernleşme süreci açısından çok önemli bir gelişmedir (Yurtseven, 2013: 207). Nişanlanma hukuki bir

kurum olarak kabul edilmiş, akıl hastalarına evlenme ehliyeti tanımamış, evlenmenin ilanını zorunlu hale getirmiş, (Yurtseven, 2013: 217) kadına da bazı şartlarda boşanma hakkı tanımıştır (Türkdoğan, 1992: 66). Kararnamenin 4.maddesi ile de evlenme ehliyeti için erkeklerin 18, kızların 17 yaşını bitirme şartı getirilerek küçük yaşta evliliklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Kurt, 2016: 352). Fakat kararnamenin ömrü kısa sürdü, uygulanamadı (Ortaylı, 2000: 147). Kararname, toplumun taleplerinin ne yönde olduğunu ve değişimin yöneticiler tarafından da hissedildiğini göstermektedir.

“Aile ve kadın haklarıyla Cumhuriyet öncesi alınan kararlar veya yasalar, temel hareket noktası olarak Batılı norm ve değerler doğrultusunda olup, laikleşme kimliğini yansıtmaktadır.” (Türkdoğan; 1992: 66). Cumhuriyet döneminde de ailenin yapısal değişimi daha çok hukuksal güdümlerle modernleşme çabası olarak gerçekleşmiştir (Gökçe, 2017: 60).

Türkiye’de değişen aile yapısının en önemli hukuksal temeli Medeni Kanun’un kabulüdür. Medeni Kanun öncelikle kadını ve aileyi modernleştirmiştir (Bilge, 2013: 131). Kadının statüsünü yükseltmiş ve erkeklerle eşdeğer bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. (Bilge, 2013: 129) Medeni kanun ile çok eşlilik yasadışı ilan edilmiştir; taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış, çocukların gözetimi ana-babanın her ikisine birden verilmiştir (Tolon, 1990: 497).

Medeni Kanun gibi doğrudan aileye yönelik müdahalelerin dışında dolaylı olarak yürütülen düzenlemeler de vardır. Evliliğe giden yolda yapılan masraflar tartışılmıştır. Ailenin en önemli üyesi kadının konumu yavaş yavaş sorgulanmaya başlamıştır. Aileyi dağıtabilecek potansiyele sahip içki ve fuhuş engellenmeye çalışılmıştır. Meclisin ilk iki döneminde aileye yönelik atılan adımlar alt başlıklarda yer alacaktır.

Aile kurumuna yönelik çalışmalardan ve ailenin toplumdaki yerinden bahsettik. Ancak ailenin ahlak gibi kültürel değerleri aktarıcı bir unsur olması ayrıca ele alınmalıdır. Ahlaki düzenin tesisinden de büyük ölçüde aile sorumludur. Bu yüzden “ahlak” üzerinde biraz durmak gerekir.

Ahlak, insan ilişkilerinde ‘iyi’ ya da ‘doğru’ veyahut ‘kötü’ ya da ‘yanlış’ olarak adlandırdığımız değer yargılarıdır (Aktan, 2009: 39). İbrahim Hakkı Aydın da ahlakın tanımını şöyle yapar: “İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinde, kendilerinden yapmaları

ya da yapmamaları istenen davranışlarla toplum düzenini ve mutluluğunu sağlamayı amaçlayan kurallar bütünüdür.” Temel amacı da insanları ideal anlamda mutlu etmektir. Dolayısıyla ahlak, en iyi hareket tarzını ve en iyi yaşam biçimini belirtip uygulatmaya çalışır (Aydın, 2011: 2). Bu özelliğiyle insanlık tarihi boyunca süregelen, toplumların kültürel kimliklerini, hayat tarzlarını belirlemiş ve yönlendirmiştir (Çağırıcı, 1992: 341). Bu yönlendirme özellikle insanların “nasıl yaşaması gerektiği” üzerine sorgulamalara yol açmaktadır (Yılmaz, 2009: 69).

Türkiye toplum ahlakı da Türk gelenek ve göreneklerinin yanında İslami değerlerle yoğrulmuştur. Bu değerlerde herhangi bir bozulma görüldüğünde devlet müdahale etmekte gecikmemiştir. Tanzimat ile başlayan ve özellikle II. Meşrutiyet ile yoğunlaşan toplumun dönüşüm sürecinin bir ahlaki yozlaşmaya sebep olduğu ve bu yozlaşmanın Batılaşmaya paralel olarak gerçekleştiği ileri sürülür. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nin uzun savaş dönemine bağlı olarak siyasi, sosyal ve ahlaki anlamda toplumda meydana gelen çalkantılar sonucunda, değerlerin aşınması veya yok olması problemine karşı çözüm arayışına girilmiştir. Özellikle ahlaki değerlerin yeniden kazandırılmasına ayrıca önem verilmiştir. “Çünkü toplumların birlikte ve huzur içerisinde yaşamalarında ahlaki değerler önemli bir yere sahiptir” (Bozkurt, 2015: 98). Bu zaman zarfında da okullarda ahlaki eğitim verilmesine özen gösterilir. Çünkü toplumun devam ettirilebilmesi için ortak değerlerin yetişen yeni nesillere de aktarılması gerekmektedir. Bu nedenle de toplumlar geleceğini garanti altına almak için, ahlak ve değer eğitimine önem vererek ahlaklı bir nesil yetiştirme gayreti göstermişlerdir (Yazıcıbaşı, 2018: 350).

Toplumun eğitimle düzeltilebileceğine olan inanç, Tanzimat dönemi ve sonrasında ders programlarını buna göre düzenlemeye yönlendirmiştir (Bozkurt, 2015: 101). Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında ilkokul çağındaki çocuklara yönelik yazılan risalelerde vatan ve millet sevgisi, çalışkan olmak, tutumlu olmak, büyüklere saygılı olmak, sabırlı olmak, yardımsever olmak, cesur olmak, itaatkâr olmak, özverili olmak gibi değerlere oldukça geniş bir şekilde yer verilmiştir (Yazıcıbaşı, 2018: 350). “Çünkü bu dönemde ülkeyi çöküşe götüren en önemli etkenlerden birisinin de ahlaki değerlerin yıpranması görülmektedir. Yeni neslin başta ahlaki değerler olmak üzere tüm değerlerle donatılması amaçlanmaktadır” (Yazıcıbaşı, 2018: 351).

Ahlaklı bir toplum düzeni oluşturmak için toplumda mevcut organizasyonların ahlaki ilke ve standartlar dâhilinde faaliyetlerde bulunması gerekir. Bunların en başında da toplumu oluşturan ailelerin ve bu ailede yetişen bireylerin ahlaklı olması beklenir (Aktan, 2011: 67). Doğruluk, dürüstlük, adil olmak, kötü alışkanlık sahibi olmamak gibi iyi davranış kalıplarına uymalıdır (Aktan, 2011: 68). Aileyi oluşturan bireylerin aile kurumuna saygı duymaları, ahlaki davranış ve eylemlere önem vermeleri gerekir, buna “aile ahlakı” denir (Aktan, 2011: 68). Ahlaki kurallara uymayan her hareket bu kurumu zedeleyecektir. Hiçbir devlet toplumun temelini oluşturan ailenin sarsılmasını istemez. Sağlam aile, güçlü toplum demektir. Aileyi sağlamlaştırmanın bir yolu da ahlaklı davranmasından geçer. Çünkü ailenin de diğer kurumlar gibi toplum için bazı fonksiyonları yerine getirmesi beklenir (Kongar, 1990: 66) Örneğin, ahlaklı bireyler yetiştirmesi ve neslin devamını sağlaması bunlardandır. Aile kendi içinde ahlaki değerlere sahip bir kurum olarak varlığını sürdürürse toplumun güçlenmesine de katkı sağlayacaktır.

Ahlaki davranışın tanımlanması konusundaki analizlerin en zor yanı “ahlak” kavramı kapsamına nelerin girdiğidir (Darcan, 2015: 44). Modern ceza hukuku toplum menfaatini savunmak görevini de yüklenmiştir (Özek, 1963: 121). Ahlak dışı tanımlanan davranışlar suç olarak sayılıp hukuki yaptırımlar uygulanır. Yaygın olarak ahlak suçu olarak tanımlanan eylemler içki içmek, kumar oynamak ve zina gibi davranışlardır (Darcan, 2015: 45).

Batılılaşma sürecinin ahlaki normlarda da bazı değişikliklere etkisi olduğu açıktır. Tuncer Baykara da 1827 ve 1830 yıllarına ait Avrupalı gözlemcilerin aktardığına göre medeniyetin Türklere içki içmek, alenen kumar oynamak, kadınlarla dans edilmesi olarak yansıdığını söyler (Baykara, 1992: 203). Yapılsa bile “gizlice” yapılan bu eylemlerin aleni olarak yapılması medeniyet göstergesi sayılmıştır (Baykara, 1992: 204) ve bu eylemler 1826 sonrasında modernliğin bir gereği gibi kabul edilmiştir (Baykara, 1992: 210).

Dönemin edebiyat eserlerinde de “ahlak” işlenmiştir. Özellikle kadının ahlakı üzerinde durulmuştur. Romanlarda ahlaksız kadın, aileyi yıkan düzeni bozan en önemli etkenlerden biridir (Esen, 1992: 667). Alafrangalığın da özellikle genç kızların ahlakını bozduğu, bu durumun aileler için yıkım olduğu gösterilir (Esen, 1992: 674). “Yeni

yaşama biçimlerini ahlaki planda değerlendiren anlayış içinde kadın, aileyi ve onun şahsında toplumu bozulma ve çözülmeden kurtaracak ‘evrensel’ bir varlık” olarak görülmektedir.” (Doğan, 1992: 198)

Kumar da Türk hayatına 1826 sonrasında da etkili olarak girmeye başlamıştır. Para karşılığı kumar oynanması ise 1830’lardan itibaren görülmektedir (Baykara, 1992: 211). Öncelikle kumar, sosyalleşme güdülenmesi ile ilişkilidir. Bunun yanı sıra kumar oynayanlarda para kazanma arzusu vardır (Arcan-Karancı, 2014: 251). Haksız kazanç sağlamak, ahlaka aykırı mahiyet taşıdığından ceza kanununca önlenmiştir. Değerlere zarar veren bir hareket olan kumarın önlenmesi devletin hukukî düzen yetkisine girmektedir. Aynı zamanda, bu görüş açısından, devlet fertlerin psikolojik sağlıklarını da korumak ödevindedir (Özek, 1963: 121). Sadece kumar değil kadın oynatmak ve fuhuşta devlet tarafından hukuki düzenlemelerle karşılaşır. Ahlaki değerlere ters düşen bu eylemler aslında dönemin eğlence kültürünü oluşturan dörtlüyü de oluşturmaktadır; içki, kumar, kadının oynatmak ve fuhuş.

Yöneticilerin arzuladığı ailenin mecliste gündemi nasıl oluşturulduğu alt başlıklarda tartışılacaktır. Öncelikle sağlıklı yuvaların kurulması için yapılan mücadeleye değinilmiştir. Ardından aileyi dışarıda bekleyen tehlikelere karşı korumaya çalışıldığını görüyoruz. Bireyler ahlaklı olursa içeriden sağlamlaşan aile, dışarıda bekleyen fuhuş, içki gibi tehlikelere karşı da dayanıklı olacaktır. Bu uğraşlar, Türk-İslam geleneklerine uygun muhafazakâr aileyi korumak içindir.

3.1.DÜĞÜN DERNEK

Büyük Millet Meclisi bir yandan işgalci güçlere karşı direnirken bir yandan da çeşitli yasal düzenlemelerle yeni Türkiye’nin temellerini atıyordu. Meclis açıldıktan sonra vatanın kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması, ekonominin düzenlenmesi gibi amaçlar dışında toplumsal hayatı düzenleyici adımlar da atılır. Bu adımlardan biri de çokça israf yapılan düğünlerdir.

Türk toplumunun önemli geleneksel tutumlarından birisi olan düğünler; (Şahin, 2010: 26) akrabaları, komşuları, tanıdıkları bir araya getiren bir toplanma şeklidir. Bu

toplanma, henüz kapalı salonlarda düğün yapma âdeti yokken köy meydanlarında veya kapı önlerinde gerçekleştirilirdi. Bu eylem aynı zamanda bir eğlence organizasyonudur. Asıl amaç, nikâh akdinin duyurulması olsa da düğün eğlenceleri bir gösteriş mekanizmasına dönüşebiliyordu.

Tüm düğünler, ihtişamlı olmasa da yoksul olan halk için düğünlerin en çok harcamayı yaptıkları, kendilerini dara soktukları bir etkinlik olduğu söylenebilir çünkü bu kutlama, birçok masrafı beraberinde getirmektedir. Düğüne giden hazırlık sürecinde çiftler ve aileleri hediye alışverişi yapar, gelini ve damadı özel olarak giydirirler. Misafirler için büyük sofralar kurulur ve düğün mekânı hazırlanır. Kına yakma, çeyiz sergileme, gelin çıkarma gibi içerisinde türlü türlü törenler barındıran düğünler hem zamansal hem parasal anlamda israflara sebep olur. Cepleri oldukça zorlayan bu merasimler, memleketin içinde bulunduğu yokluk günlerinde meclisi de tedirgin etmiş, tedbir alma yoluna itmiştir.

Herkesin kendi bütçesi nazarında tasarrufa gitmesi gibi bir yönlendirmenin, yani israfın şahıslara yönelik bir değerlendirme üzerinden yapılması imkânsızdır. Bu sebeple, genel bir tasarrufa doğru adım atma çabasına girildiği görülür. Bu tedbirler arasında lüzumsuz memur atamak, yol harçlıklarının çok verilmesi israf olarak nitelendirilmiş ve bu yönde tasarrufa yönelik adımlar atılmıştır. Resmî dairelerde kış aylarında günlerin kısılması nedeniyle gereksiz yere soba yakılmasını engellemek amacıyla öğle yemeği tatilinin kaldırılması, gereksiz telgraf haberleşmesinin engellenmesi için acil olmayan yazışmaların telgrafla yapılmaması gibi tedbirler de bu türdendir (Şahin, 2010: 29).

Halkın da tasarruf tedbirleri alması için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Düğünlerde gereksiz para harcamalarının yapıldığı bir eylem olarak değerlendirilerek tasarrufa yönelik adımlar atılmıştır. Bu uygulamalar aslında yeni değildir. Osmanlı Devleti'nde de birtakım düzenlemelerle düğünlerde yapılan israfın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Devlet, düğün masraflarına karşı tedbir alma yoluna giderek, 1844'te bir ferman yayınlamıştır. Bu fermanda, başlık parası alışkanlığının terk edilmesi gerektiği vurgulanmış, fazla masraflar nedeniyle gerçekleşmeyen evliliklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Nitekim 1872'de "İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbîhatı Hâvî İ'lânnâme" adlı bir yasa yayınlanmıştır. Bu yasada herkesin düğünlerde aynı oranda masraf yapmasının mümkün olmadığı, bu sebepten gençlerin evlenemediği,

evlenenlerin ise altından kalkamayacak derecede borca girmeleri nedeniyle sıkıntı yaşadıkları ifade edilmiştir. Evliliklerin azalmasının toplumda ciddi sıkıntılar yarattığı, nüfusun azaldığı, kadın ve erkeğin meşru olmayan yollara başvurduğu, toplumda fuhşun arttığı, bu sebeplere bağlı olarak cinayetlerin de çoğaldığı dile getirilmiştir (Şahin, 2010: 26-27). Evliliğin önündeki engeller aşıldığı zaman tüm bu sorunlara bir nebze çözüm olacağına inanıyorlardı. Evliliği düzenlemek bir nevi aileyi düzenlemektir. Aile kuruluşundan itibaren sorunsuz şekilde işlemelidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise düğünlerdeki israfın önüne geçmek için ilk adımı Hüsrev Bey⁵ (Gerede) atmıştır. Hüsrev Bey, Meclis-i Mebusan'dan gelerek meclise katılan isimlerdendir. Düğünlerin köylüleri perişan ettiğini, "saadet ocağı" diye kurulan yuvaların düğün israfları yüzünden borç içinde kaldığı ve felakete sürüklendiğini söyleyerek önergesini verir. Bu önerge özetle şöyledir: "*Kına gecesi, içkili çalgılı davetler, cihaz(çeyiz) asmak, teşhir etmek, düğün bohçaları, hediye takdimi, cihaz tedariki için mal ve mülk satmak, borç etmek, araba alayları gibi israflara fukaranın rencide olmaması için vakti hali olanlara bile müsaade edilmemelidir. Nikâhın bir zarureti elime karşısında erkeğin, eşini boşayamayacak kadar yüksek, fahiş olmasına şeran izin verilmemesi için gereğinin yapılmasını teklif eylerim.*" (ZC, c.5, 3.6.1920: 68).

İslam ilimleri üzerinde birçok çalışması bulunan Karesi Mebusu Hasan Basri Bey'e (Çantay) göre, hükümetin bu zor günlerde tasarrufkar olması gerektiği gibi fertler de "israftan çekinen, tedbirli ve kendi yağında kavrulan" bir hale gelmelidir. Bu yüzden zaman zaman ikazlarda ve telkinlerde bulunarak halkın yönlendirilmesi gerekir. Ona göre düğün israfı "*çok gürbüz gençlerimizi evlilikten alıkoyduğu, fakir İslam kızlarını senelerce kocattığı gibi kız kaçırma fenalığına da meydan vermekte*" ve toplumsal ahlakı bozmaktadır. Bu yüzden Hasan Basri Bey, daha kapsamlı bir düzenleme için düğün israfları hakkında kanun teklifi sunar. Önerge ve kanun teklifi aynı gün okunur. Teklif sahipleri kanunun uygulanabilir olduğunu örneklerle kanıtlama çabası içindedirler. Hüsrev Bey, Bursa da böyle bir uygulama olduğundan bahseder. Bursa Valisinin bir meclis kararı olmadan bu meseleyi bir sosyal sorun olarak görüp vilayete bu konuda emirler vermiştir (ZC, c.5, 3.6.1920: 68). Hasan Basri Bey de Karesi

⁵ Bey ve Efendi hitapları meclis zabıtlarında geçtiği şekliyle kullanılacaktır.

livasında Kazım Beyefendi'nin (Özalp) telkinleriyle düğün israfatının hemen hemen kalktığından bahseder (ZC, c.5, 11.11.1920: 361). Hasan Bey'in verdiği kanun teklifi de özetle şu şekildedir: Düğünlerde cihaz (çeyiz) teşhiri ve açıktan nakli, erkek tarafından bir kattan fazla elbise hediye edilmesi, düğün günlerine münhasır olmak üzere bir günden fazla çalgı çaldırılması, düğün gününe mahsus olmak şartıyla beş sofradan fazla yemek yaptırılması, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hediye itası gibi israfa sebep olan durumlar yasaktır. Her kazanın müftüsü, belediye reisleri, belediye meclisleri mahalli ve idari talimatnameler tanzimine yetkili ve gerekli tedbirleri alıp tatbikini takip etmeye mecburdur. Hükümet düğünlerle ilgili israf kanunu dairesinde mene ve belediyelere bu hususta destelemeye vazifelidir. Kanuna muhalif hareket edenler müftü, belediye reisi ve azalarının çoğunun takdirine göre elliden yüz liraya kadar para cezası veya Sulh mahkemelerince yargılanarak bir aydan altı aya kadar hapis ile cezalandırılırlar. Menedilmiş eşyalara el konularak mahalli belediyeler namına satış ve gelir kaydedilir (ZC, c.5, 11.11.1920: 362).

Karesi Mebusu Vehbi Bey (Bolak) ise, hemen söz alarak erkek tarafından bir kat değil, biri düğünde, diğeri başka bir günde giyilmek üzere “iki kat elbise” verilmesini teklif eder. Ziyafetin bir gün olmasını kabul etse de sofrayı azaltma yönünde bir tehdidin yapılmasını istemez (ZC, c.5, 11.11.1920: 362).

Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendi (Baysan) ise, bu kanunun insanları yalana sevk edeceğini düşünür. Yalanla kastettiği şey, istedikleri gibi harcamalar yaptıkları halde kayıtlara daha az gibi geçirmeleridir. Mihrin az yazılacağını ama gizli olarak çok verileceğini, beş sofa yazılacağını ama yirmi beş sofa kurulacağını, iki kat elbise denip yirmi kat elbise alınacağını söyler. Mustafa Sabri Bey'in “*Bu benim gibi çıplağın işine iyi gelir. Fakat çabuk çabuk evlenmek için de iyidir. Bunu zenginler, serveti olanlar kabul etmez. Binaenaleyh böyle bir kanunun reddi lâzımdır*” sözleri ise şaşırtmıştır (ZC, c.5, 11.11.1920: 363). Böyle bir düzenlemenin fakirin işini epey kolaylaştıracağını kendi söylese de kanunun zenginler nazarında bir etkisi olmayacağı gerekçesiyle reddini istemesi ilginçtir. Hüsrev Bey'in verdiği önergede geçen “fukaranın rencide olmaması için hali vakti olanlara bile müsaade olmaması” sözlerini burada tekrar etmekte fayda vardır. Kanunun en önemli amaçların biri zenginlerin aşırıya kaçan harcamalarını engelleyerek düğünleri bir standarda oturtmaktır. Böylece, kimse bir yarış içine

girmeyecek, daha sade ve masrafsız olan düğünler fakirlere de evlilik yolunu açacaktır. Borçlanmayı ve gereksiz para harcanmayı da önleyecektir.

Konuyla ilgili takriri veren Trabzon Mebusu Hüsrev Bey de kanunu desteklemek adına bunun halkın talebi olduğunu belirtir. Özellikle köylüler bu konudan şikâyetçidir. Köylerde biri evleneceği zaman fakir olsa dahi bir iki tarlasını sattığını ve bir hafta davul çaldırdığını söyler. Bir jandarma neferinin ise kendisine gelip şunları söylediğini anlatır: *“Efendi ben jandarma neferiyim, karımın sandığına bak, on para etmez, benim için, fakat emin olunuz bin liralık elbisesi vardır. Giyemez. Bunlar fantezi şeylerdir. Allah aşkına siz meclise gidince, mademki milleti düşünüyorsunuz, köylü için çalışıyorsunuz, Allah aşkına şu düğün meselesi için bir çare bulunuz dedi”* (ZC, c.5, 11.11.1920: 363).

Kanunun ilk maddesi şu haliyle kabul edilir: Düğünlerde alelittlak çeyiz teşhiri, çeyizin açıktan nakli, erkek tarafından iki kattan fazla elbise ihdası, düğün günlerine münhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hediye verilmesi ve köçek oynatılması gibi israfat memnudur (ZC, c.5, 11.11.1920: 366).

İsrafi yasaklayarak evliliğin önündeki ağır maddi engelleri kaldırılmasının yanında evliliği getirdiği sosyal sorunlara da değinilir; başlık parası, mihir ve kız kaçırma gibi.

Başlık parası vermeye ya da mihri ödemeye gücü yetmeyen gençlerin kız kaçırdığı bunun da sosyal bir sorun haline dönüştüğü konuşulur. Feyzi Efendi düğün meselesinin “dehşetli facialar” yarattığını kız isteyecek bir adamın önce babasına bin lira, kardeşine beş yüz lira, dayıoğluna ve birçok kimseye ve şeye para vermesi yüzünden türlü türlü sıkıntılar doğduğunu ve olayın kızı kaçırmasıyla neticelenir. Kız kaçırma olayı da birçok kavgaya sebep verir hatta cinayetler işlenir. Bu yüzden kanunun denetiminin kaza müftüsüne ve belediye reislerine verilmesini doğru bulmaz, onların baş edemeyeceğini düşünür. Müftü yerine her kazada kaymakam veya askeri kumandaya görev verilmelidir (ZC, c.5, 11.11.1920: 366). Hamdi Namık Bey (Gör) de onların israfların engelleyemeyeceği görüşüne katılır, yetki doğrudan doğruya memurlara verilmelidir. Hulusi Efendi (Yozgat) ise onlara karşı çıkar: *“Acaba hangi memur, hangi zat müftüden ziyade köylü ile temasta bulunur? Sabahtan akşama kadar binlerce köylü*

gelir... Müftü köylünün haline, ahvaline vakıf olmazsa kim olur?" der ve zaten asıl icraatin hükümet tarafından yapılacağını" söyler (ZC, c.5, 11.11.1920: 367). Bu görevlendirme meselesi uzunca tartışıldıktan sonra kanunun ikinci maddesi şu haliyle kabul edilir: *"Her livanın mecalisi umumiyesi işbu kanun ile kavanini saire ahkâmına mugayir olmamak şartıyla mahallî ve idarî talimatnameler tanzimine ve gerek ona müstenit tedabirin Hükümet marifetiyle tatbikini takibe mecburdur"* (ZC, c.5, 11.11.1920: 384).

Tunalı Hilmi Bey, konuya deneyimlerinden bahsederek giriş yapar. Kaymakamlık yaptığı Ereğli'de kızların kaçırıldığını hatta satın alındığını söyler. Bunlara karşı resmi birlikteliklerin kurulması gerektiğini ve görev bölgesinde *"(...) hangi kız hangi delikanlı ile hangi delikanlı hangi kız ile sevişir de ana hakkı baba hakkı diye, aralarına karaçalı gibi girerlerse, koşsunlar, gelsinler makamıma, kendi elimle nikâhlarını kıyacağım"* dediğinden bahseder. Onlara maddi destekte bulunduğunu da sözlerine ekler (ZC, c.5, 11.11.1920: 363). Yine gençlerin önüne çıkan para sorununun evliliklerine engel olduğunu ve *"beş yüz lira vermezsen kızımı vermem diyen"* adamlara ceza kesilmesi gerektiğini söyler (ZC, c.6, 25.11.1920: 35). Bu konuşmalarda başlık parası eleştirilmiş olsa da bir kanunla önleme yoluna gidilmemiştir.

Malatya Mebusu Feyzi Efendi'ye göre memleketin en büyük yarası kız kaçırma meselesidir. Hapishanelerin yüzde doksanı, bu suçtan yatan adamlarla doludur. Kızlarını satan babalar yüzünden parası olmayan adamlar, kız kaçırlar. Bu olaylarda cinayetle sonuçlanır. Hâlbuki başlık parası olmasa gençler eşini seçerek alabilecektir: *"Efendiler! En genç, en babayiğit kırk yaşında evleniyor, kırk senelik hayatını, kuvvetini, büyük bir hazinesini mahvediyor. Şimdi bunu şahsiyete döküyoruz."* (...) *"Bu kanunu on beş yaşından kırk yaşına kadar gençler için yapıyoruz"* (ZC, c.5, 15.11.1920: 384-385).

Dilbilimci Besim Atalay Bey ise, olaya çok farklı bir açıdan yaklaşır. Kız kaçırmak meselesinin tarihsel sürecinden bahseder: İlk kavimlerde kadın "ortanın malı"dır. Cemiyetler yükselmeye başladıkça ise erkekler nikâhla kendi dairelerine kadın alırlar. Bunu da kızı kaçıarak yaparlar. Horzumluların ve Karakeçililerin arasında kız kaçırılmadan gelin alan olursa bu ölene kadar başına kakılır, kimse beğenmedi bu yüzden kaçırmadı diye konuşulur. *"Bırakın, onlar birbirini sevsinler, o da onu alsın, kaçırsın. Bu, zaten yüreklerde olur efendiler, köylerde azdır, şehirlerde hiç yoktur. Bir*

gün dövüşür, bir gün darılır, ikinci günü kızın babası barışır, alırlar, verirler. Bu, bizim eski adetimizdir. Milletin âdeti, irfanı yükselmedikçe, değişmedikçe bunun menine muvaffak olunamaz. Efendim, siz Şimdi istediğinizi yapınız ve istediğiniz kanunu yapınız, muvaffak olamazsınız” diyerek yörüklerin kız kaçırma geleneğinin yasaklandığı iddiasıyla bu kanuna karşı çıkar (ZC, c.5, 15.11.1920: 385). Tunalı Hilmi Bey ona cevaben “...buradan, bir daha kız kaçırmak meselesini terviç yolunda bir ses, bu meclisin ne havasında ne içerisinde ve ne de dışarısında aksetsin” der ve kendisinin birbirini seven çiftleri kaymakamlık makamında nikâh kıydırarak evlendirdiğini söyler. İsmail Suphi Bey ise ona “*Halkın vazifesine tecavüz etmişsin, vazifeni suiistimal etmişsin*” der (ZC, c.5, 15.11.1920: 386).

Kadına verilen mihrin peşin ödenen kısmının beş bin kuruşu geçmemesi için kanuna bir madde eklenmesi talep edilir.⁶ Başlık parasında olduğu gibi mihir de gençleri nikâhtan uzaklaştırmaktadır. Mihir, ödeme güçlüğü yaratarak genç erkeklerin önünde büyük bir engel olsa da kadının evliliği için bir güvence olarak görülür. Mustafa Sabri Efendi’nin görüşü de bu yöndedir. Mihir az olursa “bugün alır yarın boşar” gibi bir düşünce oluşacağını söyler. Mihri evliliğin bağlayıcı ve koruyucu unsurlarından görmektedir. Çiftlerin hızlıca evlenebilmeleri için mihrin peşin alınan kısmının beş bin kuruşa indirilmesini, mihrin ertelenmiş kısmının ise eşler arasındaki karşılıklı hürmet ve hukuklarını korumak için bir miktar belirtilmemesi gerektiğini söyler.

Vehbi Bey, konunun bu kanunun kapsamı dışında olduğunu savunur. “*Mihir meselesi, bir kadının müddeti hayatında en kıymetli mevcudiyetinin mukabili olarak temin edilecek bir kıymet, bir paha’dır. O, zevç ile zevce arasında kalacak bir keyfiyettir. Binaenaleyh biz düğünler dolayısıyla başkaları hesabına yapılan israfatı menetmek gayesini takip ediyoruz*” yoksa bunlar ev içi meselelerdir, der. Abdurrahman Lami Efendi’ye göre ise bu madde “kanunun ruhu” dur. Mihrin sınırlandırılması, evliliklerin önünü açacaktır. Desteklemesinin bir sebebi de mihir paralarının Avrupa eşyalarına, Hristiyan terzilerinde harcandığını yönündeki görüşüdür. Feyzi Efendi de mihir miktarındaki sınırlandırmayı destekleyen isimlerdendir. Sınırlama sayesinde gençlerin evlilik yolunda önü açılmış olacaktır. Böylece genç kızlar paralı erkeklere kalmayacaktır. “*Yalnız şunu düşünelim ki genç çocukları genç kızlarla evlendirelim. Bu*

⁶ Talep edilen madde: “Mihri muaccel beş bin kuruşu tecavüz etmeyecektir” şeklindedir.

da büyük bir hazinedir. O hazineden istifade edelim ve o hazine ile memleketi kurtaralım, genç kızlar genç oğlanlarındır, Kim ne derse desin...” (ZC, c.6, 25.11.1920: 35-36). Uzun görüşmelere rağmen mihir ve başlık parası hakkında bir düzenleme kanuna eklenmemiştir. Hâlbuki bunun nasıl bir toplumsal sorun haline geldiğinden kendileri israftan daha çok bahsetmişlerdi.

Davul çaldırmak, köçek oynatmak ya da daha genel bir ifadeyle düğün eğlencesine de sınırlandırılmaya getirilmiştir. Çünkü davulcuya, köçeğe ödenen para da israf kapsamında değerlendirilmiştir.

Tahsin Bey (San), Düğünlerde Meni İsfat Kanununa “davul çaldırılmaz”, Vehbi Bey (Bolak) “köçek oynatılmaz” şeklinde bir madde eklenmesini ister. Ali Rıza Efendi de kanun teklifinde “*bir günden fazla çalgı çaldırılmaz*” şeklinde bir madde olmasına şöyle karşı çıkar: “*Resmen, kanunen onlara müsaade etmeyelim. Çalgı çalınız demeyelim. Aynı fenalık, aynı israfat yine vâki olur. Bir hafta çalıyorlar. Müsaade buyurun. Ne bir hafta çalsınlar, ne bir gün çalsınlar. Çalacaklar ise kanunda zikretmeyelim. Çalgı kelimesinin tayyını teklif ediyorum. Bari yapıyoruz, tamamıyla olsun.*” Onay ve teşvik anlamına gelmesinden endişe eder. Mustafa Sabri Efendi de “*At oynanacak, pehlivan güreşecek, bunsuz düğün olur mu? hiç düğünde bulunmamışsınız*” diyerek adeta bahsedilen düğün algılarını beğenmediğini ifade eder (ZC, c.5, 11.11.1920: 365).

Sünnet düğünleriyle ilgili kısıtlamaya gidilmesi yönünde de bir madde teklifi verilmiştir (ZC, c.5, 15.11.1920: 392) kabul edilerek kanuna şu şekilde eklenmiştir: “*Hitan (sünnet) cemiyetleri için masraf itibarıyla düğün yapmak memnudur.*” (ZC, c.6, 25.11.1920: 36).

Tüm düzenlemelerden sonra “Düğünlerde Men’i İsfat Kanunu” 25 Kasım 1920 günü mecliste kabul edilmiştir.⁷

⁷ Kanun metni için bakınız: EK 1, kanunla ilgili daha detaylı çalışma için bkz: Feyza KURNAZ ŞAHİN, “‘İlk TBMM’nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men’i İsfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, C.2, S.1.

Kanunun ardından meclise neler yansımıştır? Kanuna muhalif hareketten ceza alanların affı, mecliste görüşülmüştür. Temyiz imkânı olmadığından özel af kararları çıkarılır. Bolvadinli Aziz oğlu Mevlüt, Süleyman oğlu Ali ve Abdullah oğlu Gazi'nin cezasının affı için Adliye Encümeninden gelen mazbata mecliste okunur. Mevlüt, kardeşinin düğününde beş gün çalgı çaldırmak üzere pazarlık ettiğinden bir ay hapis ceza almıştır. Pazarlık etse de yalnız bir gün çalgı çaldırmıştır. Yani hakkında yanlış bir hüküm vardır. Kanun çalgıcıları kapsamadığı halde Ali ile Gazi de yalnız çalgı çaldıklarından dolayı ceza almışlardır (ZC, c.20, 14.12.1925: 124). Yine Bolvadin Mahkemesinin verdiği bir karar mecliste görüşülmüştür. Kadri oğlu Köse Mehmet ve Karabıçak oğlu Himmet ve arkadaşları da kanuna muhalif bir hareket bulunmamasına rağmen, düğün yaparak israfatta bulundukları gerekçesiyle mahkûmiyetlerine karar verilmiştir (ZC, c.21, 23.1.1926: 228). Sungurlu kazasının Dörtlü köyünden Kadir Kâhya oğlu Yusuf Kâhya da mahkeme tarafından elli lira para cezası almıştır. Sebebi, kız kardeşinin kızını evlendirmek için başlık parası almasıdır. Başlık parasına karşı bir önlem alınması gerektiği görüşülse de buna dair kanuna herhangi bir kayıt koyulmamıştır (ZC, c.24, 28.4.1926: 235). Bu hatalı hükümlere karşysa özel aflar çıkarılarak mağduriyetler giderilmiştir.

Memleketin yaşadığı nüfus kayıplarına bir çözüm olarak görülen evlilik teşviki, aynı zamanda savaşta dul kalan kadınların da sahiplenilmesini sağlayarak devletin üzerindeki yükü hafifletecekti. Bekârlar da bir yuvaya sahip olduktan sonra fuhuş ve diğer ahlaksız eylemlerden elini ayağını çekecekti. Bu yüzden evlilik sık sık meclis gündemine taşınmıştır.

Evliliği teşvik etmenin bir yolu da masrafları kısmaktan geçmektedir. Düğünlerin daha sade törenler haline getirilmesi isteği çok makul bir çözüm önerisidir. Böylece bekâr erkekler düğün masraflarının altından nasıl kalkacağı endişesi azalacaktır. Masraflı düğünlerin arkasında bıraktığı borçlu ailede huzur yoktur. Harcamaların kısıtlanması böylece yuvaların daha sağlam kurulmasını sağlayacaktır. Atılan adımlarda kanunun adına uygun şekilde gerçekleşir; israf yasaklanır. Kanun tartışmalarının doğurduğu kız kaçırma, mihir gibi meselelerde ise bir neticeye varılamaz. Zaten bu kanunun bunları düzenlemek görevinde olmadığını savunanlarda vardır, hatta kız kaçırmak Türk örf ve

âdetinde olduğu için karşı çıkanlar bile! Kısacası, evlilik mevzusu düzenlenirken israf dışındaki meselelerde bocalamışlardır. İsraftan daha önemli bir sosyal sorunken başlık parası ve mihir tartışmaları havada kalmıştır. Bu belki kanunu acelece çıkarma isteğinin sonucu, belki bir göz ardı, belki de böyle bir geleneğin kolayca yıkılamayacağını bildiklerinden kaynaklanır.

3.2. EVİN DIŞINDAKİ TEHLİKELER

Ailenin devletler için ne kadar önemli bir kurum olduğundan bahsetmiştik. Bu başlık altında da aileyi korumaya yönelik hangi adımların atıldığından bahsedeceğiz. Yuvaları dağıtması ve başka bir sürü gerekçeyle yasaklanan içki, meclisi uzun süre meşgul ettiği için bize de diğerlerinden daha çok malzeme vermiştir. Aileyi tehdit eden kumar da içkiden sonra yasaklananlar arasındadır. Kadın oynatmak fuhuşa, fuhuşa frengiye sebep olmaktadır. Bu da hem aile için büyük tehdit hem de muhafazakâr aile tipini terstir. Bu düşünceyle hareket edildiğinde konular birbirini desteklemiş, farklı tartışmalara sahne olmuştur.

3.2.1. Bir Acele İşimiz Var: Müskirat

Meclisin toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik attığı ilk adım içkiyi yasaklamaya yönelik çalışmadır. Birinci Meclis’in alkol üzerinde yürüttüğü bu çalışma her türlü alkollü içki tüketimini yasaklayarak; sağlıklı nesiller yetiştirmeyi, asayiş sağlamayı ve dinin gereğini yerine getirmeyi amaçlamaktadır. En önemli neden ise içkinin girdiği yuvayı dağıttığı yönündeki görüşleridir. Sarhoşluğun yuva dağıttığı, dağılan yuvaların topluma olumsuz geri dönüşleri olabileceği düşünülmektedir. Aile birliğini zedeleyen her faktör ortadan kaldırılacaktır.

Meclis açıldıktan 5 gün sonra 28 Nisan 1920’de Ali Şükrü Bey “Men-i Müskirat Kanunu” teklifini verir. Peki, “Men-i Müskirat” nedir? Müskirat, sarhoşluk veren şeyleri alkollü içkileri ifade ederken men etmek de yasaklamak anlamına gelir. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey içkiyi yasaklamayı öngören bu teklifi “*İçki hususunda had ve*

hudut bilmeyen, her dem ocak yakan felaketlere duçar olan memleketimiz halkını bu müthiş beladan kurtarmak..” amacıyla verdiğini söyler (Z.C, C.1, 28.4.1920: 114). Tasarladığı kanun özetle şu şekildedir: Müskiratın imalatı, ithalatı, satışı ve kullanımı kesinlikle yasaktır. İmalini, ithalini ve satışını yapanlar para cezasına çarptırılır ve mevcut içkilere el konulur. İçki içtiği görülenler de değnek ya da para cezasına mahkûm edilir.⁸ Bu kanunun onaylanmasıyla beraber mevcut içkiler müsadere ve imha edilir. Bu kanunun uygulanmasından zabıtai mülkiye ve adliye ve nizamiye mahkemesi sorumludur (ZC, C.1, 28.4.1920: 114). Teklif, meclis tarafından olumlu karşılanır hatta “müstaceliyet” yani ivedilikle görüşülmesi kararıyla adliye, maliye, sıhhiye ve şeriye encümenlerine gönderilir (ZC, C.1, 28.4.1920: 114). Bu karar, 1920 gündeminin içinde, aciliyeti olan önemli bir kanun olarak görüldüğünü gösterir.⁹

⁸ 3. Madde sunulduğu haliyle şu şekildedir: “İşret ettiği görülenler, ya haddi şeri ile tedib olunur veya elli liradan iyi yüz elli liraya kadar cezayı nakdiye mahkûm edilir.” Orhan Karahanoğulları “haddi şeri” gibi tabirlerin kullanın teklife güç kattığını ve meclis görüşmelerinin İslam dininin gereklerini hayata geçirmek için yapılan vurguyu açıkça ortaya çıkardığını söyler (Karahanoğulları, 2008: 26).

⁹ Ali Şükrü Bey, Mebusan Meclisi’nden gelen isimlerdendir. Onun bu önerisi sadece Müslüman bir toplumda haram kabul edilen bir içeceğin yasaklanması ya da sağlığı korumaya yönelik bir politika olarak görülebilir. Fakat Osmanlı Devleti’nde zaten içki yasaktır. O zaman şimdi içkiyi yasaklama çabası neden vardır? Mebuslar eski düzenlerini yeniden tesis etmek için bunu yaparlar. Henüz açıkça ifade edilmese de yeni kurulacak devletin de sistemi oturtulmaya çalışılmaktadır. Bazı kanunları eski düzenden yeni sisteme aktarmak için burada tekrar teklif ederler, tartışılırlar, oylarlar. Bu mecliste genel anlamda görülen bir eylemdir. Ayrıca şunu da söylemek gerekir, üstüne bu kadar düşülerek tekrar tekrar yasaklanmaya çalışılması da gösteriyor ki yasak bunun öncesinde uygulanmamaktadır. Fakat henüz açılalı 5 gün olan mecliste içkiyi yasaklamak için bu kadar acele etmenin sebebi nedir? Bu meseleyi içki üzerinden sorgulamanın nedeni, meclisin en önemli gündemi olan vatanın bağımsızlığını ve kalkınmayı sağlamaya yönelik her adımdan bağımsız oluşudur, hatta bu yoldan bağımsız atılan ilk adımdır. Ayrıca meclis yeni açılmış, meclisin açılışında başrolü Mustafa Kemal oynamıştır. Onun lider olarak sivrilmesi bazı isimleri tedirgin etmiştir. Ali Şükrü Bey de mecliste aktif ve sıkı bir muhalif olarak karşımıza çıkacaktır. Yıldızı barışmayacak olan bu iki isim arasında bazı konularda çekişmeler yaşayacaktır. Ali Şükrü Bey’in İkinci Grup üyesi olması da bunun göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında kanun teklifi, alkolle arasının iyi olduğunu bildiğimiz Mustafa Kemal’e karşı bir rest olabilir mi diye akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Eğer o yönde atılan bir adım ise, kanunun kabulü şu anlama gelebilirdi; bu mecliste her zaman Mustafa Kemal’in iradesi hâkim olmayacaktır. Men-i Müskirat Kanunu görüşmelerinde Mustafa Kemal’in meclis içi bir beyanı olmadığını söylemek gerekir. İçki yasağına uymak gibi bir niyeti yoktur. Hükümet tarafından da yasağın uygulanması için ciddi bir çaba sarf edildiği de söylenemez. Memurların yetersizliği, gündemin yoğunluğu ve Mustafa Kemal’in kanuna riayet etmemesinin etkisi olup olmadığı sorgulamaya açıktır. Şimdi meseleyi biraz daha anlaşılır kılmak adına Mustafa Kemal’in içkiye düşkünlüğünü birkaç örnekle desteklemekte fayda vardır. Mustafa Kemal’in çocukluktan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy anılarında sık sık birlikte içmeye gittiklerinden bahseder. Harp Akademisinde okurken birlikte Tepebaşı ve Taksim Bahçelerindeki eğlence yerlerine uğramak gibi adetleri vardı. Macar orkestrasının çaldığı vals eşliğinde padişahın buyruğunu delmenin yöntemlerini arıyorlardı. Limonata içer gibi kamışlarla viski soda içmekte buldular çözümü. Böylece inzibatlar fark edemiyordu (Cebesoy, 2014: 73-74). Beyoğlu’nda hafiyelerin uğramadığı Zeuve Birahanesi’ne giderler Alman birası içerlerdi. Bir İngiliz lokantası Con Paşa’nın Lokantası’na da sıklıkla viski içmek için uğrarlardı (Cebesoy, 2014: 62-66).

Encümenlerden gelen mazbatalarda yani tutanaklarda kanun teklifi hakkında beyanlarda bulunulur. Adliye encümeni mazbatası, gerçekçi bir yaklaşımla yazılmıştır. Meclisin zor şimdilik reddini ancak mevcut olan 265.maddenin¹⁰ düzenlenerek uygulanmasına gayret edilmesi gerektiğini bildirir (ZC, C.1, 17.5.1920: 329). Sıhhiye Encümeni mazbatası, *“milletin yüzde seksenini teşkil eden köylülerimizin cehaleti müskirata karşı itiyat ve lakaydi tevliid etmekte ve birçok cinayete sebep vermektedir”* sözleriyle içki tüketiminin yarattığı ahlaki ve toplumsal tahribatı anlatıp, neslimizi de tehlikeye soktuğunu söyler. İthal olunan müskirat yüzünden milli servetin mühim bir kısmının ecnebilere geçtiğini söyleyerek ithal ve imal kısmını ileride değerlendirmek üzere şimdilik tüketiminin kati suretle menine gidilmesini ister (ZC, C.1, 17.5.1920: 330). Maliye Encümeni mazbatası da “müskirat rüsumu” adıyla vergi alındığından ithal ve imalinde menine gidilmemesi gerektiğini belirterek sadece tüketimi için menini destekler (ZC, C.1, 17.5.1920: 330). Şeriye Encümeni mazbatası daha uzun ve konuyu her açıdan ele alan bir metin şeklindedir. Adliye encümeninin bahsettiği 265. maddenin yalnızca alenen sarhoşluk etmeyi men ettiğini bu yüzden de imalatının ve tüketiminin meni için yeni bir kanun gerektirdiğini belirtir. Müskirat vergisinin tahsis edildiği dairenin diğer vergisi üzerine zam yapılmasını ve müskirat kullananların hapis cezası almasını öngören tasarısını da meclise sunar (ZC, C.1, 17.5.1920: 330-332). Mazbatalarda içki içilmesinin yasaklanması konusunda hemfikir olsalar da imalat ve ithalatta fikir ayrılıkları vardır, maddi kaygılar güttükleri görülmektedir.

Falih Rıfki Atay’ın anlarında da şunlar yer alır. Atatürk İzmir’deki evinde büyük bir sofraya kurdu muştur. Halk da sokakta birikmiş içeriye seyretmektedir. Bunu önlemek isteyen vali perdeyi kapatınca Mustafa Kemal der ki: *“Vali Bey, dışarıdaki halk acaba bizim ne yaptığımızı sanıyor? İçki içtiğimizden şüphesi yok. Fakat şimdi masa üstünde kadın da oynattığımızı ve kim bilir daha neler yaptığımızı zannedecekler”* (Atay, 2008: 12). Atay, onun zevklerini yaratan şeylerin içki, kadın, açık eğlence, dans ve flört olduğunu söyler. Bunların hepsi o dönem şartlarında gizli olmalıydı (Atay, 2008: 92). Tesadüf o ki, birinci mecliste bu zevkler çokça eleştirilmiştir.

İşte içki ile olan bağı bu kadar güçlü olan bir lidere karşı mecliste bu yasa onaylanırsa, bu bir gözdağı vermek anlamına da gelebilirdi. Yine bu açıdan bakıldığında Ali Şükrü Bey de verdiği öneriyi meclise kabul ettirerek bir güç elde etmeyi planlamış olabildi.

¹⁰ Sıhhiye Encümenin aktardığı 265.madde : “Hafı ve celi işret istimali memnudur. Aletitlak işret istimal ettiği sabit olanlar yirmi beş liradan elli liraya kadar cezayı nakdi veya bir haftadan bir aya kadar hapsedilirler. Mükerrirler hakkında birinci fıkradaki cezalar iki kat hükmolunur veya ikiden on güne kadar belediye tanzifatında istihdam olunurlar. Mükerrirler memurin, hükkam ve zabıtanın iseler bir daha Devlet hizmetinde istihdam edilmemek üzere tardolunur. Zabıta memurlarından bu hususta vazifesini sulistimal edenler ve terahisi görülenler Kanunu Cezanın 102.maddesi mucibince tecziye edilirler.” (ZC, C.1, 17.5.1920: 330)

Mecliste Men-i Müskirat Kanunu'nun neden gerekli olduğundan ve içkinin kişi/toplum üzerindeki zararları sıkça vurgulanır. Ali Şükrü Bey, içkinin boşanmalara ve yuvaların dağılmasına hatta cinayetlere de sebep olduğunu “neslimizi bu müthiş beladan kurtarmak için” öneriyi sunduğunu söyler. Aynı zamanda yasağın uygulanmasıyla bir maddi kaybın da geri kazanılacağını savunur. Hapishanelerde bulunan birçok kişi içki yüzünden oraya girmiştir. Bunların mevcuduna göre milli servetin uğradığı zarar düşünüldüğünde içkinin önüne geçilmesinin ne kadar önemli olduğu ortadadır (ZC, c.4, 13.9.1920: 120). Ali Şükrü Bey içki tüketimin ne kadar arttığını anlatmak adına Trabzon'un Büyük Liman bölgesinden çıktığı zaman tahminine göre orada azami üç kişinin içtiğini bugün ise yedi yaşından itibaren içtiklerini söyler. Hatta her fındık ağacının dibi meyhanedir, diye de ekler (ZC, c.4, 13.9.1920: 121). Yani yasaktan beklenen toplumu reforme etmesidir. İçkinin cinayet, fuhuş, ahlaksızlık, hastalık gibi tüm sorunlarda parmağı olduğu söylenir. Yine bu anlayışa göre toplumdaki tüm sorunları giderecek yegâne “kurtarıcı” da içkinin yasaklanması olacaktır.

Bu mevzubahiste “alkolizm” kelimesi ilk kez Doktor Suat Bey (Soyer) tarafından kullanılır. Alkolizm adı altında meydana gelen zararlardan, insan sağlığı üzerindeki etkilerinden bahseder: *“Efendiler; ispirto esasen bedene dâhil olduğu zaman irası mazarrat etmediği hiçbir uzuv yoktur.”* Deliller üzerinde yapılan bir araştırmada, cinnetin en çok alkolden ve frengiden meydana geldiği ortaya koyulmuştur. Bu hastalıklar da irsi olarak devredilir: *“irsi olarak bir takım çocuklar tevlit etmiştir ki, işte bunlar işreti îtiyat etmiş olan zevatın çocuklarıdır. Pek çok masumlar vardır ki, böyle dünyaya naklisedar olarak gelirler ve hayatı beşeriye içinde analarından doğmuş mücrüm olarak yadedilirler.”*(...) *“Birçokları birtakım noksanlıklarla doğar. Malul olur”* der. *“Aile hayatını bu şekilde kemiren afeti”* ortadan kaldırmak için gereken fedakârlıkların yapılmasını ister (ZC, c.4, 13.9.1920: 123).

3.2.1.1. Bütçeye Vurulacak “Darbe”

Men-i Müskirat kanunu görüşmelerinde en çok tartışılan konuların başında maliye gelir. Savaş şartlarında, memleketin en büyük sıkıntılarından biri de parasızlıktır. Bir gelir kaynağı olan müskiratın da ekonomiyle önemli bir bağı vardır, kanun büyük ölçüde

maddi çıkarlarla çatışmaktadır. Men-i Müskirat Kanunu hakkında ilk söz alan isim Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey (Bayiç) olmuştur. Öncelikle müskiratın menine taraftar olduğunu belirtir sonra da “*milli servetimizin bir kısmı bağlardan ve bağcılıktan ibaret olduğundan*” müskiratın meninin mali bir mesele olduğunu, buradan gelen gelirin de meni olduğunu, iktisadi yönünün iyice tetkik edilmesi için Heyet-i İcraiye’ye gönderilmesini ister (ZC, c.1, 17.5.1920: 332).

Uzun süre mecliste görev almış hatta Maarif Vekilliği de yapmış olan Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver), Hakkı Behiç’in “mali yönü tetkik edilmeli” önerisini gereksiz bularak “*Kuvvei İcraiye memleketin sıhhati pahasına, hayatı pahasına, ailelerin saadeti pahasına bir varidat elde edemez.*” ve “*...hiçbir adam tasavvur edemiyorum ki, paramız eksilmesin diyerek bunu herkes içsin diyebilsin*” (ZC, c.1, 17.5.1920: 333) sözleriyle iktisadi açıdan bu konuya itiraz etmenin mantıklı olmadığını savunur. Ali Şükrü Bey gibi, devletin bu zor günlerinde bile maddi kaygılar güdülmesini kabul etmez. Bu iki mebus koşullara bakmaksızın içki yasağı konusunda kararlı ve isteklidirler. Çünkü sıhhi kaygıları maddi kaygıların önüne geçmektedir.

Konuşmalar sonunda meselenin mali yönünün araştırılması için İcraiye Heyetine gönderilmesine karar verilir. İki ay sonra İcra Vekilleri Heyeti’nden gelen yazı; “*memlekette mühim bir mevki bulunan bağcılıktan üretilen şeyler arasında müskiratın pek ehemmiyeti olmadığı anlaşıldığından*” meni hakkında sakınca görülmediği yönündedir (ZC, c.2, 28.4.1920: 267). Doğruel’e göre de Birinci Dünya Savaşı ve daha sonra da İstiklal Savaşı şarapçılığı olumsuz etkilemiş, Trakya ve İzmir’in işgal edilmesiyle bağlar zarar görmüştür. Ayrıca bu bölgelerde şarap yapan azınlıkların bölgeyi terk etmesi de bu duruma etken olmuştur (Doğruel, 2000: 246).

Bu görüşmeler sırasında meselenin encümenler arasında gidip gelmesine sinirlenen Müderris Mustafa Lutfi Bey (Azer), “*Mademki biz Müslümanız, bin üç yüz sene evvel bunu dinimiz menetmişti. Cenabı Allah bunu menetmiştir. Bunun hakkında Cenabı Allah’ın kanununa karşı bizim kanun yapmamız doğru mudur? Bunda Hükümetin elli milyon lira istifadesi olsa da bunun lüzumu yoktur*” (ZC, c.2, 28.4.1920: 268) diyerek tepkisini gösterir. Mustafa Bey, memleketin İslam hukukuna göre yönetilmesini istediği

anlaşılmaktadır.¹¹ Bu görüşe göre İslam hukuku aynen uygulanmalıdır; aksini mecliste tartışmaya gerek yoktur.

Hakkı Behiç Bey'den sonra Maliye Vekilliği görevine gelen Ferit Bey de (Tek) sözlerine asla müskirat tüketmediğini, müskiratın kendisini değil, vergilerini müdafaa için konuşacağını belirterek başlar. Müskirat meselesinin hem maliye hem iktisadiye hem de ahlakiye meselesi olduğunu söyler (ZC, c.4, 13.9.1920: 114). Bunun sıhhat üzerindeki zararlarını anlatmaya gerek bile olmadığını, meselenin ruh ve esası hakkında da ihtilafı olmadığını belirttikten sonra meselenin uygulanmasına imkân olmadığını ve nihayetinde iktisadi ve mali birtakım zararlarına katlanmak zorunda kalınacağını söyler (ZC, c.4, 13.9.1920: 115). Kendi tarihimizden daha somut bir örnek vererek müskiratın önüne geçmenin ne kadar zor olduğunu şöyle ifade eder: “...bunun önüne geçemezsiniz, hatta bilirsiniz ki, tarihte enfiye¹² istimali hakkında eski padişahlar zamanında en şedit idam cezaları bile tatbik edildiği halde meni kabil olmamıştır.” (ZC, c.4, 13.9.1920: 115). Ferit Bey’ e göre hükümetin bunu yapacak gücü ve imkânı da yoktur. Sağlığa zararlarını bildiğini ve buna muhalif olmadığını söylese de kanuna hiç destek vermemiştir. Maliye Vekili olmasını ön plana çıkararak maddi kayıplara değinmiştir.

Müskiratın meniyile birlikte ortaya çıkabilecek iktisadi sorunlar hakkında mecliste uzun uzadıya konuşulur. Topraklarımızın ziraattan çok bağıcılığa yatkın olduğu halkın menfaati için bu kaynağın kurutulmak yerine muhafaza edilmesi gerektiğinden söz edilir. Bu işin mali boyutunu derinlemesine düşünen Ferit Bey meclis sıralarından gelen “pekmez yaparlar” (ZC, c.4, 13.9.1920: 115) sözlerine karşılık; üzümün Hristiyanların imal ettiği alkol dolayısıyla para ettiğini, ne yaş üzümün ne de kuru üzümün aynı derecede para etmediğini, bundan dolayı, meselenin iktisadi bir mesele olduğunu ve milli sermayeye sahip çıkılması gerektiğini söyler (ZC, c.4, 13.9.1920: 115). Ali Şükrü Bey ise bu fikre itiraz eder. Zaten bağların çoğunlukta olduğu yerler şuan devletin elinde değildir. Tekrar ele geçirildiğinde üzümlerden ispirto üretilip ihraç edilebilir. Ayrıca üzümünden üretilebilecek alternatif ürünlerle buradaki açığın kapanabileceğini savunur: “Benim elimde üzüm gibi mahsulüm olsun. Ondan her veçhile istifade ederim.

¹¹ Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey, gruplaşmalar gerçekleştiğinde İkinci Grup’a dâhil olmuştur. Bu onun ikinci dönem mecliste yer almadığı anlamına gelir (Demirel, 2014: 264).

¹² Kurutulmuş tütünden yapılan ve buruna çekilen keyif verici, aksırtıcı toz, burun otu. (www.tdk.gov.tr adresinden Mart 2018 tarihinde erişilmiştir.)

Üzümden mutlaka rakı yapmak, şarap yapmak lâzım değildir” der (ZC, c.4, 13.9.1920: 119).

Ferit Bey, kanunun doğurabileceği iktisadi sonuçlardan bahsetmeye devam eder. Bazı topraklarımızın düşman işgali altında olması dikkate alınmış olsa bile sadece Meni Müskirat Kanununu kabul etmekle bütçeye vurulacak darbenin bir milyon lira olduğunu ve bu miktarı küçük görecektir vaziyet içinde olmadıklarını söyler. İçki yasaklansa bile yine her tarafta rakı içildiğini görecektir hem de bütçede bir milyon lira açık göreceğiz, der. Bu kanunun bir hayal olduğunu zaten uygulanması mümkün olmayan bir şey yüzünden mali sıkıntıya girmemek gerektiğini savunur (ZC, c.4, 13.9.1920: 116-117).

İslam dini ve Türk geleneği ile harmanlanmış bir toplumda yeni kurgular bunlara aykırı şekilde yapılabilir miydi? Bu ölçülerde tartışma eksenini belirleyen şeyler neler olurdu? Ya da bu tartışmalara herkes İslam veya Türk gelenek ve göreneğini gözeterek mi giriyordu? Özellikle maddi çıkarları savunanlar bunu bir ölçüt olarak almıyordu. Müskirat yasağına tepki verenlerin en güçlü kozu maddiyat olsa da, yasağı savunanlar bu durumu çok geçerli bir sebep olarak görmezler. “Memleketin geleceği”, “İslam’ın emirleri” gibi kalıplaştırdıkları sözlerle yasağı savunmaya devam ederler.

Öyle ki Ali Şükrü Bey, “bütçeye vurulacak darbe” sözlerine “*bizim memleketimiz için nüfusu umumiyeye indirilen darbeyi düşündünüz*” diyerek karşı çıkmıştır (ZC, c.4, 13.9.1920: 120). Maddi çıkarların toplum sağlığının önüne geçmesine karşıdır. “*Bugünkü vaziyeti maliye itibarıyla Ferit Beyefendinin rakamı pek büyük zannedyordum. On milyon lira gaip edeceğimizi zannedyordum. Meğer gaip edeceğimiz bir milyon lira imiş. Bu hiç, bir şey değildir*” der (ZC, c.4, 13.9.1920: 119). Bütçede yirmi milyon açık olduğu iddiasına ise “*Efendiler eğer bu ispirto veya içki resmi bütçenin açığını kapatmış olsaydı - ilelebet değil - bu sene için razı olurdu. Bütçenin açığını tamamıyla kapatmadıktan başka ancak yirmide birini kapatabiliyor. Maliye Nazırı Beyefendi yirmi milyon lirayı, daha doğrusu on dokuz milyon lirayı her nereden bulacaksa, lütfen bir milyon lirayı da oradan bulsunlar, memleketin nüfusunu, sıhhatini muhafaza buyursunlar*” der (ZC, c.4, 13.9.1920: 120).

Ferit Bey’in bütün bunlara çözüm önerisi ise, mevcut müskirat vergisini arttırmak teklifi olmuştur. Böylece hem tüketim artışı engellenecek hem de gelir elde edilecektir

(ZC, c.4, 13.9.1920: 120). Rasih Efendi (Kaplan) ise müskiratın vergisine zam yapılsın önerisine “*Eğer rüsum, gayei aslî ise, birçok memnu olan şeyler var. Bunlara da resim koyalım. Cinayet, zina gibi şeyler de vergilerle kabili icradır diyelim. Sandığı dolduralım. Eğer bu gibi memnu olan şeyler vergi almakla kabili istihlâk ise, katli de helâl edelim ve katillerden de vergi alalım. Herkes öldürsün, para versin, geçsin gitsin*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 129) diyerek karşı çıkar. İçki içmeyi cinayet gibi insan hayatına direkt kasteden bir suçla aynı kefeye koyar. Vergi yoluyla içki tüketiminin önüne geçmeyi bir çözüm olarak kabul etmez. Vergi olarak içki içilmesine müsaade etmeyi İslam devletine yakışmayacak bir hareket olarak değerlendirir.

“*Bugün Amerika’da içki içenler Küba’ya, Meksika’ya, falan yerlere giderler, içerler, çünkü zengin adamlardır. Seyahat masrafına tahammül ederler*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 117) diyen Ali Şükrü Bey’in aslında müskiratın yüksek vergiyle satışa sunulması fikrine de destek vermesi gerekirdi. Bu beyan doğrultusunda ancak yüksek vergiye tahammül edenler, içki içebilirdi. Fakat İslam tarafından yasak olan bir şeyi vergi ile engellemeye çalışmak vekiller tarafından destek görmemiştir.

Ferit Bey, başka bir ürün üzerinde vergiyi arttırarak, oradan gelecek gelirle müskirattan kaybedilen açığı kapatma fikrine karşıydı: “*Müskiratı itiyat edenlerin mükellefiyetini, müskirat içmeyenlerin üzerine yıkacağız. Dünyada bundan gayrimakul şey olur mu?*” der (ZC, c.4, 13.9.1920: 116). Operatör Emin Bey (Erkul) ise Ferit Bey’in tam aksine “*İspirtodan (etil alkol) alınan rüsumu diğer şeylere zammedebiliriz. Meselâ kahveye zam olunabilir. Harpten evvel şekeri yüz paraya alıyorduk. Harbi umumide yüz kuruşta da kalmadı, dört yüze kadar şeker yedik. Tabii her şey hali tabiiye ricat ettikten sonra şeker de düşecek, eskiden yüz paraya yediğimiz şekeri beş kuruşa yiyelim. Yüz para resim zam olunsun. Bunu diğer şeylere zammetymekte hiç bir beis yoktur. Bu gün şeker, gaza vesaireye zam olunabilir*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 117) başka ürünler üzerinden mali açığı kapama fikrini savunur. Bazı mebuslar devleti ve halkı böyle bir maddi yükün altında bırakacak olan yasak için fazlasıyla istekli ve “fedakâr”lardır.

Ali Şükrü Bey yasağı savunduğu için vergi bahsine destek olmasa da ülkedeki mali açığın farklı yollarla kapanabileceğine inanır. İçki yüzünden mahkûm olan insanların üretim güçlerinden mahrum kaldığını ayrıca bunların çalışarak verecekleri vergilerin tahsil edilemediğini, bu kişilerin hayata kazandırılmasının bile bir milyon lirayı telafi

edebileceğini savunur (ZC, c.4, 13.9.1920: 120). Bir gelir kapısı ve istihdam alanı olan müskirat, İslam’a aykırılığı ve sağlığa zararı karşısında ekonomik hayata yaptığı katkıyı ön plana çıkaramıyordu. Tabii ki ekonomi müskirat üretimine veya satışına bağlı değildi ancak o günlerde ekonominin tutunduğu bir küçük dalın kırılması bile önemli bir olaydı.

Şimdiye kadar maddi çıkarlar gözetilmemişti peki bu zamana kadar üretim yapan sermaye sahiplerinin durumu ne olacaktı? Ali Şükrü Bey, sunduğu kanun teklifinde “Bu kanunun tasdik ve neşriyle beraber mevcut içkiler müsadere ve imha edilir” şeklinde yer alan 4.maddeyi sermaye sahiplerini düşünerek düzenlemek ister. Mühlet vermeksizin imha etmenin doğru olmayacağını söyler. İçki imal eden alet ve edevata ve mevcut içkilere el konulduktan sonra ihracı için iki ay müsaade edilmesini ayrıca bunun için de ihracat resmi alınmasını önerir (ZC, c.4, 14.9.1920: 146). Refik Şevket Bey’de şimdiye kadar yasak olmayan bir fiilden dolayı sermayesini düzmüş olanların sermayesine el koymanın doğru olmayacağını, (ZC, c.4, 14.9.1920: 146) Operatör Emin Bey’de binlerce lira sarf edilerek meydana gelen fabrikaların imha edilmemesi (ZC, c.4, 14.9.1920: 146) gerektiğini söyler ve bu konuda daha ılımlı bir tutum sergileyen Ali Şükrü Bey’e destek verirler.

Hasan Basri Bey ise bu konuda taviz verilmesine karşıdır: “*Senelerden beri sülük gibi emdiklerine mukabil onların imalathaneleri seddedilsin. Bu zarar hiçtir. Bizim şimdiye kadar maruz kaldığımız hayati, mali, iktisadi birçok zararlara göre bunların meyhanelerinin kapanması, eğer bir zararsa rica ederim, bu kadar zararı düşünmeyelim*” der (ZC, c.4, 14.9.1920: 147). Ancak, öneri “Bu kanunun tasdik ve neşriyle beraber içki imaline mahsus bilcümle alet ve edevat müsadere edilir. Mevcut içkiler derhal tamhir edilir ve iki ay zarfında memaliki ecnebiyeye ihracına müsaade olunur. İki ay hitamında mevcut müskirat imha olunur” şeklinde kanunun dördüncü maddesi olarak kabul edilir (ZC, c.4, 14.9.1920: 147).

3.2.1.2. Dünyadan Men-i Müskirat Manzaraları

Ali Şükrü Bey, verdiği teklifte dinleri emretmediği halde içkiyi yasaklayan Amerika’yı takdir edip örnek göstermekteydi. İçki yasağının dini bir gereklilik olmadığını ve bunun diğer ülkelerde de örneği olduğunu özellikle vurguluyordu. Amerika örneği vekiller

tarafından değişik boyutlarıyla ele alınarak tartışılmıştır. Hatta daha sonra örnek için verdikleri ülke sınırlarını genişleterek başka içki yasaklarına da değinmişlerdir.

Kütahya Mebusu Avukat (Demirel, 2014: 252) Haydar Bey de kanunun karşısında yer alan isimlerdendir. Amerika'nın yasağa teşebbüs ettiği tarihten itibaren altmış küsur sene sonra meclisten geçirmeyi başardığını, geçirmesine rağmen uygulayamadığını ve *“meyhaneleri kapatayım derken bütün evlerin meyhane olmasına sebep olmuştur”* diyerek özetler (ZC, C.3, 12.8.1920: 198). İçkilerin meyhanelerden evlere taşınacağını ve daha beter bir sonuç doğuracağı iddiasından sonra Amerika'nın bu kanun yüzünden senede beş yüz otuz iki milyon dolar kaybettiğini ve bu suretle kaçakçılığa sebebiyet verdiğini söyler. İçki yasağının sosyal ve hayati bir mesele olmaktan çıkıp siyasi bir meseleye dönüştüğünü de iddia eder. (ZC, C.3, 12.8.1920: 198).

Maliye Vekili Ferit Bey (Tek), maddi kaygılar güdüyor, içkinin insana verdiği zararları kabul etmek dışında, konu maddiyat olmasa bile konuşmalara sürekli itiraz ediyordu. Haydar Bey'in siyasi mesele söylemini de destekliyordu: *“Amerika'nın bazı memleketlerinde bunu yapmaya teşebbüs etmişlerdir. Fakat maatteessüf intihabat entrikaları dolayısıyla o mesele bugün intihabat meselesi şeklini almış, müteşebbisler, ahaliye kendini beğendirmek istemişlerdir”* (ZC, C.4, 13.9.1920: 114). Bu sözleriyle içki yasağının bir siyasi propaganda olarak kullanıldığını ileri sürer. Bizde ise içkinin dinen yasak olması daha baskın bir sebep olduğundan “siyasi propaganda” fikri bu teklife direk yöneltilmemiştir. Ferit Bey, bu yasağın “başarısız” olacağını bir de Rusya örneğiyle savunur: *“Bunun aynı zamanda Bolşevizm sahasında yani Rusya sahasında menine teşebbüs edilmişti. Rusya'da menine teşebbüs edildiği sırada orada bulunuyordum ve bu menedilmek arzu edildiği halde, yine katiyen meni imkanı ve ihtimali olmadığını gördüm”* der (ZC, c.4, 13.9.1920: 114).

Diğer ülkelerde yasağın sadece teşebbüs olarak kaldığını savunanlara cevaben Ali Şükrü Bey, Amerika da bunun kesinlikle yasaklandığını bugün limanlara gelen Amerika gemilerine bakıldığında sudan başka meşrubat bulunmadığını söyler. Ali Şükrü Bey sözlerine Ferit Bey'in Rusya örneğine cevap vererek devam eder: *“Ruslar dünyada en ziyade içki kullanan bir millettir. Sonra Rusların dinleri de bunu menetmemiştir. Yani onlarda bir kaydı dini yoktur. Bu itibarla Ruslar da bu inkılap kahramanları müskiratu yüzde yirmi menetmişlerse çok iyidir; bahtiyardırlar.”* (ZC, c.4, 13.9.1920: 118).

Uygulanamayacağını öngörenlere karşı da “ne kadarı uygulansa kardır” düşüncesiyle yaklaşır.

Bir tarafta diğer ülkeler de başardığı için bu yasağı başaracağımıza inananlar diğer tarafta onlar kadar “güçlü ve kudretli” olmadığımız için maliyetinin altında ezilip kalacağımızı düşünenler vardır. Hukukçu ve gazeteci (Demirel, 2014: 222) İsmail Suphi Bey’de (Soysalhoğlu) Amerika’nın örnek gösterilmesine “*Efendiler Amerika’nın 400 bin kilometre tulünde şimendifer hatları var, bizde dört bin kilometre şimendifer yok. Amerika’da on senden İngiltere donanmasına muadil bir donanma vücuda getirmiştir. Amerika’da seksen katlı binalar var. Rica ederim biz Amerika ile boy ölçüşebilir miyiz?*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 126) sözleriyle karşı çıkar. Avrupa’da da hiçbir devletin müskiratı mene kalkışmadığını hatta cesaret edemediğini söyler. Farklı kulvarlardaki iki devletin kıyaslandığını söylemeye çalışır. Onların bunu başarması bizim de başaracağımız anlamına gelmediğini savunur. Avrupa örneği de aynı kıstastadır. Onların yapamadığını biz nasıl yapacağız? İsmail Suphi Bey sözlerine şöyle devam eder: “*Onların hiç birisi sıhhatini bizden ziyade düşünmüyor mu? İskandinavya devletlerine İsviçre’ye bakınız. Halka yaptıklarını görürsünüz. Halkı müskirattan men için yegâne yaptıkları şey ucuz çayhaneler, sıhhi yemekhaneler açmaktır. Müskiratı hiç birisi katiyen mene cesaret edememişlerdir. Binaenaleyh biz dahi bunu başaramayacağız*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 126) diyerek kanuni bir yasak dışında çayhane, yemekhane gibi alternatif ucuz yiyecek ve içeceklerle müskiratın önüne geçilebileceğini savunur. Pek ikna edici bir teklif değildir.

Rasih Efendi Amerika’nın bu fenaliğe bugün kanaat getirdiğini bizlerin ise on dört asır evvel buna kanaat getirip yasakladığımızı söyler (ZC, C.4, 13.9.1920: 129). Ali Şükrü Bey’de Müslümanların bunu çok daha önce yasaklamalarından gururla bahseder. “Amerika dahi başaramadı” diyenlere bu toplumun Müslüman olduğunu ve yasağın daha kolay kabul göreceğini söyler (ZC, c.4, 13.9.1920: 119).

Ali Şükrü Bey, müskirat yasağı örneklerine bir de Balıkesir’i ekler. Hükümet etkisinin azalıp halkın kendini idare etmeye çalıştığı bir dönemde, Balıkesir ve civarında içkinin menedildiğini ve buna karşı da isyan çıkmadığını söyler. “*Ve nerede kanun yapar, şiddetle tatbik edersek ve şiddet gösterirsek, halk buna karşı isyankâr bir ruhla hareket etmeyecektir*” diye de ekler (ZC, C.4, 13.9.1920: 119). Medrese eğitimi almış olan

(Demirel, 2014: 245) Hasan Basri Bey’de (Çantay) memleketi adına şunları söyler: *“Balıkesir’de on yedi meyhane vardı efendiler, biz teşebbüsâtı şahsiyemizle, azmimizle, imanımızla bu on yedi meyhanenin hepsini kapattık.”* Bu hareketi önceleri zor kullanmadan, propaganda yoluyla daha sonrasında da sopa ile destekleyerek gerçekleştirdiklerinden de bahseder. Sadece doğru yolu göstermenin yetmediğini arkasında sopa da bulundurmak gerektiğini savunur (ZC, c.4, 13.9.1920: 117). *“Balıkesir’de münevver, gayri münevver, alim, cahil, gani, fakir işrete hemen herkes veda etmiştir. Bunu iddia ediyorum”* der (ZC, c.4, 13.9.1920: 119). Kanunun şiddetli ve şiddetle tatbiki sonucunda da neticeye ulaşılabileceğine hemfikirdirler. Ayrıca verilen bu örnekler Ali Şükrü Bey ve Rasih Efendi’nin halkın Müslüman olduğu için müskirat kanununu daha çok benimseyeceği görüşünü de destekler.

Lazistan Mebusu Necati Efendi’de Amerikalıların yasağa nasıl sahip çıktığından şöyle bahseder: *“Efendiler Büyük Millet Meclisi Böyle bir kanun meydana getirmiştir. Ben adamlar gördüm ki bunlar Amerikalılardır. Bu Amerikalılara bir zaman bizimkiler bunlara ziyafet esnasında konyak, rakı teklif etmişler. Onlar Amerika hükümeti bunu men etmiştir diye içmemişlerdir. Biz burada bunu içmeyiz, diye bizimkilerin yüzüne çarpmışlardır”* (GCZ, c.4, 24.3.1923: 197).

Tarih müderrisi (Öztürk, 1993: 391) Yusuf Akçura Bey, daha eskilere giderek örnekler verir. Önceden beri sürekli müskiratın kaldırılmasını temenni ettiğini hatta bunu Türk Yurdu’nda yazdığını o zaman şöyle bir bilgiye ulaştığını söyler: *“..iki millet Türklerle Romalılar müskirata gayet şiddetle aleyhtar bulunmuşlardır. Cengiz; başka her türlü müskiratın istimalini idam cezasıyla menetmiştir. Romalılara gelince: Dünyayı Garptan istila eden bu millet, bu sağlam fatih millet otuz yaşına kadar olan insanlara müskiratı menetmiştir. O vakit rakı yok idi, şarap vardı, hatta bir kadın şarap içerse kocası öldürmek, idam etmek hakkına haizdi”* (ZC, c.6, 25.2.1924: 350-351). Bu temellendirmelerin amacı müskirat yasağının ne kadar evrensel olduğunu vurgulamaktır.

3.2.1.3. Bu İdeal Topluma Gayrimüslimler de Dâhil Mi?

Men-i Müskirat Kanun teklifi Ali Şükrü Bey tarafından verildikten sonra bu “acil” mesele bir süre sessizliğe bürünmüştü. Çorum Mebusu Haşim Bey (Apaydın) tekliften yaklaşık iki ay sonra müskiratın menine dair 12 Temmuz 1920’de bir önerge vermişti. Haşim Bey’in sunduğu önerge sadece “Müslümanlar için” düzenlenmiştir. İçeriği Ali Şükrü Bey’in teklifinden çok daha detaylıdır. Teklif özetle şu şekildedir: Hangi devlet tebaasından olursa olsun her tür müskiratın Müslümanlar tarafından imalatı tüketimi ve satışı kesinlikle yasaktır. Ticaret serbesttir düsturuna uyulmalıdır. Aksi durum sermayedarların iflasına sebebiyet verir ve devletin maliyesine bir darbe indirir. Ecnebi tebaadan bulunan gayrimüslimler için de müskiratı yasaklamak devletler hukukuna aykırıdır (ZC, C.2, 15.7.1920: 335). Haşim Bey, mevcut 265.maddede “sadece Müslümanlar içindir” şeklinde bir vurgulama olmamasına rağmen kendisinin verdiği önergede “Ehli İslam hakkında Men-i Müskirat Kanunu” diye belirtmesini ise şu şekilde açıklar: *“Zira şeran memnuiyeti ehli İslam hakkında malum olan bir meseleyi ilama hacet ve ihtiyaç görülmemesinden dolayıdır ki, İslam’dan bahse lüzum görülmemiştir. Zaten öteden beri Müslümanlardan ne meyhaneci ve ne de haşa huzurdan karhaneci görülmemiş ve işitilmemiş iken zaman icabatiyle midir, zaruret sevkiyle midir, her neden ise bu mezmun sanat bile gayrimüslimleri hayrette ve belki geride bırakacak surette İslamlara dahi maalesef sirayet etmiştir ki, hakikaten her mümini muvahhit için kolay kolay hazmolunacak zehirlerden değildir (ZC, C.2, 15.7.1920: 335). Bu teklifte “ehl-i İslam” ifadesinin özellikle altı çizilir, amaç gayrimüslimleri bu kanundan ayrı tutarak özgür bırakmaktır. Fakat bu teklifte Müslümanlara dinen yasak olması sebebiyle içimini, üretimini ve satışını yasaklamayı öngören teklif, içki ticaretinin de serbest kalmasını önererek ülkenin maddi çıkarlarını gözetmekteydi.*

Bolu Mebusu Nuri Bey de (Aksu) Ali Şükrü Bey’in kanun teklifinin üzerinden 3 ay geçmesine rağmen bir neticeye varılmamasına sitem ederek *“...son zamanlarda beşeriyetin ve bahusus İslamların sığar ve kibrana ve hatta bir kısım kadınlara varıncaya kadar her veçhile belayı azim olduğunda hiç kimsenin şüphesi kalmadığı...”* için içki yasaklanmasına dair önergesini meclise sunar.¹³ Aceleci tavrı verdiği kanun

¹³ İçkinin yasaklanmasını teklif eden Bolu Mebusu Nuri Bey ve Çorum Mebusu Haşim Bey, ileride kurulacak olan Birinci Grup’a üye olan isimlerdendir. İkinci dönemde Meclis’te yer almamışlardır (Demirel, 2014: 221, 226). Bunu belirtmemizin sebebi İkinci Grup’a yöneltilen dinci-gerici faaliyetlerin

teklifine de yansır. Meselenin fıkra fıkra tahliline girişmeye gerek görmeyip üç maddelik bir teklif hazırlamıştır (ZC, C.2, 15.7.1920: 336). Teklif özetle, gizli ya da aşikâr içki; ithal, imal ve istimal edenlerin para yahut hapis cezasına mahkûm edilmesi gerektiğini söylemektedir (ZC, C.2, 15.7.1920: 336). Bu önergelerin ardından Ali Şükrü Bey'in teklifi esas alınarak onun teklifi üzerinden görüşmelerin yapılmasına karar verilir. Diğer tekliflerde içerdiği maddeler itibariyle yeni önerilere ve tartışmalara yol açarak tartışma eksenini belirleyecektir.

Rasih Efendi de içkiyi hem maddi bir sorun hem de bir sosyal mesele olarak görmektedir. “*Müslümanlar sırf bu suiistimal yüzünden servetlerini de mahvettiler, evlerini de mahvettiler, memleketlerini de mahvettiler*” (ZC, c.4, 13.9.1920: 129) diyerek içki tüketiminin toplumun ahlakını bozduğunu eğer önüne geçilemezse memleketin ahlak itibariyle bir uçuruma sürüklenmesine müsaade edilmiş olacağını söyler (ZC, C.4, 13.9.1920: 128). Mecliste içkinin bireysel değil toplumsal bir sorun olduğu vurgulanırken, suç işlemeyi teşvik edici yönünden de bahsedilir.

İçki yasağı Müslümanların dinin gerekliliklerini yerine getirmesi açısından uygulamaya konulabilirdi, fakat Müslüman olmayanların durumu da göz önünde bulundurulmalıydı. Acaba “Müslümanlar bunu hazma müsait” diyen vekiller içimizdeki gayrimüslimlerin bunu hazmedebileceklerini düşünüyor muydu? Kütahya Mebusu Haydar Bey, kanuna taraftar değildi, itirazlarını gayrimüslimlerin durumunun da değerlendirilmesi gerektiğini savunarak yapar: “*Mesela bir Rus, bir İtalyan hattı şeriyeyi icabedecek derecede sarhoş olsalar, huzuru hâkime sevk edilseler, hâkimi şeri bunlara, siz hattı şeriyeyi icab edecek derecede sarhoş olduğunuzdan dolayı sizin haddi şeri ile tedibinize hükmettim dese, acaba bunların mensup oldukları devletler, kendilerince memnu olmayan şu fiilden dolayı mahkemei şeriyeden verilen hükmü infaz ettirecekler mi?*” (ZC, c.3, 12.8.1920: 198). Remzi Efendi, haddi şeri Müslümanlara aittir onları kapsamaz dese de Haydar Bey, onların kanundan istisna edilemeyeceği görüşündedir (ZC, c.3, 12.8.1920: 198). Hamdi Namık Bey de (Gör) Hristiyanlara da uygulanacak bu yasağın etraflıca düşünülmesi gerektiğinin altını çizerek ve sorar “*Çünkü bazı merasimi*

eğer içkiyi yasaklamak arzusu öyle bir faaliyet kabul edilirse- aslında Birinci Grup üyeleri arasında da olduğu görülmektedir. Bizim niyetimiz bunu burada ispatlamak değildir. Sadece mebusların meclise sunduğu önerilerle veya destek oldukları ve kanunlara kullandıkları oylara bakarak da Gruplar hakkında bir sorgulama yapılabileceğini göstermektir.

diniyede Hristiyanların bunu istimal mecburiyetleri vardır. Böyle bir hal karşısında bunu icra edebilecek miyiz ve edersek doğru mudur, değil midir?” (ZC, c.4, 14.9.1920: 143).

Maliye Vekili Ferit Bey işin bu kısmında da Hristiyanlara müsaade etmekle diğer milletlerin cebine yeni bir menfaat ve kar sağlayacağını ve İslam’ın cebinden çıkacak bir kârı onlara teminden başka bir şey olmadığını savunur. (ZC, C.4, 13.9.1920: 115). Rasih Efendi de Müslümanların sırf bu suiistimal yüzünden servetlerini evlerini hatta memleketlerini mahvettiğini söyler. Sahil kesimlerine bakıldığında da bundan altmış sene önce Müslümanlarla dolu olan sahillerde şimdi Hristiyan unsurların çoğaldığını iddia eder. *“Onlar oraya bakkal olarak gelmişler, meyhane açmışlar, meyhane defterlerini açınız başka bir şey yoktur. Efendiler: Ahmedoğlu Memed rakı, defa yarım okka rakı, defa rakı, gitmiştir. Sene başında hesabını görmüş, harmanından kalkan zahireyi satmış, oda yetmemiş, emlâki de gitmiş, bahçesi de gitmiştir.”* (...) *“Eşraf ve ağniyanın eline para geçtimi, başka bir şey düşünmemiş, yalnız içelim demiş, tükenince malını, emlâkini vermeğe başlamış ötekiler bu surette çoğalmış her şey onların eline geçmiş”* der (ZC, c.4, 13.9.1920: 129). Her iki vekil de bu alışverişin Hristiyanlar için büyük bir kâra dönüşüp, Müslümanları mal ve mülkünden ettiğini/edeceğini iddia eder. Karahanoğulları’na göre, gayrimüslimlerin içki üretimi ve ticaretinden elde ettikleri zenginliğin, hem ülke içinde bir sorun olduğu hem de bu milletlerin eski Osmanlı topraklarında devlet kurmalarına yardım için kullanılacağı düşünülmektedir Bunun dışında içki yasağı ile gayrimüslimlerin, toplumsal iş bölümünün bir alanından dışlanması ve iktisadi güçlerinin kırılması hedeflenmektedir (Karahanoğulları, 2008: 54).

Tevfik Rüştü Bey (Aras), İslam’ın en çok hürriyet prensibini muhafaza ettiğini ve başka dinlere hürmetkâr olduğunu belirterek, *“Merasim ve itikadı diniyeleri muktazasınca müskirat istimali mecburiyetinde kalanlar işbu kanun ahkâmından müstesnadır”* (ZC, c.4, 14.9.1920: 149) şeklinde bir madde koymayı önerir. Gayrimüslimlere “merasim esnasında” notuyla ufak bir serbestlik vermek ister. İslam halifelerinin senelerdir kabul ettiği hürriyet esasının ihlal edilmemesi gerektiğini de vurgular (ZC, c.4, 14.9.1920: 150).

Ali Şükrü Bey gayrimüslimlere serbestlik önerisine başta sıcak bakmamıştır. Amerika, Rusya Avustralya gibi hükümetlerin, Hristiyan olarak, sırf insan sağlığı için uyguladığı bu yasağı biz neden tebaamız olan Hristiyanlardan ayrı tutalım, zaten bunu sıhhat nazarından istiyoruz, demiştir, tüm İslami ve maddi kaygıları geri plana atarak. (ZC, c.4, 13.9.1920: 119). Şimdi ise Hamdi Namık Bey'in Hristiyanların bazı günler bunu tüketmeye mecbur olduğunu söylemesine cevaben sadece dini merasim esnasında içki kullanma hakkının tanınabileceğini söyler. Gayrimüslimlerle ilgili teklife daha ılımlı yaklaşırsa da “*Senede bir defa merasim yapılırken güya Hazreti İsa'nın kanı içilirmiş diye şarap içerlermiş.*” (...) “*Bizce hurafe, onlarca değil, hakikaten böyle bir şey yaparlar.*” demeyi ihmal etmez (ZC, c.4, 14.9.1920: 149). Ama Tevfik Rüştü Bey'in dediği “kanundan müstesna” gibi bir kayıt kayıt koymaya karşıdır. Koyulursa “*O vakit onlar meyhane açar, rakı da yaparlar*” der. Dini merasim esnasında ise izin verilebileceğini söyler, çünkü böyle “ufak” bir mesele için din hürriyetini ihlal etmemek gerektiğine inanır. (ZC, C.4, 14.9.1920: 149).

Bu tartışmalar, içki-toplum ilişkisinin sanıldığından daha derin olduğunu ortaya koyar. İçkiye yüklenen anlam kişiden kişiye değişmektedir. İslami açıdan bakan için günah, Hristiyanlara göre vaftiz için gereklidir. Dinler arasındaki farklılığın yanı sıra ahlaki açıdan dahi farklı yorumlanır içki. Para da bir başka pencereden baktırır. Tüm sebepleri kenara iterek bir gelir kaynağını olarak sahip çıkanlar ve onların karşısında kesinkes reddedenler vardır. Bunlar bu gelir kaynağından gayrimüslimlerin de yararlanması istemezler. “Düşmana” herhangi bir fayda sağlanacaksa, onlar bu işin karşısındadır! Böyle bir imtiyazı gayrimüslime kaptırmak “enayilik” olacaktır.

Rasih Efendi¹⁴, gayrimüslimlere tanınacak serbestlik önerisine tamamıyla karşı çıkar “*Şimdiye kadar Müslümanlar ne Yahudilerin sinagoglarına tecavüz etmişler, ne Katoliklerin manastırlarına girmişler ve ne de ibadetleri esnasında, ne yapıyorlar diye gözetlemişlerdir. Bu kanunu neşrettikten sonra biz bu kiliseleri, sinagogları, manastırları tarassut altında bulundurmayacağız. Orada ne yapıyorlar diye gözetlemeyeceğiz. Onlar merasimleri esnasında kullanırlar. İstimal ederler, kanun meskût geçmelidir.*” Ancak bu özellikle kanunda belirtilirse “*şimdiye kadar her türlü şeyin membaı, ocağı olan kiliseler meyhane olacak ve sizi zehirleyecekler*” der (ZC, c.4,

¹⁴ Rasih Kaplan, Birinci Grup üyesi ve din adamıdır (Demirel, 2014: 217). Meclisin dokuzuncu dönemine kadar mebusluğunu sürdürmüştür. İçki yasağına da kabul yönünde oy kullanmıştır.

14.9.1920: 150). Rasih Efendi'nin kiliseleri kötü şeylerin kaynağı olarak görüp, törenlerde verilecek serbestliğin ardından kiliselerin meyhaneye dönüşeceğini hayal etmesi, gayrimüslimlere olan önyargısını ortaya koyar. Bu şekilde kanunda bir açık verilirse bunun suiistimal edileceği endişesini taşır. Hamdi Namık Bey ise “(...) bugün bu kanunu bu şekilde kabul ettiğimiz takdirde büyük bir mahzur vardır. Bu gün tahtı işgalde bulunan memleketlerimizde belki İslamlara bilmukabele daha fena şeyler yapmak ihtimalleri vardır. İhtimal ki, ibadethanelerine girmekten de menederler” der (ZC, c.4, 14.9.1920: 150). Yani bu serbestliğin önünün alınamayacağı endişesi ve kiliselere yetki ve kudret vereceği düşüncesine kapılarak karşı çıkarlar. Bu konudaki tartışmalar, gayrimüslimlerin kanunda hiçbir şekilde muaf tutulmayacağı kararıyla son bulur.

Bir mahkûmun affına dair verilen mazbata hakkında konuşulurken Erzurumlu Salih Efendi: “Kuran'ı azimüşşan müskiratın istimalini bize menetmiş iken bunlar gayrimüslimlerin yaptığı, getirdiği müskiratı da men ettiler. Onlara da ceza verdiler, bu tuhaf bir meseledir” (ZC, c.29, 9.4.1923: 8) der. Bu sözlere başlamadan önce kendini “aklamak” adına da kendisinin müskiratla alakası olmadığını söylemeden edemez.

Doktor Abidin Bey (Atak) ise kanun onaylandıktan sonra bir oturumda müskirat kanunun gayrimüslimlere mali kaynak sağladığını ve kaçakçılığa sebebiyet verdiğini bu yüzden de kaldırılmasını talep eder: “... hamdolsun, gerek samiinden, gerek arkadaşlarımızdan içimizde gâvur yoktur. Men'i müskirattan gâvurlar istifade ediyor, arkadaşlar. Bunları da zengin etmeye çalışıyoruz, bunu da lâğvedelim. Vallahide lâğvedeceğiz, çünkü herifler gayrimeşru zengin oluyorlar. Bunun da reddini teklif ederim. Ben içmem, ben içmem.” der (ZC, c.23, 12.10.1922: 384).

Aslında gayrimüslimler burada daha çok Müslümanların gelir kaynaklarını “çalan” bir topluluk gibi değerlendirilmiştir. Aslında bu endişe, eğlence sektörünün çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde olması, bu durumda Müslümanları hoşnut etmemesinden kaynaklanır. Gayrimüslimler eskiden satış üzerinden kazandıkları paraları şimdi “kaçakçılık yaparak elde edeceği” düşünülmektedir. Kanunun çıkarılmasıyla devletin yaşayacağı maddi kayıp kimilerinin nasıl umurunda değilse, kanunun çıkarılmasıyla bu sektörde iş yapan gayrimüslimlerin kaybı da kimileri için “sevindirici”dir.

3.2.1.4. Hangi “Müskirat” ?

“Müskirat” kelimesinin neleri kapsadığı da bir soru işaretidir. Kanunun 1.maddesi “Memaliki Osmaniyede her nevi müskiratın imal, ithal, fûruht ve istimali memnudur” şekliyle kanunlaşmıştı (ZC, c.4, 14.9.1920: 131). Bu madde hakkında söz alan Operatör Emin Bey, maddenin bu şekilde kabulüne itiraz eder: *“Yalnızca rakıyı ve konyağı men etmiş oluyoruz. Çünkü şarapla bira müskirattan madut değildir”* diyerek “müskirat”ın içerdiği fenni ve kanuni isimlerin belirtilmesini talep eder (ZC, c.4, 14.9.1920: 137). Emin Bey, az alkol içeren içeceklerin bu kanunun dışında kalacağı endişesiyle müskirat adlarının tek tek madde içerisinde belirtilmesini istiyordu. Şarap ve biranın müskiratı diğerlerinden ayıran şey daha düşük alkol oranına sahip olmalarıdır. Bira %3-8, şarap %9-15, (Kuş, 2011: 16) konyak en az % 37,5 (Kuş, 2011: 10), rakının da hacmen alkol miktarı en az %40 oranındadır (Kuş, 2011: 8).

Vekiller bu sözlerden sonra müskirat kelimesi için akıllarına gelen içkileri hatta uyuşturucu maddeleri de tartışmaya açarlar. İlk olarak Mazhar Bey (Germen) “müskirat” kelimesinin bütün bu gibi şeyleri kapsadığını meclis kabul ediyorsa bu suretle zapta geçmesi gerektiğini söyler (ZC, c.4, 14.9.1920: 138). Hukukçu (Demirel, 2014: 261) Refik Şevket Bey (İnce), şarapla biranın müskirattan sayılıp, esrarın sayılmamasının caiz olmadığını söylerken Tunalı Hilmi Bey de *“Afyon ne olacak?”* diye sorar (ZC, c.4, 14.9.1920: 138). Ali Şükrü Bey söz alır ve teklif ettiği maddede, müskirat kelimesi için *“müskir olan her şeye hatta esrara da şamildir. Bunun içine afyon da dâhildir, tabii şarap ve bira da dâhildir. Sekir (sarhoşluk) veren her şey memnudur”* der (ZC, c.4, 14.9.1920: 138) Sonrasında tekrar *“Esrar zaten memnudur”* diye belirtir (ZC, c.4, 14.9.1920: 139). Afyonun mevzu bahis olmasına ise birçok vekil çok net itirazlarda bulunur. Bu sefer ekonomik çıkarlar göz önünde tutulur. Tıbbiye mezunu Doktor Suat Bey; müskirat kelimesiyle ispiro ve ispirotodan üretilen şeylerin kastedildiğini, afyonun bununla bir alakasını göremediğini söyler ve ekler: *“..memlekette afyon istimalinden dolayı bir zararı içtima mevcut değildir. Afyon dünyanın bazı yerlerinde kullanılıyor ve zarar yapar. Elhamdülillah Memaliki Osmaniyede bunun müptelâsı yoktur”* der (ZC, c.4, 14.9.1920: 139). Afyon, haşhaştan elde ediliyordu ve haşhaş Karahisarısahip (Afyon) ve çevresinde yetiştirilmekteydi. Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey (Koçoğlu) de afyon meselesinin açılmasına

sitem ederek; ülkede birçok şehirde afyon üretilmesine rağmen afyon kullanan bir kişi bile bilmediğini, herhangi bir zararı bulunmadığından afyonu kanuna sokmanın ve memleketin milli gelirini baltalamanın doğru olmadığını savunur (ZC, c.4, 14.9.1920: 139). Yine Karahisarısahip Mebusu medresede eğitim görmüş, çiftçi ve tüccar (Demirel, 2014: 244) Nebil Efendi de (Yurteri), “...müskirat kelimesinin hududu şeriyeyi icab eden mayi(sıvı) müskirattır. Acaba afyonu ve esrarı getirip de bunun içine sokmakta ne mana var? Bunu anlayamıyorum ve bugün afyon demek, memleketin hayatı demektir. Anadolu'nun hayatıdır”(ZC, c.4, 14.9.1920: 139) diyerek afyonun yasaklanmaması için savunmalar yapar.

İsmail Suphi Bey, Men-i Müskirat Kanuna karşı duran isimlerdendi: “Bu maddeyi kabul buyuracak olursanız, herkesin harimi istemini, en mukaddes aile ocağını meyhane haline getireceksiniz, esrar kullanacaklar, afyon kullanacaklar”(ZC, c.4, 13.9.1920: 126) sözleriyle kanunun amacını ulaşamayacağını altını çizerek. Burada dikkat çeken nokta içki yasağı uygulandığında insanların daha kötüye yani esrar ve afyona yöneleceklerini söylemesidir. Bu sözlerden bir gün sonra, afyonun kanuna girip girmeyeceğinin konuşulduğu oturumda ise “haşhaş tarlalarını sökecek miyiz? (...) Afyon bizim en mühim menabii servetimizdendir” demiştir. (ZC, c.4, 14.9.1920: 138). İsmail Bey burada halkın sağlığını tehlikeye atan afyon ile gelir kaynağı olan afyon arasında bir tercih yapmakta zorlandığı anlaşılmaktadır.

Emin Bey ise afyonun farklı alanlarda kullanıldığına değinerek, söz konusu maddeden yüzlerce ilaç yapıldığını “afyon bir nevi sekir (sarhoşluk) verirmiş diye” onu menetmenin doğru olmadığını söyler ve ilginç bir örnek verir: “Silahçılarda birçok esliha satılıyor. İntihar etmek isteyen oradan bir silâh alır, intihar edebilir. Binaenaleyh afyonun müskiratla alâkası yoktur” (ZC, c.4, 14.9.1920: 138-139). Emin Bey’in dediği gibi insan iradesi olan bir varlıktır. Yaptığı seçimlere ne kadar müdahale edilebilir? Peki, müskiratta neden böyle düşülmemiş, hür irade göz ardı edilmiştir? Görüldüğü üzere konu afyon olunca işler değişmiştir. Çok önemli bir mali kaynağın bir anda hiç edilmemesi gerektiği savunulur: “bizim memleketimiz için nüfusu umumiyyeye indirilen darbeyi düşününüz” (ZC, c.4, 13.9.1920: 120) diyerek devletin bütçesi ve toplumun yararı ön plana çıkarılır. Afyonun sağladığı gelirler, müskirata ve İslam’a uygunluğu geçerek meclis nazarında üretim ve devamlılık açısından onay alır. Belki de bu

karardaki en büyük etken afyonun şu an için “yaygın değil ve zarar teşkil etmiyor” olmasıydı. Sonuçta, sarhoşluk verdiği bilinen bu maddenin yaygınlaşmadan yasaklanması zor olmayacaktır. Önlem almak, önünü almaktan daha kolaydır. Ama meclis iki döneminde de bunun üzerine bir çalışma yapmamıştır.

Tunalı Hilmi Bey haricinde afyonun zararından bahseden olmamıştır. “*İngilizler, Hintlileri afyonla mahvettiler, öldürdüler*” bu yüzden kanuna dâhil olmalıdır dese de; afyonun dâhil olmayacağına dair ittifak vardır (ZC, c.4, 14.9.1920: 139).

Ali Şükrü Bey ilk başta müskirat kelimesi için “*müskir olan her şeye hatta esrara da şamildir. Bunun içine afyon da dâhildir, tabii şarap ve bira da dâhildir. Sekir (sarhoşluk) veren her şey memnudur*” (ZC, c.4, 14.9.1920: 138) dese de tepkiler üstüne “*müskir olan her şey diye ispirotodan çıkan şeyleri murat ediyor*” diye açıklama yapmıştır (ZC, c.4, 14.9.1920: 139) Bir mebusun da, “*Ya tütün?*” sorusuna karşılık ise tütünün sarhoşluk vermediğini bu yüzden müskirattan sayılmadığını söyler (ZC, c.4, 14.9.1920: 138). Müskiratın tanımı, sarhoşluk veren sıvı içkiler olarak yapılır. Meclis üyelerinin genel kanaatiyle de bunun dışında herhangi sarhoşluk verici bir madde bu kanun kapsamına alınmaz.

Teklifin verildiği Nisan ayından bu yana yaklaşık beş ay geçmiş ve kanun son şeklini alabilmiştir. Maddelerin görüşülmesi tamamlanır ve kanun genel oylamaya sunulur. 71 kabul, 71 ret, 3 çekimser oy çıkar. Oturumu yöneten Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi’nin de oyu kabul yönünde olunca kanun kabul edilir (Karahanoğulları, 2008: 90). Böylece 14 Eylül 1920 tarihinde 22 numaralı Men-i Müskirat Kanunu çıkarılmış olur.¹⁵

Kanunun kabulünden sonra meclis içerisinde kanun hakkında tekrardan neler konuşulmuştur? Yaklaşık 2 ay sonra kumarın yasaklanması üzerine tartışılırken Salih Efendi, “*Efendim, kanun yapmak kolay. Fakat tatbiki çetin. Müskiratı men için bir kanun yaptık. Lâkin memlekette esrar intişar etti. Bugün her köşede binlerce insan esrar içiyor. Hâlbuki esrar vücuda daha muzırdır. Bütün beşeriyeti mahvediyor. Menetmek çaresi yoktur*” der (ZC, c.6, 22.11.1920: 10). İki ay gibi bir sürede esrarın yaygınlaşması mümkün müydü? Çok yakın bir tarihe kadar meclis sıralarında “bu topraklarda bunun müptelası yoktur” diye konuşulurken şimdi “esrar memlekette

¹⁵ Kanunun tam metni için bakınız: EK 2

yayıldı” denmektedir. Bu sözlere karşı çıkanda olmamıştır. Bazı vekillerin zamanında iddia ettiği gibi “müskiratı yasaklarsanız esrar kullanırlar” sözleri doğrulanıyordu belki de. Eğer yasal olan ve keyif verici başka bir madde varsa bu yeni bir alternatif olarak doğabilirdi.

Afyonun zararlı kullanımlarını bildikleri halde Osmanlı’da bunun müptelasının olmadığını savunarak karşı çıkanların arasında bir doktor bile vardır. Bu itirazların en büyük destekçileri Afyon mebuslardır. Onlarda kendi memleketleri adına maddi bir kayıp yaşamamanın endişesini taşımaktadırlar. Müskiratta karşılaştığımız halkın sağlığı mı gelir kaynağı mı arasında geçen tartışmalar afyon meselesinde yoktur. Afyonun zararı görülmediği iddiasına –hatta ilaç yapımında kullanıldığı için faydalıdır- çok net bir cevapları bile vardır: Milli gelir baltalanamaz!

Gel zaman git zaman esrar, afyon gibi uyuşturucu maddelere yine bir müdahale yoktur. Sadece bazı mebuslar tarafından önlem alınması gerektiği ara ara vurgulanır. Denizli Mebusu Mazhar Müfit “hayatımızı kökünden kemiren” diye tanımladığı kokain, esrar, morfin ve daha birtakım şeylere gençlerin bu illetle hastalandığını söyler. *“Morfin istimali, kokain istimali, nesli nereye götürür efendiler? Bu marazı içtimaiye mâni olacak bütçemizde hiçbir madde görmüyorum. Hâlbuki bu içtimaiyatımıza taalluk eden bir şeydir. Ben isterdim ki, bunlar hakkında, bütçemizde yine esbabı mucibe lâyihasında esbabını dermeyeran buyurdukları veçhile, bu sene bu bütçede beyan olunan bu ahvali menedici birkaç şeyin mevcut olmasını isterdim. Maatteessüf yoktur.”* (ZC, c.14, 9.3.1925: 290) Çocuk ölümlerinde bu maddelerinde payı olduğunu iddia eder: *“Köylere doğru inersek zavallı, masum çocukların nasıl büyüdüğünü görürseniz ağlamamak kabil değildir. Efendiler! Dişi çıkmamış, bir çocuğun, henüz dört aylık çocuğun ağzına uyusun diye afyon torbasını sokmak ve sonra iki aylık bir çocuğa bulamaç yedirmekle çocuk yaşamaz. Elbette ölecektir.”* (ZC, c.14, 9.3.1925: 291)

İcra Vekilleri Heyeti, müskirat ile ilgili bir düzenleme yaparken sunduğu yazıda afyonun yayıldığını kabul etmektedir *“(…) içki tedarik edemeyen müptelâların tedariki nispeten kolay olan afyon ve esrar gibi hayatı beşer üzerinde daha feci tesirat ika eden mükeyyifata inhimak etmelerine hizmet etmiş ve binaenaleyh vazından maksut ve muntazır olan faidei âmmeyi temin edememiştir”* (ZC, c.8 7.4.1924: 391). İçkiye ulaşmanın zorluğu insanları esrara yönlendirmektedir. Yani bir anlamda esrardan

kurtarmak için insanları tekrar içkiye yönlendirmek mi gerekir? Alt metinde böyle bir tavsiyenin yattığı içki yasağında konuşulanlardan da anlaşılmaktadır. İçki tüketimini serbest bırakmak insanları felakete sürüklememek adına alınan bir önlem gibi görülmüştür.

3.2.1.5. Yasağın Ardından

Kanundan sonra yaşananlarının meclise nasıl yansıdığına bakalım. Meni Müskirat kanunun çıkarılmasından dolayı memnuniyet duyanların teşekkür yazıları meclise gelmiştir. Maraş ahalisi adına gönderildiği söylenen bir yazı, meclise içkiyi yasakladıkları için şükranlarını sunmuştur (ZC, c.6, 22.11.1920: 9). İstanbul Hilal-i Ahdar Cemiyeti ise meclise “İmkânsız mümkün kılan, akıllara hayret veren bir azim sonucunda” kabul edilen kanun için hürmetlerini sunarak teşekkür eder (ZC, c.11, 4.7.1921: 126).

Kanun uygulamaya konulduktan sonra ceza verilirken bazı sıkıntılar yaşanır. Para cezası hapis cezasına dönüştürüldüğünde yaşanan adaletsizliğin giderilmesi ve okka üzerinden ceza kesilirken küsuratın nasıl hesaplanacağını aydınlatılması için düzenleme teklif edilir. Okka küsuratı tam okka olarak hesaplansın yani küsurat cezadan muaf olsun şeklinde öneride bulunulur. Adliye vekili Refik Şevket Bey’de aynı zamanda para cezasının hapis cezasına dönüştürülmesiyle yaşanan sıkıntılardan bahseder: “*Cezayı nakdi vermeyenlerin cezalarının beher rubu lirası mukabilinde bir gün hapsedileceklerine dair bir madde vardır. Geçen gün gazetelerde okudunuz. Malatya’da bir adam kırk bin liraya mahkûm edildi. Bu adam bir sene yatarsa kurtulmuş olacaktır. Çünkü bu cezayı nakdiden mütevellit hapisler kanunen bir seneden fazla olamaz. Kırk bin lira için yüz altmış bin gün yatması lazımdır. Hâlbuki buna da imkân yoktur.*” Bu gibi hataların giderilmesi için kanun maddesinin tadili teklif edilmiştir. Bu iki teklif daha sonra görüşülmek üzere ertelenirken (ZC, c.12, 3.9.1921: 139) daha sonra tadil teklifi genişleyerek; kanuna itiraz ve temyiz yolunun açık olması ve imha edilecek müskiratın ispiroto elde edilmek üzere kullanılması da teklif edilir. Para cezasının ne kadar yüksek olursa olsun en fazla bir sene hapis cezasına dönüştürülmesinin para cezasından kurtulma imkânı bahsettiğinin bu yüzden haciz

yolunun da açılmasının uygun görüldüğü belirtilir (ZC, c.16, 30.1.1922: 179). Temyiz, istinaf veya itiraz yollarının kapalı olması nedeniyle yaşanan sorunları gidermek adına hükümet değişiklik önergesi verse de içki yasağını zayıflatacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Karahanoğulları, 2008: 105).

Hasan Basri Bey, hükümlerin itiraz, istinaf ve temyiz olamayacağını ve tadiline gerek olmadığını savunur (ZC, c.16, 30.1.1922: 181). Ayrıca imha edilecek müskirat hakkında verilen öneriye karşılık *“Hayat ve sıhhat meseleleri öyle maddiyat ile ölçülemez, öyle para ile mukayese edilemez. Bazılarının rivayetine göre nazaran bu kanun bütçemize iki üç milyon lira raddesinde bir zarar açmış. Bu meseleyi Büyük Millet Meclisi kabul ederken bu zarara en ufak bir nazarla bile bakmaya tenezzül etmemiş. Yalnız hayatı beşeriyeyi kurtarmak cihetini hedef ittihaz etmiştir”* der. Müsadere edilen ufak tefek maddelerin imhasına karşı merhametli olamayız diyerek ispirto için eczanelere verilmiş olan müsaadenin de bazı eczaneleri eczanelikten çıkarıp meyhane yaptığını söyler. (ZC, c.16, 30.1.1922: 182). Müskiratın yasaklanmasıyla evlerin meyhaneye dönüşeceği, Hristiyanlara vaftiz esnasında içki içme hakkı tanınması konuşulurken de kiliselerin meyhaneye dönüşeceği söylenmişti. Yasağın içkinin önüne geçmeyerek aksine sürekli bir yerleri meyhaneye çevireceğinin söylenmesi belki de “yasağın dayanılmaz bir cazibesi” olduğunu ve kanunların bu cazibenin önünde duramayacağını savunuyordu. “Bu millet içecek yolu mutlaka bulur, gittiği yeri de meyhaneye çevirir” düşüncesinin hâkim olduğu gözüküyor. Bu da içkiye olan bağımlılık hakkında ipuçları veriyor.

Malatya Mebusu Lütfi Bey’de önce kanunun tatbikine özen gösterilmesi gerektiğini söyler. Sonra kanuna riayet edilmeyişinden bahseder. İçenleri mahkûm edecek hâkimin bile düğünlerde aleni şekilde içki içtiği halde hala görevinde olduğunu iddia eder (ZC, c.16, 30.1.1922: 183). Ayrıca itiraz ve temyiz hakkı verilmesi fikrine karşı çıkar. Tutulan müskiratın ispirto olarak kullanılıp zayi olmaması fikrine de Lütfi Bey karşı çıkar. Milyonlarca müskirat resmi ayakaltına alındığı halde rakıyı tekrar muhafaza edip ispirto çıkartmanın yanlış olduğunu söyler. Kanun şiddetle tatbik edilirse sarhoşluğun önünün alınacağını ve “İslamiyet adına” bu düzenleme teklifinin reddedilmesi ister (ZC, c.16, 30.1.1922: 183). Adliye vekili Refik Şevket Bey, ele geçirilen müskiratın ispirto olarak kullanılmasını destekler. Suç eşyalarının depolandığı bir yerde gördüğü yirmi dört teneke rakının çaya dökülerek imha edildiğini öğrendiğinde, o zaman Sakarya

muharebesi olduğunu ve bunu Sıhhiye vekili Refik Bey’e söylediği anlatır. Onun da “*Biz yaralıları tedavi etmek için ispirto bulamıyoruz, bunu bize verseydiniz de bunu müskirat olmaktan çıkarıp hastalarımız tedavi ettirseydik*” dediğini söyler (ZC, c.16, 30.1.1922: 184). Hükme itiraz yolunun açılmasına da destek verir. Yeterli delil olmadan sarhoş olmayan birine sarhoş, sarhoş olduğu halde sarhoş değil diye hüküm verildiğinde buna itiraz edilememesinin ne kadar doğru olduğunu sorar. Hatta Maraş’tan bir adamın hem hapis hem para cezası aldığını çünkü telgrafçının “veya” kelimesini “ve” olarak yazması üzerine hâkim, iki cezayı da vermiştir. Şimdi bu hükmün temyiz mümkün değil ise çaresi nedir, diye sorar (ZC, c.16, 30.1.1922: 184-185).

Tadil teklifleri kabul edilmez. Kanun uygulanırken yaşanan sıkıntılarda devam ettiği için bazı kararlar meclise de yansır. Şimdiye kadar yaşanan ve bundan sonra yaşanacak olan mağduriyetler de mecliste çıkarılan özel kanunlarla giderilmeye çalışılır. Bunların birkaçına değinelim. Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi’nin biraderinin çiftçisinin evinde, müskirat araması bahanesiyle jandarmaların beş yüz liralık eşyasını gasp ettiğini söylemesi ve Ali Efendi’nin bu iddiası üzerine tutuklanması ve hala tahliye edilmemiş olmasının soruşturulması için verilen gensoru bu mağduriyetlere örnektir (ZC, c.18, 16.3.1922: 238). Bunlardan bir tanesi de Dimitri kızı Tamyâ’nın affidır. Evinde bir teneke rakı bulunduğu dair ihbar gelmesi üzerine evi aranır. Evinde rakı bulunmasa da Ali Efendi adındaki yardımcısına yazdırdığı bir mektupta “on beş kıyye(okka) rakımız çıktı. Sana da bir şişe gönderecektim. Yolda bulurlar diye göndermedim” sözleri üzerine, rakı bulundurmak yahut rakı imal etmek suçuyla cezalandırılır. Mahkeme cezayı evde bulunan bir teneke ve bir testinin ölçüsü üzerinden keser. Bir tenekenin on üç kıyye ve bir testinin bir buçuk okka aldığından bahisle 750 lira para cezasına çarptırılmış, para cezasını ödeyememesi durumunda para cezasının bir seneden fazla olmayacak şekilde hapis cezasına çevrilmesi maddesine de aykırı olarak 7.5 sene hapsine hüküm verilmiştir. Hükmün temyiz yolu da kapalı olduğundan mecliste bu hükmün ref’ine dair kanun çıkarılmıştır (ZC, c.19, 24.4.1922: 362-369).

Yine bir mahkûmun affına dair verilen mazbata hakkında konuşulurken Erzurumlu Salih Efendi, bu suçtan kimine yatsın dersiniz, kimini affedersiniz, kiminin cezasının ref’ine gidersiniz; bu durumu anlamıyorum diye konuşurken Süleyman Sırrı Bey,

“İçerken bana mı danıştı?” diye söze girer. Salih Efendi de “Zatıalileri kanunu yaparken ona mı danıştın? Millete mi danıştın?” der (ZC, c.29, 9.4.1923: 8).

Kanunu ıslahının yapılması için tekrar tadil tekliflerinde bulunulur. Temyiz yolunun açılması gerektiği tekrar gündeme gelse de kanunda bir düzenleme yapılmadan Meclis birinci dönemini tamamlar. Hem kanun görüşmeleri normalden daha uzun sürmüş hem de kanun geçtikten sonra mecliste yankıları devam etmiş, meclis gündeminden hiç düşmemiş çok sancılı bir süreç geçirmiştir.

3.2.1.6. Helal Para

Para kazanma yöntemleri ahlaki değerlere uygun olmalıdır. Emek harcanmadan kumar gibi şans oyunlarından kazanılan paralar toplum tarafından onaylanmaz. İslamiyet’i kabul etmiş bir toplumda içki satışından kazanılan para da hoş karşılanmamaktadır. Para helal yollardan kazanılmalıdır. Men-i Müskirat Kanunu görüşmelerinde çoğu kez içki üzerinden maddi bir gelir elde etmenin doğru olmadığı savunulmuştur. Bu tartışmalar işgal altındaki İstanbul’da içki yasağının ertelenmesi üzerine yapılan müzakerede doruğa çıkar.

Mudanya Mütarekesi gereğince Barış Antlaşması imzalanıncaya kadar İtilaf Devletleri İstanbul’da kalacaktır. Yönetim de 4 Kasım itibarıyla TBMM Hükümeti’ne devredilecektir. Bu tarihte İstanbul’un yönetimine el konulmuş olmasına rağmen mülki idareyi destekleyecek bir askeri kuvvet bulunmuyordu. Bu nedenle hükümet Meni Müskirat Kanunu’nun İstanbul’da bir süre daha uygulanmaması için bir karar çıkartılması teklifini TBMM’ye sunar (Karahanoğulları, 2008: 113). Birinci dönemin sonuna doğru, henüz yasak kaldırılmamışken, 24 Mart 1923’te verilen teklif için Hükümet namına konuşan Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey (Ataç), işgal devam ettiği müddetçe Meni Müskirat Kanununun İstanbul’da fiilen tatbikine imkân olmadığını, bu yüzden “sulh muhadesinin akdine kadar” İstanbul’da kanunun uygulanmasının bir süre

daha ertelenmesini ister¹⁶ Bu teklif, gizli oturumda görüşülmüştür. Hatta maddeler de “işgal” kelimesini zikretmek yerine “sulhun akdiyle” tabiri özellikle kullanılır.

Neden ertelenmesi gerektiğine dair sebepler sunulur. Ecnebilerin çoğunlukla İstanbul’da müskirat amilleri olduğundan kanunu uygulamak için mutlaka olay çıkarmak gerekecektir. Fakat emniyet güçlerinin yetersizliğinden dolayı şimdilik buna güç yetirilemez. Bu durumda da askerle müdahale gerekebilecek bu da başka riskler doğuracaktır. Bu gerekçeler doğrultusunda işgal kalkana kadar kanunun uygulanmasının ertelenmesinin yanı sıra müskirattan da vergi alınacaktır. Vergi meselesinde Hasan Fehmi Bey, “İstanbul’da hem müskirat sarf olunsun, hem de resmi mirisi alınmasın” gibi bir duruma da razı gelemeyeceklerini, İstanbul şehrine ait olan müskirat rüsumunu feda edemeyeceklerini söyler (GCZ, c.4, 24.3.1923: 196). Özellikle kanun tatbik edilemeyecekse verginin zayi olmaması gerektiğine vurgu yapılır. Muhalif mebuslar bu gerekçeleri, içki yasağının kaldırılması için bir bahane olarak görmektedir (Karahanoğulları, 2008: 116).

Gerekçelerini oradaki deneyimlerine dayanarak değil de varsayımlara göre söyleyen Hükümete Lazistan Mebusu Osman Bey (Özgen) karşı çıkar. Hükümetin bu kanunun tatbiki için ciddi bir teşebbüste bulunmadığını, bulunsaydı gelişen olaylar üzerinden örnek verecekleri ama vermediklerini söyler. Bu sebepten bugün bu öneri hakkında bir karar verilmemeli, Hükümet bir araştırmalı, yoklamalı, sonra tekrar mecliste tartışılıp görüşülüp karar verilmelidir, tavsiyesinde bulunur.

Görüşler üç başlık altında toplanabilir. Bir, Men-i Müskirat Kanununun mutlaka uygulanmasını arzulayan, “şeref” meselesi olarak görenler; iki, müskirattan gelecek paraya lanet olsun diyenler ile vergi alınmasını destekleyenler; üç, kanunu uygulamak için savaş çıkmasına dahi razı olanlar ve sükûneti savunanlar.

¹⁶ Sunulan kararname şu şekildedir: “Sulh muahedesinin Meclisçe tasdikine kadar 14 Eylül 1336 tarihli Men’i Müskirat Kanununun İstanbul’da tehir ve tatbiki için İcra Vekilleri Heyetine mezuniyet verilmiştir. Kanunun tatbiki teahhur ettiği müddetçe İstanbul’da imal ve hariçten sevk edilecek bilumum ispiro ve müskirattan 1 Nisan 1334 tarihli kanun ile 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname mucibince resim istifa olunur. İstanbul’da elyevm mevcut bulunan bilumum ispiro ve müskirattan 8 Kânunusani 1336 tarihli kararnamede muayyen resimden dun derecede resme tabi tutulmuş olanlardan memleket dâhilinde istihlâk edilecek kısmının farkı resmi ikmalen alınacaktır” (GCZ, c.4, 24.3.1923: 196-197)

Lazistan Mebusu Necati Efendi'ye (Memişoğlu) göre, ufacık bir zorlukta öteden beri faydasını gördüğümüz kanun tatbik edilemeyecek demek Meclisin haysiyet, şeref ve kutsiyesini kaldırıp bir tarafa atmak demektir. Çözüm olarak işgal süresi devam ettikçe tedbir olarak, meyhanelerin kapatılmasını önerir (GCZ, c.4, 24.3.1923: 197).

Kanunun mecliste kabul edilmesini sağlayan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de söz alır. Bu kanun önerisini verdiğinde bundan bir fayda elde edileceğine inanmadığını, fakat hükümet zerre kadar uğraşmadığı halde, hatta istimalini teşvik ettiği halde, faydasının görüldüğünden bahseder. Hükümetin görevini yapmadığını her yerde meyhane olduğunu söyler: Oturduğu evin yanındaki lokanta, merkez kıraathanesinin yanındaki dükkân, Paşa hazretlerinin oturduğu evin ötesindeki ev.¹⁷ Kimsenin bundan ötürü ceza almadığını da söyler: “*Ankara’da rakı içtiği veyahut sattığı için kim cezalandırılmıştır? Melek mi idi bu insanların hepsi?*” (GCZ, c.4, 24.3.1923: 198) Açıkça ifade ettiği gibi yasak Hükümetin çokta umurunda değildir. Daha sonra işgal var diye kanunun tatbik edilemeyeceğini kabul etmiyorum, der. İstanbul’da suiistimal olacağının farkındadır fakat hükümet çalışmalı ve gereken talimatnameyi yapmalıdır (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199) Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi (Doğruyol),¹⁸ “*İstanbul taassub bir Türkiye memleketidir. Ekserisi Müslümandır*” der. Hükümetin İstanbul’daki Müslümanları düşünmeden hareket ettiği söyler (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199). Karesi Mebusu Basri Bey’ de Ali Şükrü Bey’in söylediklerine katılır. “*Ankara başta olmak üzere geceleri naralardan geçilmiyor*” der. O da Meni Müskirat Kanununu uygulamaya çalışmanın “vatanperverlik” meselesi olduğu kanaatindedir (GCZ, c.4, 24.3.1923: 200).

Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey (Germen), kanunun oylamada bir oy farkıyla kabul edildiği için münakaşa olduğunu, şimdi de o fikirlerin karşı karşıya geldiğini söyler. “*Bu taraftarlar zaman geçtikçe çarpışmak için kendilerinde cüret ve cesaret bulmuşlardır*” der bunu da kanunun uygulamada gevşemesine, hatta kalkmış gibi olmasına bağlar. Meni Müskirat Kanununa karşı olanların bugün Heyeti Vekileye bakıldığında sayıların epeyce olduğunu, bunların prensiplerine sadık olduklarını söyleyip, strateji uyguladıklarını iddia eder: “*Üç seneden beri zaman, zaman tefsirler oluyor, sarhoşluğa*

¹⁷ Ali Şükrü Bey, Mustafa Kemal’in içkiyle arasının iyi olduğunu biliyor ve bu sözleriyle bir imada bulunuyordu. Meclis bir kanun çıkarıyor ve Hükümetin en yetkili isminin evinin dibindeki meyhane dahi kapanmamış açık duruyordu. Ali Şükrü Bey de Mustafa Kemal’in bu mekânlara göz yumduğunu işaret ediyordu.

¹⁸ Bağimsız (Demirel, 2014: 263).

*ait olan hal buna ait değildir. Yok, biranın mevzubahis olmaması lâzımdır, yarım okkadan fazlasının cezası vardır. Üzerinde yüz dirhem götürürse cezası yoktur gibi şeyler mahkemelere kadar aksetmiştir. Hâlâ gidiyor.”*¹⁹(GCZ, c.4, 24.3.1923: 203) İma ettiği isim Heyeti Vekile Reisi olan Hüseyin Rauf Bey, “*Fakat Men'i Müskirat Kanununun altına bomba sokmak için mukaddeme olarak böyle bir teklif vermeyi düşünmedik.*” (...) “*Bu teklif Men'i Müskirat Kanununun ilgası için mukaddemedir diye düşünmek doğru değildir. Bu tarzda bir muhakeme bendenizce doğru olamaz*” diye cevap verir (GCZ, c.4, 24.3.1923: 205).

Kararnameye karşı çıkanlar vergi meselesi etrafında da birleşmişlerdir. Oradan gelecek olan vergiyi istemediklerini yönünde beyanlarda bulunurlar. Ali Şükrü Bey, bu kanun kabul edilse bile vergi alınmaması gerektiğini savunur: “*birçok vatandaşın zehirlenmesi pahasına gelecek paraya lanet olsun. Paranın bize hiç lüzumu yoktur*” (...) “*Hükümet insanî bir vazifesini kemali celadetle (yiğitlikle) ifa etsin ve bunu İstanbul'da tatbik etsin*” der (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199). Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi vergi meselesine daha sert bir karşılık verir: “*Sonra müsamaha ettiği ecnebilere resim almaya tenezzül etmek bir zuldür. Lanet olsun o paraya kendi kanununu tatbik ettiremiyorsan, kendisinin vücudu habisini memleketten atamıyorsan, şundan üç buçuk kuruş alıp da ihya mı olacaksın? Bu bir kere katiyen mümkün değildir*” der (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199).

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey karşı savunmaya geçmek için söz alır. İki buçuk üç milyonluk bir gelirin bırakılamayacağını söyler. “*Bir taraftan kanun tatbik edilmesin, diğer taraftan da resim alınmasın, bu doğru değildir. Kanunun tatbikini işgal devam ettiği müddetçe tehir edersek o vakit açıktan açığa resim alırız. Tatbik edelim dersek edemeyiz efendiler*” der (GCZ, c.4, 24.3.1923: 201).

Kayseri Mebusu Osman Bey (Uşşaklı), İstanbul'da Türk tebaası üzerinde bugün uygulamaya başlayabilirsiniz, sizi kimse men etmez, tatbikinde azimkâr olunuz, tavsiyesinde bulunur. Paraya ihtiyaç olduğu için kabul edildiğini söylediği İstok Kanunu üzerinden eleştirisini yapar. Paraya tamah eder gibi kanun yapıldığını şimdi ise hükümetin içinden sıyrılmak için uğraştığını söyleyerek aynı sonucun bu kararla birlikte

¹⁹ Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey, Birinci Grup üyesi (Demirel, 2014: 217) olmasına rağmen Hükümetin içki yasağına gösterdiği tavrı eleştirmiştir. Mazhar Bey, mecliste sonraki dönemlerde de yer almıştır.

yine yaşanacağını söyler. İstanbul'dan müskirat vergisi alınmasına karşı çıkar: “Böyle yalnız beş on kuruş para almak için devletin hakiki membalarını baltalamak doğru değildir.” Bu suiistimalin ileride kanunun tehlikeye atacağını söyleyerek içki yasağını destekleyenleri de bu teklifi kabul etmemesi konusunda uyarır: “İstanbul'da müskirat resmi bir iki lira para getirir diye korkarım, yarın yumuşarız da asıl kanunu da elden kaçıırız. Aman men'i müskirat taraftarı olan arkadaşlar sakın bu tarafa yanaşmasınlar.” (GCZ, c.4, 24.3.1923: 204-205).

Hükümetin kararını destekleyenlerin birleştiği bir nokta da İstanbul'da bunun yüzünden huzursuzluk çıkmasından korkmalarıdır. Atıf Bey, kanun tam anlamıyla uygulanana kadar şimdilik, tedbir olarak, meyhanelerin kapatılmasını önerir. Bu öneriye Fahrettin Bey (Erdoğan) “patırtı çıkar” diye karşılık verir (GCZ, c.4, 24.3.1923: 197).

Bayazıt Mebusu Atıf Bey (Bayazıt), ecnebilerin kendi meyhaneleri açıp orda içtiklerini, bizim memleketimizde onların içtiği viskinin içilmediği, bizde yalnızca rakı içildiğini söyler. “Bütün meyhaneleri tetkik edecek olursak yüzde doksanı Rumlarındır. Fakat tabiiyetimizde bulunan Rumlardır. Sonra imalathanelere gelecek bir bira fabrikasından maada heyeti umumiyesi doğrudan doğruya Türk tabiiyetini haiz bulunan insanlarındır. Binaenaleyh bu kanunumuzu tatbikten başka yapacak bir hareketimiz yoktur. Ona göre karar verelim” (GCZ, c.4, 24.3.1923: 202).

Tabi karşıt görüşler de vardır; içki kanununun uygulanması uğruna gözünü karartıp savaşa bile girebilecek olanlar. Lazistan Mebusu Necati Efendi kanundan taviz verilmesini istemez. “Ne çıkarsa çıksın, artık patırtı gürültü diye böyle korkak bir vaziyet alırsak vücudumuzun sebebi hikmeti nedir?” der. İşgali geçerli bir sebep olarak görmez çünkü kanun başka yerlerde de uygulanmamaktadır: “Zaten birçok yerlerde de tatbik olunamıyor. Oralarda ne vardır? Oralarda da işgal var mıdır? Yine bu kanun tatbik edilemiyor, ameliden sakıt kalıyor. Şimdi bir işgal müddeti mevzubahis edilmiştir.” Meclisin vaz ettiği bu kanuna karşı “işgal muntıkası vardır, filan vardır, şöyledir demek manasızdır” kanun mutlaka uygulanacaktır. Patırtı çıkar, asker şehre girer endişesi taşıyanlara karşı savaşa dahi girebileceğini söyler: “Düşünsünler, taşınınsınlar, gürültü çıkarsa ona da razıyız. İlla tatbik etsinler. Başka bir diyecek değilim, mutlaka tatbik etsinler. Dünkü gün çıkardığımız tatbik ve icra ettiğimiz bir kanunu bu gün bir tarafa atamayız. Bu Meclisin şeref ve büyüklüğü ile mütenasip

değildir”²⁰ (GCZ, c.4, 24.3.1923: 197). Ali Şükrü Bey de bunun yüzünden bize savaş ilan edeceklerse *“ben şerefle kabul ederim”* der. Çünkü dini ne olursa olsun önemi yoktur hedefi nesli beşeri kurtarmaktır (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199).

Karesi Mebusu Basri Bey (Çantay), Hükümetin kanunu uygulamada ne kadar gevşek davrandığına değinir: *“Acaba ecnebi kuvvetlerine temas etmeksizin bizim bütün kavaninimizi kabul eden ve bunlara itaat eden kendi tebaamız hakkında bu kanunun tatbikine başlamak istedik mi?”* diye sorar. Sözlerini bir örnekle de destekler: *“İstanbul'da bütün meyhaneciler meyhanelerini kapatıyor, müracaat ediyor. Ankara Büyük Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu kanunumuza muti olduklarını, icabeden makama müracaat ediyorlar. Emriniz nedir buna karşı diyorlar. O makam da cevaben ben Ankara'dan keyfiyeti soracağım diyor ve bu suretle cevap alıyor. Rica ederim bir az da diğer mesailde olduğu kutsi bir mahiyet izafe ettiğimiz bu kanun hakkında daha fazla azimkâr olalım”* (GCZ, c.4, 24.3.1923: 200).²¹

Medrese mezunu Mustafa Taki Efendi, bir kanun çıktıysa mutlaka tatbik edilir dese de savaş ihtimalini göze alamaz: *“Ben kendi hesabıma göre diyemem ki İngiltere ordusunun içine girilsin. O neferat askeriyesine biz bu rakıyı içirtmeyeceğiz diyelim. Ben bu kadar taassup göstermiyorum”* der ve şöyle devam eder: Zaten gücümüz yetseydi, kendilerini dışarı atardık. Atmaya gücümüz yoksa da onların ahlakına ait olan şeyi biz tatbik edelim diye zorlatmak abestir. (GCZ, c.4, 24.3.1923: 199). İçki yasağı teklifin meclise sunulduğu ilk günler kadar hararetli şekilde savunulmuş olsa da gayrimüslimlerin içki içmesine eskisinden daha ılımlı yaklaşıldığını söyleyebiliriz.

Meclis-i Mebusan kökenli, mühendislik okulunu bitirmiş olan (Demirel, 2014: 252) Lazistan Mebusu Osman Bey, kanun İstanbul'da tatbik edilirse olaylar çıkar mı, çıkmaz mı, savaşır mıyız, savaş mıyız sorusuna çok net bir cevap verir: *“Efendim ben Lâzistan*

²⁰ Yasağın uygulanması için düşmanla çarpışmayı dahi göze alan Lazistan Mebusu Necati Bey, Bağımsızlar arasında yer alan isimlerdendir. Sonraki dönemlerde mecliste yer almamıştır (Demirel, 2014: 252).

²¹ Hükümeti yasağı uygulamak adına isteksiz olduğunu söyleyen Basri Bey, Bağımsızlardandır (Demirel, 2014: 245).

ahalisinin vekili sıfatıyla üç kadeh rakı için ilânı harbe karar vereceklerden değilim” (GCZ, c.4, 24.3.1923: 208).²²

Bu tartışmalardan sonra teklif reddedilir. Kanun tatbik olunacaktır. Orhan Karahanoğulları görüşmelerin tarihi bir dönüm noktasında yer aldığını söyler. Bu görüşmelerden bir hafta sonra, 1 Nisan 1923 tarihinde, seçimlerin yenilenmesine karar verilecek, seçimlerde İkinci Grup tasfiye edilecektir. Ayrıca, üç gün sonra 27 Mart 1923 tarihinde Meni Müskirat Kanunu’nun mimarı İkinci Grup’un liderlerinden Ali Şükrü Bey, Kemal Paşa’nın muhafızı Topal Osman Ağa tarafından öldürülecektir (Karahanoğulları, 2008: 113). Yani hem meclis için hem de müskirat için yeni bir dönem başlayacaktır.

3.2.1.7. Memurlar

Her kanunda olduğu gibi Men-i Müskirat Kanunu’nda da bir yaptırım uygulaması gerekiyordu. Suç sayılan unsurların tespit edilmesi, bu tespitin kimler tarafından yapılacağı, işlenen suça biçilen cezanın ne olacağı da tartışılmıştır. Bu tartışmalar, memurlar iş ahlakına sadık kalır mı sorusunu da akıllara getirir. Yasakların uygulayıcı mekanizmaları olan memurların en ahlaklı kişiler olması gerektiği savunulur. Bu bölümde de Kanun kabul aşamasından geçerken suç ve suçluya dair nelerin söylendiğine göz atılarak ahlaklı memur taleplerine değinilecektir.

Ali Şükrü Bey’in kanun teklifinde yasağa uymayanlara nasıl bir ceza verileceğini içeren 2.madde “Müskirat imal, ithal ve fûruht edenler nezdinde yakalanacak olan müskiratın beher kıyyesi için 50 lira cezayı nakdi alınır ve mevcut müskirat müsadere olunur.” şeklindeydi. Bu maddedeki “yakalanacak olan” tabirinin “*elinizdeki malları kaçırmınız*” tavsiyesine geldiğini (ZC, c.4, 14.9.1920: 138) söyleyen Refik Şevki Bey, maddenin düzenlenmesini talep eder. Bunun üzerine “Müskirat imal, ithal ve nakil ve fûruht edenlerden müskiratın beher kıyyesi için elli lira cezayı nakti ahiz ve elde edilen müskirat imha olunur” şeklinde düzenlenir ve kanunun 2.maddesi bu şekilde kabul edilir (ZC, c.4, 14.9.1920: 145).

²² Lazistan’ın diğer bir mebusu Osman Bey de Bağımsızlardandır. Hükümetin bu kanunun tatbiki için ciddi bir teşebbüste bulunmadığını iddia etmiştir. Sonraki dönemlerde yer almamıştır (Demirel, 2014: 252).

Kanun teklifinde verilen 3.madde önerisi ise “İşret ettiği görülenler ya haddi şer’i ile tedip olunur veyahut elli liradan iki yüz elli liraya kadar cezayı naktiye mahkûm edilir” şeklindeydi (ZC, c.4, 14.9.1920: 139). Bu madde üzerinden “haddi şer’i” tartışmaları başlatır. Refik Şevket Bey, maddede ki “haddi şer’i” tabirinden kastedilen 80 değneğin zapta direk “80 değnek” olarak geçmesini talep eder. Ceza kesilirken de kişinin değneğe çarptırılacaksa muayene edilmesini, değneğe sağlığı uygun değilse de başka ceza verilmesi gerektiğini söyler. *“İnsanlar vardır ki, yalnız yan gözle bakmakla müteessir olur, huzuru hâkime gelmekle ağlar. Fakat insan var ki, 80 sopa değil, 380 sopayı her gün yese derisi kalınlaşır, artık müteessir olmaz. Hâlbuki o seksen sopa ile müteessir olmayan o adam elli lira cezayı nakti vermek veyahut onu başka ceza ile tecziye etmek her halde matlup olan fevaidi daha çok tevlit eder.”* (ZC, c.4, 14.9.1920: 141). Yani hâkimin ceza konusunda bu seçeneklerden birini seçme hakkı olması gerektiğini savunur. Hamdi Namık Bey’de *“Efendiler; biliyoruz ki hükkam birçok yerlerde kendi hissiyatına mağlup olur ve en namuslu bir adama, tatbik edilmesi lâzım gelmeyen bir adama bile haddi şer’iyi tatbik eder. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki; bir adamı hapsediniz, bir adama cezayı naktî verdiriniz ve hattâ bir adamı idam ediniz. Fakat dayak vurmayınız”* diyerek haddi şer’inin uygulanmasına yani sopa cezasına tamamen karşı çıkar (ZC, c.4, 14.9.1920: 143).

Büyük bir düşmanla mücadeleye atıldık diyen Besim Atalay, kalbimize ve edebiyatımıza kadar girmiş, baştan ayağa kadar ruhumuzu sarmış olan bu “derdin” hakkında gelebilmeyi temenni eder (ZC, c.4, 14.9.1920: 141). “Haddi şer’i” tabirinin kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek durumu ise şöyle anlatır: *“Eğer rakıya su katılırsa ve suyu fazla olursa haddi şer’i lazım gelmiyor. Meğerki sarhoşun ağzında koku olmalı. Muhakeme zamanında hâkim, oğlum bir defa “öh” de bakalım demeli. Ya bir şey vardır. Onu yutar da gelirse ne yapalım? Sonra bir yerde sarhoş bulunsa o sarhoş sarhoşluğunu ikrar etmedikçe haddi şer’i lazım gelmiyor. Sarhoş; yeri, göğü, kadını, erkeği tefrik etmeyecek derecede olursa haddi şer’i lazım geliyor. Bunun madununda olanlara haddi şer’i lazım gelmiyor. Bir adamın yanında rakı bulunsa, müskirattan bir şey bulunsa o adam hakkında haddi şer’i lazım gelmiyor. O adam; ben içtim demeli. Ağzında koku bulunmalı. Ondan sonra ona seksen sopa atmalı, pekâlâ bunu böyle yapmaktansa, Allahü Teâlâ Hz. Bize daima “yüsür” diye buyuruyor”* der ve “cezanın

seksen değnekten yirmi değneğe kadar” şeklinde yazılması önerisinde bulunur (ZC, c.4, 14.9.1920: 142). Tartışmalar sonucu yine de “haddi şeri” tabiri 3.maddeye eklenecektir.

Peki, ceza takibi kimler tarafından yapılacaktı? Devletin bunu yapabilecek gücü ve imkânı olmadığı sıkça vurgulanmıştır. Maliye Vekili Ferit Bey, maliyenin ve dâhiliye teşkilatının buna muktedir olamayacağı kanısındadır. *“Dâhiliyeden adetlerini sordum: Bütün Memaliki Osmaniye'de mevcut polislerin adedi iki bin iki yüzdür. Mevcut mesahai sathiyemizle bir hesap yaptım. Üç yüz yirmi bir kilometre murabbai (kare) bir sahaya bir polis tesadüf ediyor”* der. Hem de polisin işi başından aşkın ve müskiratı takipten daha mühim yükümlülüklerinin olduğunu söyler (ZC, c.4, 13.9.1920: 115). Karahanoğulları, bu saptamanın henüz örgütlenememiş bir hükümetin, içki yasağını uygulamak zorunda kalmasının yaratacağı çelişkiyi gösterdiğini söyler (Karahanoğulları, 2008: 43). Ferit Bey, bu teşkilatın içinde içkiyi alışkanlık haline getirmiş adamlar olduğunu, bunlarla inzibatın temini ve müskirat tüketenlerin takibini ve tetkikini istemekle, birçok kişinin hukukuna tecavüz edileceğinin dikkate alınmasını ister (ZC, c.4, 13.9.1920: 115). Hem polis mevcuduna göre bu kontrolün sağlanmayacağını, hem bu polislerin daha önemli işlerde bile yetersiz kaldığını iddia eder. Alkol kullanan memurlar olmasını vurgulaması da bu durumun adeta kurda kuzu emanet etmek olduğunu ima eder.

İsmail Suphi Bey de *“Siz burada bugünkü yarım vesaitle, bu memurlarla bu işi başaramazsınız. Bu maddeyi kabul buyuracak olursanız, herkesin harimi istemini, en mukaddes aile ocağını meyhane haline getireceksiniz, esrar kullanacaklar, afyon kullanacaklar. Şunu pek ala bilirsiniz ki; dünyada iki madde insanları tamamiyle teshir etmiştir, ta devri âlemden beri tamamiyle büyülemiştir: Birisi müskirat, birisi musiki. Bunun önüne hiç bir kuvvet geçememiştir.”* der (ZC, c.4, 13.9.1920: 126). Hem Ferit Bey’in dediği gibi memurların “bu halleriyle” bu işin becerilemeyeceğini savunur hem de içkinin insanların üzerindeki güçlü tesirine değinir. Yasaktan sonra insanların evlerinde içmeye devam edeceğini hatta içki içmezlerse yasal olan afyona yönelerek daha kötü bir durum yaratılacağı iddia eder. En azından “mukaddes aile ocaklarına” içki girmesine sebep olmayalım, der. En önemlisi ise insanları “büyüleyen” bu şeyden kurtulma yolunun sadece insanların beynindeki düşünce yapısının değişmesiyle olabileceğini söylemesidir. Sadece yasalara aykırı olduğu için insanların içkiyi

bırakmayacağını çözümün insanların içkiye olan yaklaşımlarının kendi iradeleriyle değişmesiyle ya da bu tavra yönelik çalışmalarla olacağını görüşündedir.

Peki denetimin emanet edildiği bu memurlar, gerçekten görevini suiistimal eder miydi? Bu soruya cevap niteliğinde konuşan Ali Şükrü Bey, bir kısım insanların haklı olarak memurların “...halkı taciz eder, evlere girerler, gelen ve geçenin ağzını koklamağa kıyam ederler” dediğini ancak memurların böyle bir yetkisinin olamayacağını yalnızca “cürmi meşhut halinde görülür veyahut işret edenlerin sarhoşluğu alenen belli olur. Yani çarpar, sallanır” ise ceza uygulanabileceğini söyler. Ali Şükrü Bey, bizim memleketteki alkol bağımlılarının Amerika’nın Küba ve Meksika örneğinde olduğu gibi komşu devletlere gidip içemeyeceğini düşünüyor olacak ki “Kanunun asıl amacı içki kaynağını kurutmaktır, kaynak ortadan kalkarsa zaten tiryakiler rakıyı bulamazlar ve içemezler” der. Suiistimallere mahal bırakmamak için de “Bizim koyduğumuz, işret ettiği görülenler... Görülmekte asari belli olacak derecede olacak. Meskenler taarruzdan korunmuştur. Bu, muhayyet değildir. Kimse kimsenin evine giremez” diyerek kanuna güven ortamı yaratmaya çalışır (ZC, c.4, 14.9.1920: 140).

Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey (İçöz) ise “Bendenizce ahlakı umumiyeyi düzeltmek için en evvel idare memurlarının ahlakını ıslah etmek lazımdır” der (ZC, c.4, 14.9.1920: 140). Eğer müskiratı tüketen kişi memursa bir defa için altı aylığına tekrarı halinde ise süresiz memuriyetten atılması için madde önerisi verir. Hasan Basri Bey de (Çantay) memurların bu kanunu önce kendi nefislerinde uygulamaları gerektiğini ve “bu kanun neşredildiği tarihten itibaren memurlar tam bir Müslüman memur olduklarını bütün kâinata göstermelidir” der (ZC, c.4, 14.9.1920: 141). Bu sözler üzerine ise Hamdi ve Hasan Beyler arasında şu diyalog geçer:

Hamdi Namık Bey, “Sözünüzü geri alınız, Hristiyan memur yoktur.”

Hasan Bey, “Tam Müslümanca dedim.”

Hamdi Namık Bey, “Yani siz rakı içenleri gâvur mu farz ediyorsunuz? Onu izah ediniz.”

Hasan Basri Bey, yine tekrarlar “*Tam Müslümanca dedim.*” (ZC, c.4, 14.9.1920: 141-143).²³

Uzun tartışmalar sonucu suçun tespitini ve cezasını ve memurların durumunu belirleyen 3.madde şu şekilde kabul edilir: “Alenen müskirat imal edenler veya hafiyen istimal edipte sarhoşluğu görülenler ya haddi şeri veya elli liradan iki yüz liraya kadar cezayı nakti veyahut üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Sıfatı resmiye erbabından olanlar memuriyetten dahi tardedilir ve bu husustaki hükümler kabili itiraz ve istinaf ve temyiz değildir.” (ZC, c.4, 14.9.1920: 145).

Yasaktan sonra mebuslar içki içilmesinden, memurların görevini yapmamasından şikâyetçidir. Mustafa Vasfi Bey (Süsoy) müskirat sebebiyle hiçbir memurun ceza almadığını söyler (ZC, c.6, 22.11.1920: 10). Süleyman Sırrı Bey ise Meni Müskirat Kanunu’nun merkezde harfiyen tatbik edildiğini burada ise asla tatbik edilmediğini söyler ve “*dipte köşede sarhoş gezenin hesabı yok*” der (ZC, c.6, 22.11.1920: 10). Mecliste seyahat vesikası usulü hakkında konuşulurken Ergani Mebusu Emin Bey de (Giray) “*Geçen gün biz meni müskirat hakkında bir kanun yaptık. Bu kadar da Hazineyi mutazarrır ettik. Şimdi belediye dairesinin karşısında, gözümüzün Önünde okkası üç yüz kurusa müskirat satıyorlar. Polisler maaş alıyor, polis memurlarına bu kadar zam oldu. Hani bunların icraatı?(...) Bugün on milyona yakın Hazineyi ızzar ettik ki İslamiyet dairesinde bu mesele ilerlesin diye. İşte Hükümetin karşısında söylüyorum. Kaç tanesini tuttular? Kaç tane adamdan ceza aldılar? 80–90 tane sokakta geziyorlar*” diyerek kanunun tatbik edilmediğini söyler (ZC, c.6, 21.12.1920: 473).

Müskirat kanunu çıkarılırken “*bu kanun neşredildiği tarihten itibaren memurlar tam bir Müslüman memur olduklarını bütün kâinata göstermelidir*” (ZC, c.4, 14.9.1920: 141) diyen Hasan Basri Bey yine kanunun uygulanmamasını memurlara bağlar. “*Ahlaksız memurları bu halük milletin başından teb'id etmeliyiz. Büyük Millet Meclisinin bilhassa men'i müskirat hakkında tanzim ettiği kanunu fiilen çiğnemek isteyen adamlara artık bu memlekette memuriyet vermemelisiniz*” der. Malatya Mebusu Lütfi Bey de (Evliyaoğlu) “*Müskirat kanunu iptal olunmuştur. Onu tatbik eden bugün hiç bir memur yoktur. Mahkeme heyeti onu bugün aleni içiyor*” diyerek kanunun yok hükmünde olduğunu

²³ İçki içmekle Müslümanlık arasındaki ölçüyü tartışan iki isimde Bağımsız Gruptandır ve sonraki dönemlerde mecliste yer almamıştır (Demirel, 2014: 243; 245).

savunur (ZC, c.18, 1.4.1922: 448). Ali Şükrü Bey de aynı fikirdedir. Müskirat satışının ve tüketiminin asgari dereceye inmiş olduğunu sonrasında ise merkezin gevşek tutumu gören memurların rakıcılık ve meyhanecilik yaptığını söyler. “*Şu kanun bizim için pek büyük bir kanun idi ve biz bütçeden birçok varidattan mahrum kalmayı göze almak suretiyle bunun maneviyatından ve memlekete hâsıl edeceği asayiş ve inzibattan istifade etmek için kabul etmiştik. (...) Hükümeti merkeziyenin gözünün önünde meyhane şeklindeki kadeh ile rakı satıldığını bilir isem ben bugün polis vardır diyebilir miyim?*” (ZC, c.20, 4.6.1922: 173). Samsun’da sahile gittiğinde birisinin onlara merkez memuru ve merkez kumandanının oturup rakı içtiğini ve kadın oynattığını söylediğini, kendisinin bunu tevkif ettirecek makam bulamadığını söyler. Bundan bahisle memlekette inzibatın olmadığını iddia eder (ZC, c.20, 4.6.1922: 173).

Kumar meselesinde de memurlardan yakınır. Hasan Bari Bey, kumara bağımlı memurlar olduğunu evlerde, gizli yerlerde bile kumar oynadığı iddiaları dolaştığını söyler. Bunun da hükümet ve millet için büyük bir ayıp olduğunu sözlerine ekler. Cavid Bey’e (Erdel) göre de kumar kanunun tatbik edilememesi, kanunu tatbik etmekle görevli kişilerin kumar oynamasından kaynaklanır. Vali, polis, jandarma kumar oynarsa halka mani olunamayacaktır, bu yüzden memurun cezası daha fazla olmalı ki, “her memur ve herkes mevkiini, şerefini bilsin” der (ZC, c.12, 1.9.1921: 122).

Kadın oynatma meselesi içerisinde de memurların görevini suiistimal edip etmeyeceği Süleyman Sırrı Bey tarafından sorgulanır. Ya kaymakam, jandarma kumandanı, polis komiseri gibi isimler birleşip kadın oynatırlarsa onları kim cezalandıracaktır? (ZC, c.1, 13.5.1920: 297). Refik Şevket Bey kadın oynatanlar içerisinde jandarma ve polisin de olduğunu iddia eder: “*Sorarım Refik Beye acaba iki yüz, üç yüz kadının oynadığını işitecek Konya’da jandarma alay kumandanı, polis müdürü yok muydu? Jandarma Alay Kumandanının jandarmaları yok muydu? Bu üç yüz kişiyi tevkif edemez miydi? Hiç olmazsa bunlardan beş on tanesini tahtı muhakemeye alınamaz mıydı? Heyeti hâkime de bunların üç yüz kişi olmalarını esbabı müşeddideden addedersek hepsine birer sene ceza verse idi bir ikinci defa oynatmak imkânı kalır mıydı?*” (ZC, c.1, 13.5.1920: 301) diyerek bu meselenin önüne geçilememesini memurların görevini suiistimal etmesine bağlar.

Bolu Mebusu Nuri Bey (Aksu) kadın oynatma meselesinin en yaygın olduğu iddia edilen Konya’da son bir sene içinde kaç kişinin bu suçtan mahkûm edildiğini İcra Vekili aracılığıyla sorgulanmasını teklif eder fakat teklif reddedilir (ZC, c.1, 13.5.1920: 301). Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, “*Bizim en büyük kusurlarımızdan bir tanesi, kanunu çok olup da fiiliyatı bulunmayan bir memlekette bulunmaktan ibarettir.*” (ZC, c.1, 13.5.1920: 299) diyerek eleştirisini yapar.

Bir yasak getirilecek, bu yasağa uymayacak birçok insan var ama yasağı uygulamaya sokacak az sayıda memur var. Bu az sayıda memurun içerisinde de yasağı tanımayacak olanlar var. Geriye daha az “tam Müslümanca davranan” memurlar kaldı. İşte bu tartışmaların kaynağı yasağa uymayacak devlet görevlileriydi. Gerçekleştirilmesi zor bir hayalin sorumluluğu memurlara yüklenerek sorumlu tutulmuştur. Yasağın uygulayıcısı zabitanlar dışında, Hükümetin “gevşek tutumu” ya da kimilerine göre yasağı benimsememiş olmaları da en çok yöneltelen eleştiriler arasındaydı.

3.2.1.8. Müskiratta Yeni Dönem

Yasağın ne kadar hayata geçirildiği ya da geçirilmek istendiği tartışılabilir. Uygulandığı kadarıyla bile içki yasağı maddi kayıplara sebep olduğundan yöneticileri tedirgin etmiştir. İkinci dönemde de müskirat bir mali mesele olarak çokça zikredilmiştir. Müskirattan gelir elde etme arayışına giren hükümet, toplanan içkileri yurtdışına satma, vergilendirme, devlet tekeline alma yollarına başvurmuştur. Maddi kaygıların olduğu bu görüşmelerde verilen teklifleri bütçe meselelerine çok dalmadan bir bütün olarak değerlendirecek ve tek başlık altında inceleyeceğiz. İlk önce Meni Müskirat Kanunu gereğince Türkiye haricine çıkarılmak üzere toplanan müskirat ve şarapların gönderimi için verilen süre dolmuş fakat gönderimler yapılamamıştır. Çünkü henüz Avrupa ile ticaret kurulamamıştır. Bu yüzden dışarı çıkarılamayan içkilerin imhasının ertelenmesi teklif edilmiştir (ZC, c.6, 21.2.1924: 205). “İmhası halinde bir milyon lirayı tecavüz eden bedellerinin heba olacağı” gerekçesiyle müskirat ve şarap stoklarının imhasının ertelenmesi halkın ve Hazinesinin menfaati için, herhangi bir itiraz ile karşılaşılardan kabul edilmiştir (ZC, c.6, 21.2.1924: 206).

20 Şubat 1924 tarihinde Meni Müskirat Kanunu'nun değiştirilmesine ilişkin kanun teklifi verilmişti. Bu tasarı içkiyi tek el altına alıp ruhsatlandırarak serbest bırakmayı öngörüyordu (Karahanoğulları, 2008: 143). 1924 senesi Muvazenesi Umumiye Kanunu layihasına vazolunan maddeyle de Müskirattan 5 milyon lira gelir temin edileceği yazılıyordu. Bu da kanunun refi ile müskirat imal, fûruht ve ithalin Devlet tekeline alınması, Hükümet tekeline geçene kadar da vergiyi dört misli olarak tahsil edilmesiyle olacaktır (ZC, c.7, 15.3.1924: 530).

Erzurum Mebusu Ziyaeddin Efendi (Gözübüyük), bütçe meselesiyle ilgili uzun bir konuşma yapar. Öncelikle içkinin insan hayatında yarattığı yıkımlara değinir. Sarhoşlukla meydana gelen cinayetler, dağılan aileler, yıkılan ocaklar akıl sahibi herkesin malumudur, der. Müskirat üzerinden gelir elde edilmesine karşıdır. Bu görüşünü Amerika'yı örnek göstererek destekler: *“Bugün Amerika gibi medeni bir Hükümet milletini işret belasından kurtarmak için bütçesine milyonlarla, milyarlarla masraf koyuyor. Biz ise bütçemizin açığını milletin hayatını, ahlakını, istikbalini, mahvetmek suretiyle kapatmak istiyoruz. Bu ne hüsrân ve harabidir?”* (...) *“bir taraftan Sıhhiye teşkilatı için bütçemize milyonlarla lira koyuyoruz. Diğer taraftan da halkın ahlakını, hayatını, sade nesli hazrın değil, nesli atının bile istikbalinin mahvetmek istiyoruz. Ne için? Beş milyon hayali bir varidat temin etmek için”* der.

Neden hayali bir gelir olarak tanımladığını da açıklar. *“Çünkü bugün Avrupa; halis ispirtonun kilosunu Galata Rıhtımına on sekiz kuruşa mal ediyor. Avrupa'nın her türlü vesait ve fabrikaları olduğu için onunla rekabet edemeyeceğimiz gibi bu rekabet karşısında hatta yüz sekiz kuruşa da imal ve mal edemeyiz”* der. Yurtiçinden mi gelir elde edilecekti peki? *“Dâhildeki sarfiyârına gelince, malumalınız bunun birtakım zengin gençlerimiz ve münevver denilen tabaka en ziyade istimal eder ki bu parayı zaten onlardan alacağız bu büyük beylerimiz de zannederim bizim dâhile çıkarılan adi işretler pek de tenezzül etmezler. Mutlak Şampanya, yahut Bordo Şarabı olacak, yani her halde bizim dâhildeki çıkardığımız onlara da sarf olamayacak”* (...) *“O halde bu hangi kısma sarf olunacaktır? Fukara kısmına ve fukaranın bütün hayatını zehirleyecek”* der (ZC, c.6, 23.2.1924: 260-261). Müskiratın hükümet inhisarı altına alınmasının memleketin başına bir bela olacağını söyler. Peki neden? *“Çünkü ne olacak Bütün evler meyhane olacak, çünkü müskirata fazla rûsum zammedildiği gibi herkes evinde meyhane açıp*

kaçak suretiyle satacak. Sonra kaçağın önünü almak için vesaiti cebriyeye müracaat edilecek araya nifak ve şikak girecek, kıtal vuku bulacak bu yüzden vatanın birçok güzide evlâtları mahvolacak.” (ZC, c.6, 23.2.1924: 261)

7 Nisan 1924 günü ise Meni Müskirat Kanunun tadiline dair verilen önergeler mecliste okunur. Bu ve ertesi günkü oturum kanun için bir dönüm noktası olur. Teklifin en çok tartışılan maddesi 6. Madde şu şekildedir: “Türkiye dâhilinde umumi meyhaneler küşadı ve alenen müskirat istimali ve alenen sarhoşluk memnudur. Yasağa aykırı şekilde açılan meyhaneler kapanır ve sahipleri 100 liradan 1000 liraya kazar para cezası ile ya da üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla ve alenen müskirat istimal edenler on liradan yüz liraya kadar para cezası ile ve aleni sarhoşluğu görülenler elli liradan beş yüz liraya kadar cezayı nakdi veyahut bir aydan bir seneye kadar hapis ile tecziye olunur. Ancak Hükümetçe tayin edilen ve ayrıca Hazineye ait beyiye resmi vererek mezuniyet vesikası alan lokanta ve emsali mahallerde terkinde gayet cüzi miktarda ispiroto bulunup gayri müskir olan bira ve likör gibi şeylerin istimali caizdir” (ZC, c.8, 7.4.1924: 386-387).

Çatalca Mebusu Şakir Bey (Kesebir) ve arkadaşlarının kanun teklifi önemli noktalara değinmektedir. Öncelikle, kanuna muhalif hareketten dolayı ceza alanların temyiz ve istinaf yolu kapalı olması sebebiyle Adliye Vekâletinde mahkûmlara ait yığınla evrak biriktiğinden bahseder. Bir sonraki nokta müskiratın imalatının yasak olmasıdır. Bağcılık memleketin başlıca iktisadi kaynaklarından. Bu nedenle İzmir ve Trakya halkının bağcılıkla geçindiğinden düştükleri durumun düşünülmelidir. Diğer bir nokta, bütçe üzerinde ki tesiridir. Müskirattan alınan verginin kesilmesiyle ortaya çıkan bütçe açığından bahseder. Milletin hakkı olan paranın da kaçakçılık yapanların ceplerini dolmaktadır. En önemlisi ise içki tedarik edemeyen müptelaların tedariki nispeten daha kolay olan afyon ve esrar gibi daha feci etkileri olan bu sarhoşluk verici şeylere düşkün olmalarına hizmet ettiğini söylemesidir. Meni Müskirat Kanunu çıkartılırken göz ardı edilen afyon meselesi bugün mecliste tehlike arz ettiği için zikredilmektedir. Son olarak ispirotodan bahseder. Evlerde ve sanayide kullanıldığı halde kanunda bu düzenlenmemiştir. Tüm bunlardan sonra kanunun faydalarına nazaran zararlarının da çok olduğu anlaşılmaktadır, der. Sıhhat, ahlak ve asayiş açısından elde edilen bazı faydalara oranla içtimai, iktisadi, mali ve hukuki açıdan maruz kalınan zararlarla mukayese edilince denk düşmediklerini itiraf etmek gerektiğini söyler (ZC, c.8,

7.4.1924: 391-392). Kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olan bu kanun teklifi müskiratı tamamıyla bir gelir kaynağına dönüştürmeye yöneliktir. Teklif, müskiratın imalatı ve satışını yasaklamadığı gibi içilmesini de bazı şartlara bağlamıştır. Alenen içilmesi yasaktır, alenen içki içenler için para veya hapis cezası verilmesi öngörülmektedir. Kadeh ile müskirat satanlar da sattığı kadeh başına para cezası ödeyecektir (ZC, c.8, 7.4.1924: 393).

Tekirdağ Mebusu Cemil Bey (Uybadın) ve arkadaşlarının kanun teklifi de üzümün hepsinin kurutulmaya ve pekmez vesaire imalatına yaramadığını, üzümlerden şarap imal ve ihracına müsaade edilmeyecek olursa en az elli altmış milyon okka üzümün çürüyüp heder olacağını söyler. İmal edilerek yurtdışına satılması için tadilinin yapılmasını ister (ZC, c.8, 7.4.1924: 394).

Halka danışalım önerisi de Ziyaeddin Efendi'den gelir. *“Acaba herkes razı mıdır? Başka vergi bulun, başka cihetler temin ederek bütçe açığını kapatın, halkın hayatını, ahlakını imha suretiyle kapatmayın, derlerse o halde niçin biz bunu kabul edelim, ne mecburiyet var?”* (ZC, c.6, 23.2.1924: 261) Bütçedeki başka masraflara değinerek, oralara yapılan harcamalardan kısılabileceğini söyler. Ayağında çarığı olmayan aç bir milletin bütçesinde açık olduğu halde Heyeti Vekilleri otomobille gezmemelidir çünkü *“Bir otomobilin ayda yüz lira şoför ve benzin masrafı var. Fukara millete bir kere acıyalım. Hükümete yaya da gelebilirler. Buradan harbe gitmiyorlar ya, dört adımlık yerlerdir”* der (ZC, c.6, 23.2.1924: 261).

Müskirattan beş milyon lira resim alınması hakkında Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) ise *“Hasis bir para uğrunda bu hayatı nasıl feda edebilirsiniz Hiçbir hükümet tasavvur etmem ki tebaasını sefahate ve tereddiye mecbur etsin”* der devamında da *“Müskirat resmi Bandrol usulündeki kapalı şişelerde satılacaksa o vakit ya hep, ya hiç diyorum. Zira bendeniz kanunun kaldırılmaması taraftarıyım. Kaldırıldıktan sonra tamamen kaldırılması taraftarıyım”* der. Çünkü kapalı şişelerdeki müskirat Anadolu'nun saadet yuvalarını yıkacaktır. Kapalı şişelerin taşınabilirliği ve alenen sarhoşluğun yasak olmasının bir sonucu olarak içki eve girecektir. Evlerde içen kişiler bunu çocuğuna da içerecek ve felakete sebep olacaktır. Bu sebeple kanunun korunması gerektiğini savunur (ZC, c.6, 27.2.1924: 411). Üç ay evvel İstanbul'a gittiğinde bir dirhem rakı değil konyak görememişken bu sefer İstanbul'a gittiğinde ise gördüklerini şöyle anlatır:

“Evvelden İstanbul’da rakı denildiği vakit, bira denildiği zaman bir birahane de içiliyordu. Şimdi ise lokantası meyhanedir, hanı meyhanedir, birahanesi de meyhanedir. Rakı serbest bir surete her yerde satılıyor ve rakı bugün serbesttir efendiler!” der. Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi de “İstanbul’a ne hacet, uzağa gitme, Meclisin yakınındaki lokantaya bak!” diyerek meclisin karşısındaki Merkez Lokantasında aleni satıldığını, aleni içildiğini söyler (ZC, c.6, 27.2.1924: 411).

Eskişehir Mebusu Emin Bey (Sazak) de sıkça karşılaştığımız türden “bendeniz ömrümde Elhamdülillah rakı içmedim” diye başlattığını sözlerini “Efendiler, Demek ki insanlara bir zehir lazım Cenabı Hak bunu emretmiş içmeyin! Demiş içiyorlar, kulları yapıyor” diye devam ettirir. Ordu Mebusu Hamdi Bey, “Bırak da zehirlensinler” der. Emin Bey’in eleştirilerini devlet tekeli temellendirmek için yaptığı anlaşılır: “Böyle zehir lazım olduğuna göre ve bütün bu kanunları yapan ve tatbik eden arkadaşlarımızın da buna alışmış olduğuna nazaran demek ki, burada bu hususta yapacağımız kanunların kabiliyeti tatbikiyesi yoktur. Binaenaleyh Hükümet inhisarı katiyen lazımdır” der. Devlet tekeline alınacak olmasına ve kanunun kaldırılmasına taraftardır (ZC, c.6, 27.2.1924: 433).

Kastamonu Mebusu Halit Bey (Akmansü) bir celsede Meni Müskirat Kanununun neden hala lağvedilmediğini sorar ve “maalesef bugün Ankara’nın her tarafı meyhanedir” der. Sırrı Bey “hatta Meclisin önünde bile..” der. Dâhiliye Vekili Ferit Bey’de “Efendim bunlar dâhilde evler içerisinde vakı olan şeylerdir. Hariçte görülürse tabii kanun tatbik edilir” der (ZC, c.7, 8.3.1924: 190). Müskirat görüşmelerinde kanunun uygulanmadığı, müskiratın ne kadar yaygın olduğu sık sık tekrarlanır.

Bütçe görüşmeleri sırasında konu müskirat üzerineyken söz alan Besim Atalay Bey, çözümün yasakla değil, eğitimle bilinçlenmeyle gerçekleşeceğine inanır. Öncelikle “birtakım yasaklar vardır ki bunların tamamen yeryüzünden kaldırılması imkân dâhilinde değildir” der. Şarabın dinde haram kılınmasının aşama aşama gerçekleştiğini anlatır. Önce, “sarhoş olarak namaz kılmayınız” şeklinde kısıtlama getirilmiş sonra tamamen yasak olduğu ilan edilmiştir. Birdenbire şaraba alışmış bir millete “haramdır, içme” denseydi bunu kaldırmak imkânsız olurdu, Hak Teala bunu bildiği için böyle yapmıştır, der. Sonrasında edebiyat ile şarabın birlikteliğinden bahseder: “(...) ister edebiyatı Arabiye’yi, ister edebiyatı Farisi’yi, ister Türk edebiyatının dünkü güne kadar

sürüp gelen malum ve mahut şiirini, senin tarzına; senin edebiyatına, senin belagatine, şiirine ruhuna tamamen hulul etmiş olan Şarab-ı nabı (katkısız, saf şarap) birdenbire nasıl atıp çıkaracaksın?” der. Birkaç dize şiir okuduktan sonra da *“Bu tesiratin altında kalmış olan bir neslin evladı birdenbire bu şarabı terkedemezdi”* der. Edebiyata kadar nüfuz etmiş şarap bu yasak ile böyle kolay kaldırılabilir miydi? Besim Atalay içkiden kopuşun bir hukuksal metin ile değil, bilinçlenme ile olacağını savunur: *“Evvela ressamalar, hatipleri şairler, vaizler bu yola dökülmelidir. Ressamlar sarhoşluğu netayyicini, sarhoşluğun aile hayatındaki yaptığı tesirleri devrelerle göstermelidir ve bu her tarafta teşhir edilmelidir. Sinemalar buna iştirak etmeli, hatiplerimiz bu yola dökülmeli, bütün belagat ve talakatlarını bunun fenalığını göstermeye sarfetmeli. Sonra nasirlerimiz güzel hikâyelerini, güzel yazılarını bu yola doğru tevcih etmeli. Zannedirim ki ancak bu şekilde yasak edilebilir”* (ZC, c.8, 7.4.1924: 402-403).

Herkesin bahsettiği, içki tüketiminin yaygınlaşması meselesine o da değinir. Haram bir kazanç olarak değerlendirmez. *“Her köşe başında bir meyhane peydah oldu, bunu inkâr eder misiniz?”* der. Müskirattan gelir elde etmek hakkında ise şunları söyler. *“Biz köylünün bulgurundan, parçalanmış sarığından bile vergi aldığımız halde neden memleketin herhangi bir köşesinde bir meyhane yapılsın, para kazansın da biz bundan bir miktar para alarak memleketin hayatı iktisadiyesine, sıhhatine, maarifine, neden beş on para tahsis etmeyelim? Bunu yapsak günah mı olur ve bunu daha makul fenni bir şekle koysak daha iyi olmaz mı?”* der (ZC, c.8, 7.4.1924: 403).

Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi’ye (Torun) göre Meni Müskirat Kanunundan sonra memleket içerisindeki vukuatlar yok derecesine kadar azalmıştır. Bugün Amerika da türlü fedakârlıkla bunu yasaklamaya çalışırken, Birinci Millet Meclisi’nin diktiği bu “abide”yi yıkmaya kalkışmak pek onurlu bir hareket olmayacaktır (ZC, c.8, 7.4.1924: 403).

Sıhhiye Vekâletinin memleketin sıhhati için tedbir alınsın diye var olduğunu söyledikten sonra *“müskiratın yapacağı tahribat temin edeceği varidattan belki yüz misli fazla olup olmadığını yine erbabı fenden sual ederim, beyanatta bulunsunlar”* der. Adeta Sıhhiye Vekâletinin duruma müdahale etmesini ister. Kanunun hiçbir noktasında bir değişiklik yapılmaması gerektiğini de belirtir (ZC, c.8, 7.4.1924: 403).

Önerilerin okunmasının ardından ertesi gün maddelerin görüşülmesine geçilir. Alkole ve alkollü içeceklerle uygulanan verginin dört misli arttırılması, gümrük vergisinin düzenlenmesi, üretimden alınacak vergi ve değişiklik yürürlüğe girdikten sonra elinde içki bulunduran üretici ve tacirlerin bunları bildirme zorunluluğu getirilmesi, ithalatı sınırlandırılması ile ilgili ilk beş madde tartışmasız kabul edilir (Karahanoğulları, 2008: 151). Maddeler içinde en çok tartışılanı 6.madde ise “umumi meyhaneler küşadı, alenen müskirat tüketimi ve alenen sarhoşluk memnudur” ve “lokanta ve benzeri mekânlarda cüzi miktarda ispiroto bulunup gayri müskir olan bira ve likör gibi mevaddın istimali caizdir” diyordu (ZC, c.8, 8.4.1924: 418-419). Buna istinaden Gümüşhane Mebusu Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) müskiratın aleyhinde olduğunu belirttikten sonra “*bir kanun ya hep, ya hiç olmalıdır*” ve likör, bira ve benzerlerinin içilebileceği söyleniyorsa nerede satılacağı da söylenmelidir, der. Gayrimüslimlere bir kazanç kapısı olacağından korkmaktadır. Aksi takdirde bundan yine “*Apustollar, Nikoliler son derecede istifa edeceklerdir*” der (ZC, c.8, 8.4.1924: 419). İhsan Bey de “*yapmak mübah, satmak mübah, o halde içmesi ne olacak? Nerede içilecek?*” demesi meclistekilere tebessüm ettirir (ZC, c.8, 8.4.1923: 422).

Darüşşafaka Lisesini bitirdikten sonra Hukuk eğitimi alan (Öztürk, 1993: 680) Saruhan Mebusu Sabri Bey (Toprak), iki dönem boyunca içki hakkında “canı istemiş içmiş” gibi bir tavır sergileyen ilk kişidir. Diğer yapılan itirazlarda maddi kaygılar öne sürülüyor, konuşmalar “ben içmem, ama...” şeklindeki savunmalarla başlıyordu.²⁴ “*Alenen müskirat istimal edenlerden 10 liradan 100 liraya kadar para cezası, aleni sarhoş görülenlerden 50 liradan 500 liraya kadar para cezası..*” dedikten sonra vicdanınıza müracaat ediyorum diyerek meclis üyelerine seslenir: “*Bugün müskirat istimali o hale gelmiştir ki, bir zarureti sıhhiye ve bir zarureti içtimaiye halini almıştır.*” Bu sözleri mecliste gürültülere neden olur. “*Hakikat budur efendiler! İstedığınız kadar inkâr ve itiraz ediniz; hakikat..*” der. (ZC, c.8, 8.4.1924: 420).

İçki içmenin birçok hastalığa sebep olacağından çok kez bahsedilmişti, Sabri Bey ise eğer içmezse hastalanacak kimselerden de bahseder, içki içmenin bazıları için bir

²⁴ Bunda ikinci dönemin kadrolarında yapılan değişikliğin ve müskirata karşı değişen bakış açısının da etkisi olduğu söylenebilir. Birinci döneme oranla yasağa karşı çıkanların sayısı artmıştır. 437 Birinci Meclis üyesinden sadece 125’inin İkinci Meclise girmesinin ve Medrese/dini okul bitirmiş üyelerin neredeyse yarısı elenmesinin (Demirel, 2014:177-178) de bunda payı vardır.

ihtiyaç olduğunu söyler: “Öyle kimseler vardır ki, ayaklarına zincir vursanız, dayak atsanız, ellerini bağlasanız muhakkak o adam iki katre müskirat ağzına alacaktır. Eğer bunu men edecek olursanız hiç şüphesizdir ki, o adam hastadır” (...) “On iki saat makine başında çalışmış yahut sekiz saat kaleminde başını yormuş, bir memur, çıkmış kansızlıkla hayati duyguları durmuş çıkıyor. Ağzına iki kadeh rakı alacak. İnayet buyurun” der. Bu “biçare memur” u bir sene hapsedmenin yerinde bir karar olmadığını “sabahtan akşama kadar çalışmış, akşamüzeri geçerken bir arkadaşının evinde iki kadeh rakı içiyor. O iki kadeh rakı, sarsılan cümle asabiyesini, bünyesini teskin ediyor, demek başka bir şeyden değil, zarureti içtimaiyeden, zaruri hayatiyeden dolayı içiyor. Şimdi bu adama diyoruz ki, gel, üç ay hapis yat” bu kararları meclisin adaleti ve vicdanı kabul etmeye el vermez, der (ZC, c.8, 8.4.1924: 421).

Müderris Naim Hazım (Onat) Efendi de “likör ve bira istimal olunur” kaydının bir kaçamak noktası olduğunu savunur. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey de “aleni sarhoşlar” için öngörülen cezadan hareketle memurların da “aleni sarhoş olarak vazife başına gelmesinler, zaten içeceklerdir” der. Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey (Örgeevren), “umumi meyhaneler küşadı” şeklindeki kayıtlı ilgili “meyhanelerin umumisi, hususisi yoktur, kadeh ile müskirat satılan her yer meyhanedir” diye belirtir (ZC, c.8, 8.4.1924: 419). Malatya Mebusu Reşit Ağa (Ağar), “..aleni surette rakı içilmeyecek, meyhane açılmayacak demek, Heyeti Celilenizi iskat içindir. Hakikati hal bundan ibarettir. Konyak içeceklerdir, şunu içeceklerdir demek gereksizdir. Açıkta ‘içeceklerdir’ demelidir” diyerek eleştirisini getirir. Böyle bir kaydın manası içkinin serbestliği anlamına gelmektedir: “Bilmem konyak nerede satılacakmış, şöyle olacaktı, böyle olacaktı, bunların aslı ve esası yoktur, aleni surette içecekler ve meyhaneler açılacaktır, bunlar hiçtir” (ZC, c.8, 8.4.1924: 419).

Men-i Müskirat Kanununa dair düzenleme 1924 yılının 9 Nisan günü yapılan oylama ile kabul edilir. Artık alenen olmamak şartıyla içmek serbesttir. Ruhsatlı üretim yapmak da serbesttir. İçeriği değiştirilse de kanun bu adıyla yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Artık “Men-i Müskirat Kanunu” tam anlamıyla adını temsil etmemektedir. Murat Can Kabagöz, bunu değişim yolculuğu olarak yorumlar; kanun, “geçmiş ile gelecek, gelenek ile yenilik arasında bocalamaktadır” (Kabagöz, 2016: 183).

Bütçe açığını “milletin hayatını, ahlakını mahvetmek suretiyle” kapatamayız diyenler İkinci Mecliste ezici çoğunluğu kaybetmiştir. Sarhoşluğun cinayetlere sebep olduğu ve aileleri dağıttığı iddialarına bir çözüm aranmadan içki serbest bırakılmıştır. Sadece maddi çıkarlar gözetilmiştir. Her üzümün kurutularak veya pekmez yaparak değerlendirilmeye uygun olmaması sebebiyle en azından içkiyi üreterek ihraç etmek istemişlerdir. Maddi kaygıların gözetildiği bu tartışmalar da gösteriyor ki, içki gerçekten bütçeye “darbe” yapmıştır.

İçki yasağı esnetildikten sonra insanlar eğlenmek ve güzel vakit geçirmek adına içkili mekânlarda daha çok görünür olmaya başlamıştır. Halit Bey (Akmansü) meclisteki bir konuşmasında yeni içki kanunundaki “alenen sarhoşluk ve müskirat istimali memnudur” maddesinin bu tür sonuçlar doğurduğu eleştirisini getirir. Bu maddeyle, yalnız lokanta ve emsali yerlerde bira ve likör gibi şeyler, sarhoşluk vermediği için alenen içilmesine müsaade edilmişti. Halit Bey’e göre rakı da bu gruba dâhil edilerek alenen içilmektedir. Hatta meyhanenin birisinde “kadehle rakı satılır” levhası vardır. Öyle yayılmıştır ki içki, yüz elli hanelik bir kazada bile üç dört tane meyhane açılmıştır. Herkes sarhoş gezdiğinden namuslu aileler sokağa çıkamamaktadır. Çünkü “yüzde doksan beşi kara cahil” olan halk, üç tane içki atınca ne yaptığını bilmez, içmeyi bilmez (ZC, c.14, 16.2.1925: 49). Görülmektedir ki içki gündelik hayatın içerisinde artık “alenen” vardır.

Kanunun kaldırılmasının ardından, bu suçtan ceza almış olanların durumu da tartışılır. 14 Eylül 1336 tarih ve 22 Numaralı Men-i Müskirat Kanunu mucibince Mahkûm Bulunanların Affı Hakkında Kanun teklifi sunulur. Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi bu düzenlemeye karşı çıkar: “*Bir ceza tehdidi altında suç işleyen bir adam o kanunun refinden sonra neden af olunsun?*” der (ZC, c.11, 11.11.1924: 96). Müskirat ithal ve nakil ve fûruht fiillerinden ceza alanlar af olunmuştur, imal ve istimali ve sarhoşluk suçları ile cezalandırılanların hükümleri yeni kanuna uygun şekilde düzenlenecektir. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Münir Bey, bu kanunun henüz icra olunmamış olan hükümler için olduğunu söyler ve kanun düzenlenir (ZC, c.11, 11.12.1924: 98).

22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 790 sayılı İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarı Hakkında Kanun²⁵ ile beraber alkollü içkiler devlet tekeline alınır. Meşrubatı küüliye; şarap, bira ve her nevi likör olarak tanımlanır. Bunların üretimi, satışı ve ithalatı hükümet tekeline alınır ve Meni Müskirat Kanunu yürürlükten kaldırılır (Karahanoğulları, 2008: 161). Tunalı Hilmi Bey, kanunun adına itiraz eder “meşrubatı küüliye” yerine içki denilmesini önerir, fakat tadil teklifi kabul edilmez. Bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey, “Zavallı! Türkçeyi bilmeyen arkadaşlarım” der (ZC, c.23, 20.3.1926: 282).

İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarı Kanuna 145 kişi oy kullanmıştır. Kanun 134 oyla kabul edilirken, 9 ret, 2 de çekimser oy vardır (ZC, c.23, 22.3.1926: 306). Yasağı getiren Men-i Müskirat Kanunu oylamasında oy farkı sadece birdi. Yani meclisin yeni döneminde yasağın aleyhtarları çoğalmıştır. Sadece 9 ret oyu kullanılması da gösteriyor ki ikinci döneme girerken yapılan tasfiyeler meclis içinde ki dengeleri değiştirmiştir. Yeni kanunla birlikte içki eğlence mekânlarında daha çok “görünen” bir içecek olacaktır.²⁶

3.2.2. Kumar

Kumar da insanların özellikle erkeklerin daha çok kazanmak ümidiyle ortaya para veya değerli varlıklar koyarak oynadıkları bir şans oyunudur. Bu oyunlar bireye bağımlılık derecesinde bir zevk yaşatır fakat bu zevk çoğu zaman tehlikelidir. Çünkü kumar aile birliğini ve ailenin ekonomik durumunu sarsan, toplumca ayıp sayılan birtakım davranışlara yol açan bir oyun türüdür. Toplum menfaatleri ve ferdin psikolojik durumunu da bozan bir aktivitedir. Bu sebeplerledir ki, kumar yasak edilmiş ve kumarın cezalandırılması ile toplumsal ahlakın korunduğu kabul edilmiştir (Özek, 1963: 121-122).

Meclisin açıldığı ilk yıl kumar toplumsal bir mesele olarak ele alınır. Müskirat gibi kumarın da men edilmesi için Maraş ahalisinden geldiği söylenen bir yazı mecliste

²⁵ Kanunun tam metni için bakınız: EK 3

²⁶ Men-i Müskirat Kanunu ile ilgili daha detaylı bir çalışma için bkz: Onur Karahanoğulları, *Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.

okunur. Meni Müskirat Kanununun meclisten geçmesinden 2 ay sonra gönderilen bu yazı, “*Ümmeti Muhammedin günbegün felaketlere ve yıkıntıya uğradığını bu yüzden selamete ve rahat çıkmak için*” kumarbazlığın da menine dair bir kanunun yapılmasını istemektedir (ZC, c.6, 22.11.1920: 9). Canik Mebusu Nafiz Bey’e (Özalp) göre kanunda kumar yasak olmasına rağmen böyle bir yazı gelmesi, kanunların orada gerçek anlamda uygulanamamasından kaynaklanmaktadır. Nafiz Bey bir kez kumar oynayanlara kanunen ceza olmadığını alışkanlık haline getirenlere ceza olduğunu bu eksikliğin giderilmesini ister (ZC, c.6, 22.11.1920: 10). Hasan Basri Bey’de Maraş’tan gelen yazının, men-i müskirat yasasının halkın üzerindeki tesirini ortaya koyduğunu ve Büyük Millet Meclisi’nin bir İslam Meclisi olması sebebiyle bu kanunların uygulanmasına özen gösterilmesi gerektiğini söyler (ZC, c.6, 22.11.1920: 10).

Aradan 4 ay geçtikten sonra Muş Mebusu Abdülgani Bey (Ertan) (ZC, c.9, 28.3.1921: 263) bundan 1 ay sonra da Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey kumarın menine dair kanun teklifi verirler (ZC, c.9, 11.4.1921: 447). Abdülgani Bey’in teklifi şöyledir: İskambil kâğıtlarının ve tavla zarlarının ithali imali ve istimali yasaktır. Kahvehanelerde ve esnaf mülkünde mevcut oyun kâğıtları ve tavla zarları hükümete teslim edilecektir. İskambil ve tavla oynamak ve oynatmak yasaktır. Kanuna muhalif harekette bulunan para cezası ve bir haftadan altı aya kadar hapisle cezalandırılır. Süleyman Sırrı Bey’in teklifi ise özetle şöyledir; her ne suretle olursa olsun kumar oynamak ve oynatmak yasaktır, yakalandıkları takdirde eşyaları müsadere olunarak altı aydan iki seneye kadar hapse mahkûm edilirler. Hane, kahve, gazino ve emsali yerlerde kumar oynatan şahıs altı aydan iki seneye kadar hapis ve para cezası alır (ZC, c.12, 29.8.1921: 109). Verilen bu tekliflere encümenlerin cevabı yaklaşık 4 ay sonra meclise gelir. İşler gayet yavaş ilerlemiştir. Adliye Encümeni’nden gelen yazı tekliflerin reddini isterken mevcut kumar kanunun 242 ve 243 maddelerine muadil bir kanun teklifi verir (ZC, c.12, 29.8.1921: 107).²⁷

²⁷ MADDE 1. — Kanunu Cezanın iki yüz kırk ikinci maddesi berveçhiâti tadil olunmuştur: Alelûmum kumar oynayan ve oynatanlarla kumarbazlığı kâr ve sanat ittihaz edip bir mahalli mahsusa halkı davetle orada kumar oynamak için celp ve kabul eden ve sarraflık suretiyle orada akçe veren eşhas (bir aydan altı aya kadar hapis) olunur ve (on liradan yüz liraya kadar) cezayı nakdi dahi alınır ve kumar, mahallinde bulunan bilcümle nukut ve eşya zabıt ve Hazineye teslim olunarak nukudun rub'u taharri ve derdest eden memura ita olunur.

Adliye encümeni mazbatası, kumarı men eden 242.maddenin; kumarbazlığı alışkanlık haline getirip insanları kumar oynamaya davet eden ve para verenlere yönelik olduğunu, kumar oynayan ve oynatanları da içine alması için “kumar oynayan ve oynatan” kaydının ilave edilmesini teklif eder (ZC, c.12, 29.8.1921: 108). Konya Mebusu Vehbi Efendi’nin (Çelik) müstaceliyet kararı talebi de kabul edilir (ZC, c.12, 1.9.1921: 121). Yeni bir kanun yapmak yerine düzenlemeye gidilmesi gerektiği düşünen Adliye Encümenin tadil teklifi esas olarak değerlendirilmeye alınır.

Kumarın yasaklanmasını öngören tekliflerin meclise verildiği gün Konya Mebusu Vehbi Bey de kumarın ve tiyatroların önüne geçilmesi için Hükümetin tedbir almasını rica eder. Çünkü cephede türlü fedakârlıklarla düşmanla çarpışılan bu günlerde bütün Müslümanların daha vakur ve sakin bir hayat geçirmeleri gerekirken, hiçbir şey olmuyormuş gibi bazı gafiller kumar oynamak ve içki içmek gibi fenalıklar yapmaktadır. Bunun dışında gayriahlaki tiyatrolar da hala devam etmektedir. Ahlak kurallarının ve milli ciddiyetin muhafazası için tedbir alınmalıdır (ZC, c.9, 28.3.1921: 269). Vehbi Bey kumarla ilgili kanunları da desteklemektedir. Kumar oynayanlar için ceza tayin edilmeli, meclis kendi şeref ve haysiyetine uygun bir kanun daha çıkarmalıdır (ZC, c.12, 29.8.1921: 107).

Tunalı Hilmi Bey de kumarın gençler arasında yayıldığını hatta kumara bağımlıların olduğunu söyler: “Köylerde biliyorum ki, iskambil oynarlar, tavuk üzerine zar atarlar, evlerinde tavuk kalmadı mı; doğru komşunun kümesinden gider iki tavuk getirir. İşte efendiler bizim böyle içtimai illetlerimiz vardı.” Cavid Bey’e (Erdel) göre de kumar hastalığı küçük yaşlarda başlamaktadır. Sadece zar ve iskambil kâğıdı değil başka çeşitleri de okul sıralarında oynanmaktadır. Kumar kanunun tatbik edilememesi, kanunu tatbik etmekle görevli kişilerin de kumar oynamalarına bağlar. (ZC, c.12, 1.9.1921: 122).

Mehmed Şükrü Bey (Koçoğlu), kumar oynayanları ikiye ayırır. Bunlar, yüksek mevkilerde bulunanlar, sosyete mensup olanlar ve yüksek paralarla oynayanlar ile ufak mahallerde, kahvelerde vesairede on kuruş, yirmi kuruş, bir liraya kadar

MADDE 2. — Kanunu Cezanın iki yüz kırk üçüncü maddesi bervechiâti tadil olunmuştur: Bilâmüsaade piyango küşadedenler kezalik (bir aydan altı aya kadar hapsolunur) ve (on liradan yüz liraya kadar) cezayı nakdi alınır. Piyango konulmuş olan eşya ve nukud Hazine namına zaptolunur.

oynayanlardır. Mehmed Şükrü Bey daha çok zenginlerin oynadığı kumarı dert eder. Zenginlere verilecek bir aydan altı aya kadar olan mahkûmiyet cezası onları frenleyeceğini; mevkilerini altüst ederek, memuriyetleri/ticaretlerini etkileyeceğini söyler (ZC, c.12, 1.9.1921: 121).²⁸

Refik Şevket Bey'e göre kumar meselesi dörde ayrılır: Oynayanlar, oynatanlar, kumarhane açanlar ve kumarhanede kumarbazlara borç para verenler. Bunlar ceza ve suç açısından farklılıklar taşır, kumar oynayanla diğerlerinin cezası aynı olmamalıdır. Refik Şevket Bey, en büyük felaket olarak; şuurunu kaybetmişçesine hesapsız davranan, çocuklarının rızkını düşünmeden borçlananlar olduğunu söyler. Para bulamayınca o dakika tövbe edip kumarı terk edecek kişilerin parayı buldukça bundan vazgeçemeyeceklerini söyleyerek, kumarbazlara para tedarik edenlerin daha çok ceza almaları gerektiğini savunur (ZC, c.12, 1.9.1921: 123).

Kumar oynayanları ihbar edene para verilmesini öngören maddeyle ilgili de kararın hâkime bırakılması gerektiğini söyler. Mehmed Şükrü Bey de bu maddenin suiistimal edilebileceğini düşünür. Bir kimse para almak amacıyla sahte bir kumar tertip edip sonra da orada kumar oynanıyor diye ihbar edebilir, hatta bu işi en çok zabıta yapacaktır (ZC, c.12, 1.9.1921: 129).

Müzakerelerde piyango'nun da kumar olup olmadığı tartışılır. Mehmed Şükrü Bey, piyangoyu herkesin düzenleyemeyeceğini, iskambil kâğıdı ve tavla zarı sokmanın zaten yasak olduğunu ve burada zikredilmesinin gereksiz olduğunu söyler (ZC, c.12, 1.9.1921: 121-122). Haşim Bey ise bu kanunla hükümetten habersiz piyango çekmenin yasaklanacağından bahseder (ZC, c.12, 1.9.1921: 130). Karesi Mebusu Vehbi Bey (Bolak) “*zannediyorum, encümenin bundan maksadı, kumarı envaından olan piyangoyu men etmek istiyorlar ki; bunlar şurada burada zeydin ve amrın veya bir heyetin meydana getirdiği piyangolardır*” der. Haşim Bey “*Hayır, öyle değil*” deyince Konya Mebusu olan Vehbi Efendi (Çelik) araya girer. “*Efendim, şimdi yapmış olduğumuz*

²⁸ Bu görüşmelerde sonra Madde 1 kabul olan hali şu şekildedir: Alelûmum kumar oynayan ve oynatan ve kumarhane küşad eden ve kumar oynayanlara bilerek ikrazatta bulunan eşhas bir aydan altı aya kadar hapis ve on liradan yüz liraya kadar cezayı nakdiye dahi mahkûm edilirler. Ve kumar mahallinde kumar için mevzu nukut ve eşya zapt ve müsadere olunarak işbu eşya ve nukudun rub'u cürmü meydana çıkarmakta hizmeti sebk edenlere verilebilir. Salifûlbeyan efâli cürmiyeden birini irtikab edenler memurini mülkiye veya zabitan ve mensubi askeriyeden iseler baladaki cezalardan maada birinci defasında muvakkaten ve tekerrüründe müebbeden memuriyetten tard olunurlar.

Men'i Kumar Kanunu ile men'i piyango beyninde, fark nedir? O da kumarın aynıdır! Piyango da şer'an memnudur. Şer'an memnu olan bir şeyi Hükümetin mezuniyetiyle toplamak hücrmeti katiye ile haramdır. Onda nema da olmaz, berekette olmaz, nasıl kumarı men etmiş isek Hükümetin piyangoyu da men etmesi lâzımdır. Hükümet her şeye müsaade ediyor. Onun için bu hali iktisabetmişizdir. Hükümet biraz yola gelsin. Doğru yapsın ve bereket olsun, halk da istifade etsin, millet de istifade etsin. Hükümet müsaade etmekle haram olan şeyin helâl olması lazım gelir mi? Elbette lâzım gelmez. Binaenaleyh kumar için yapılan kanunla bu kanunun hiçbir farkı yoktur.” (ZC, c.12, 1.9.1921: 130). Karesi Mebusu Vehbi Bey, hükümet tarafından düzenlenenlerin hayır için olduğunu ve onları desteklediğini, bu maddedekinin ise kumar cinsinden olan piyango, cep doldurmak için düzenlenenlere karşı olduğunu söyler. Piyango düzenlemek de kumar kanununa dâhil edilir (ZC, c.12, 1.9.1921: 130-131).²⁹

Kumar, meclisi fazlaca meşgul eden bir mesele olmamıştır. İkinci dönemde kumar hakkında sadece temenni belirten bir yazı görüşülmüştür. Saltanat hanedanının Türkiye’den çıkarılmasından sonra Millî Emlâk idaresi, Yıldız sarayını Maryosera isimindeki bir İtalyan’a kiralamış ve burası bir müddet kumarhane olarak kullanılmıştı (Ragıb, 1943). Giresun Mebusu müderris ve gazeteci (Öztürk, 1993: 356) Hakkı Tarık (Us) Bey, İstanbul’da Maryosera isiminde bir adama baht ve talih oyunları namıyla kumar oynatmak imtiyaz ve inhisarı verilmesiyle ilgili Şehremaneti adına düzenlenen bir yayının yalanlanmasını ve düzeltilmesi ister. Yayınının ne olduğuna dair net bilgilere bu konuşmalardan ulaşılammaktadır. Hakkı Bey’in temennisi bu neşriyatın düzeltilmesi ve serbestliği verecek kurumun Şehremaneti mi Millet Meclisi mi olduğunun sorgulanmasıdır. Hakkı Bey, İstanbul’da ecnebi parası kazandırmak gayesiyle yapılmış böyle bir sözleşmenin memnuniyet verici bir başarı olduğunu yönündeki görüşlerine de yer verir. Ayrıca, bir şehirde kumarın menine insanların gücü yetmeyeceği için bunu Yıldız gibi bir yerde ve Maryosera gibi bir tekele bırakmak faydalı olacağını savunur.

²⁹ Ve ikinci madde şu haliyle kabul edilir: “Kanunu Cezanın 243 ncü maddesi bervechiâtı tadil olunmuştur: Bilâmüsaade piyango küşâdedenler, keزالik (bir aydan altı aya kadar) hapis olunur ve on liradan yüz liraya kadar cezai nakdi alınır, piyangoya konulmuş olan eşya ve nukut Hazine namına zaptolunur.”

Türk Ceza Kanunu'nun kabul edilmesiyle kumar, "Ahlakı Umumiyyeye Müteallik Kabahatler" kısmında düzenlenir. Kumar oynamak, kumar oynatmak ve oynatmak için yer göstermek suç kapsamındadır.

3.2.3. Kadın ve Eğlence

Batılılaşma hareketleriyle beraber eğlence anlayışında da önemli değişiklikler görülmüştür. Geçmişte erkekler ve kadınların ayrı ayrı eğlendiğini söyleyen Ortaylı nasıl eğlendiklerini ise şöyle anlatır: *"Erkeklerin peştamal kuşanma dolayısıyla eğlence günleri vardı; ortaoyunu oynanır, Karagöz seyredilir, fasıllar geçilir taklitler yapılırdı; vezir vüzeraya ayrı eğleniyordu, kadınlar hamamlarda ve mesire yerlerindeydi ve hep erkek veya kadın cemiyeti olarak ayrı törenler, ayrı eğlenceler tertipleniyordu. (...) Oyun kolları vardı; parası olan zengin insanlara köçekler, çengiller getiriliyordu"* (Ortaylı, 2000: 115). Bulut da Osmanlı klasik dönem eğlence hayatına dair şunları söyler: *"Osmanlı'nın Klasik döneminde düzenlenen eğlenceler daha çok Saray merkezli olmuştur. Devletin gücünü göstermek için halkın katıldığı çeşitli eğlenceler dini bayramlar, şenlikler, şenliklerde düzenlenen ateş oyunları, padişahın tahta çıkışı, şehzade ve sultanların doğumu, şehzadelerin sünnnetleri, sefer ve zafer hazırlıkları gibi etkinliklerden oluşmaktaydı. (...) Klasik dönemde halk arasında sohbetlerin yapıldığı önemli etkinlik alanı da kahvehanelerdi. Kahvehaneler Osmanlı'nın ilk genel eğlence alanlarından biriydi"* (Bulut, 2010: 41-42). Fuhuş da toplumda görülen eğlence etkinlikleri arasındaydı (Bulut, 2010: 43).

Batı etkisiyle tiyatrolar, sinemalar, salon hayatı, kulüpler, barlar, gazinolar, birahaneler Osmanlı'nın eğlence hayatında yer almaya başlamıştır (Bulut, 2010: 45). Beyaz Ruslar da eğlence sektöründen büyük değişimler meydana getirmiştir. Mine Demir, ülkenin bütününde görülen işgallerle birlikte İstanbul'a yönelen büyük bir muhacir akını yanında Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden (1917) kaçan göçmenlerin yokluk ve sefalet içinde İstanbul'a sığınmaları, ekonomik ve mali sıkıntılar, salgın hastalıklar, yangınlar, dilencilik ve fuhşun geçim sağlama yolu olarak benimsenmesi; alkol, kumar, fuhuş gibi toplumsal sorunları körüklediğini söyler (Demir, 2014: 26). Bu değişim beraberinde yeni bir "güzellik ve ahlak anlayışının da var olduğunu" tecrübe ettirmiştir

(Kabagöz, 2016: 141). Beyaz Ruslar lokantalar, bar, pavyon, müzikhol ve kafeşantan gibi eğlence sektörünü ellerine geçirmişler, bu gibi yerlerde konsomatris olarak görev yapan Rus kadınlar aynı zamanda hayat kadını olarak çalıştılar. Bunun bir sonucu olarak fuhuş arttı (Demir, 2014: 26). Fuhşun yaygınlaşması ise zührevi hastalıkları arttırdı (Demir, 2014: 28) Tabi umumhaneler bu topraklarda ilk kez Ruslarla beraber görülmemişti. 1920 İstanbul’unda Pera, Üsküdar, Galata, Kadıköy’de umumhane mıntıkalarıydı (Demir, 2014: 27).

İstanbul eğlence merkezlerinde görülen en önemli değişikliklerden birisi, kadın ve erkeğin beraber eğlenmesidir (Karabulut, 2010: 135). Batı tarzı opera, tiyatro gibi kültürel faaliyetler, eşli davetler Batılılaşma hareketleri ile hayatımıza girmiştir (Taşkiran, 2017: 1365). Dans edilen balolarda kumar oynamak adet haline gelmiştir. Kumar oynamak, baloların raks kadar önemli bir eğlencesidir. Bu gibi eğlencelerde içkiler de bol ve çeşitlidir (Karabulut, 2010: 137). Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi 1924 yılında Antalya’da muallimler derneğinde verdiği bir nutukta “İstanbul’da gayri-Türk unsurun bizi mağlup etmek için daima oyun çıkarmakta olduğundan, bunların bu seneki kurduğu tuzağın da Türk kadınına danslara sokmak olduğunu, İstanbul’da 370-400 dans salonu açıldığını, bu salonların hemen hepsinin Rum ve Ermeniler ve bir kısmının da ecnebler elinde olduğunu, bunları Türkler doldurunca iktisayatımızın ne kadar tenezzül edeceğinden” bahseder (Sebilürreşad, 24(611): 204). “Satır aralarında görünüp kaybolan milliyetçiliğe” (Kaynar, 2012: 218) Rasih Efendi’nin sözlerinde rastlanmaktadır.

Kadının dansının ardından ortaya çıkan başka bir “eğlence” fuhuştur. Dans ve eğlence fuhuş ile birlikte düşünüldüğünden, devlet ve toplum tarafından hoş karşılanmamaktaydı. İslam hukukunda zina, kadın ve erkeklerin evlilik dışı ilişkiye girmeleri, aile ve toplum yapısını tehdit etmesi bakımından yasaklanmıştır. Buna rağmen, fuhşu meslek edinen kadınlar bulunmaktaydı (Dingeç, 2010: 22). Bu durum da kadını şehvet düşkünü, ahlaksız, bulaşıcı hastalık kaynağı olarak etiketlerken, erkekler için fuhuş olgusu içinde yer almak zararsız bir eğlence, doğal bir ihtiyacın giderilmesi olarak ortaya konulmaktadır (Açıkalın, 2008: 18).

Fuğuş, işsizlik ve sefalet sonucunda artmaktaydı (Bulut, 2010: 120). 1900'lü yılların başlarından itibaren yaygınlaşan, I. Dünya Savaşı, mütareke ve işgal dönemlerinde ciddi surette toplumsal bir sorun haline gelen fuğuşla mücadele meselesi Cumhuriyet'e miras kalmıştır (Yetkin, 2011: 50). Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte fuğuşa karşı etkin bir mücadele başlatılmıştır (Yetkin, 2011: 40). Salgın hastalıkların yayılma noktası olarak görülen genelevler denetim altına alınmıştır.

Batı'daki hayat tarzının taklit edilmesi ve Beyoğlu'nda oluşan eğlence hayatı ve ecnebi kadınlarla yeni bir anlayışın doğması, aile hayatı üzerinde de etkili olmuştur. Alafranga davranış içine giren aileler yazarlar tarafından eleştirilmiş hatta alaya alınmıştır (Töre, 1992: 688). Eğlence rüzgârına kapılarak ailesini ihmal eden erkeğin Beyoğlu'ndaki içki, fuğuş ve kumar hayatına dadandığı ve ailesini dağılma noktasına getirdiğı işlenmiştir (Töre, 1992: 689).

Ankara'ya da göz atacak olursak İstanbul kadar olmasa da yavaş yavaş hareketlenen bir eğlence hayatı görüyoruz. Geleneksel eğlencelere sahne olan bayramlar, nişan merasimleri, kına geceleri, düğün ve sünnet törenleri de örf ve adetlere bağlı şekilde kutlanırdı (Taşkıran, 2017: 1367). Ankara başkent ilan edildikten sonra ise eğlence hayatı renklenmiştir (Taşkıran, 2017: 1361). Sinema, tiyatro, opera binası ačılarak halkın kültürel faaliyetlere katılarak güzel ve kaliteli zaman geçirmesi istenmiştir (Taşkıran, 2017: 1362). Barlar, gazinolar, balo salonları da eğlence yaşamının önemli mekânları arasındadır. İlk yıllarda ülke genelinde içki yaşağının olmasından dolayı bu mekânlar sayı bakımından azdı (Taşkıran, 2017: 1373). Balo salonları, özellikle 1925 yılında başta başkentte olmak üzere tüm yurttta baloların resmi olarak düzenlenebileceğı kararı alınması sonrasında bu mekânlarda ilgi çekmeye başlayacaktı. Bu balolarda tango, çarliston, swing gibi danslar ediliyordu. Dans bilmemek ayıp olarak karşılıandığından dans bilmeyenler özel ders alarak bu ačıklarını kapatmaya çalışıyorlardı (Taşkıran, 2017: 1374).

İzmir eğlence hayatı da 19. Yüzyılın ikinci yarısında farklı milletlerin kültürlerini aktarmasıyla canlanmıştı. Balolara ve davetlere katılmak, tiyatro ve gösterileri izlemek, sinema, gazino, kafe, bar ve restoranlara gitmek, birahaneler, kahvehaneler kulüpler, düğünler, sünnetler, şenlikler İzmir eğlence kültürünü oluşurmaktaydı (Bulut, 2010: 46,52). Ayrıca Osmanlı'nın eğlence kültüründe önemli bir yere sahip olan İzmir'de

fuhuşhaneler de eğlence hayatında vardı. Hatta Fatma Bulut’a göre İzmir, adeta fuhuşun merkeziydi (Bulut, 2010: 52).

Özellikle, 19. yüzyılda İzmir’de verilen balolar oldukça ses getirmiş ve tüm ihtişamıyla dönemin anılarında yer bulmuştur (Bulut, 2010: 50). İzmir’de tiyatro faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’dan daha erken dönemde başlamıştır (Bulut, 2010: 65). Gazinolar sadece insanların gelip eğlendiği yerler değil, aynı zamanda kütüphane salonları ve okuma salonlarıyla da kültürel hayata hizmet eden önemli etkinlik alanlarıydı (Bulut, 2010: 71). Fatma Bulut, batılı yaşamın bir etkisi olarak kadın ve erkeğin kafeler, kulüpler, balo salonlarında bir arada olduğunu söyler (Bulut, 2010: 45).

Dönemin eğlence anlayışı bakacak olursak ahlak başlığı altında ele alınan konuların birçoğu aslında insanların eğlence anlayışına paralellik gösterdiğini görülür. İçki, kumar, dans, tiyatro kafa dağıtmak amacıyla yapılan eylemlerdir. Yani bu “ahlaksızlıklar” zaten eğlence mekânlarında gerçekleşiyordu. O zaman bu tarz eğlencelerde de yasaklama yoluna gidilir. Yasaklamak akıllara gelir ama “seviyeli” dahi olsa topluma bir eğlence anlayışı sunulmaz. Boş vakitlerini nasıl değerlendirecekleri konuşulmamıştır. Tabi savaşın bunda etkisi olduğunu söyleyebiliriz. En büyük ahlaksızlıklardan biri olarak görülmüştür savaş döneminde eğlenmek. Bu yüzden bulunduğu dönem içerisinde ahlaklı bir toplumun nasıl eğlenmemesi gerektiği de kürsüden söylenenler arasındadır.

3.2.3.1. Erkekler Sorguluyor: Biz Buradayız Kadınlar Nerede?

Aile kurumunun en önemli üyesi kadındır. Osmanlı toplumunda kadın bir aileden diğerine transfer edilen bir üretim unsuruyken (Tolon, 1990: 497) Meşrutiyet sonrasında sadece doğurganlığı ve üretime katkısının dışında da var olduğunu göstermeye başladı. “Hem savaşların İstanbul’da azalttığı erkek nüfusun yerini doldurmak gerekliliği hem de kadınların sosyal yaşama katılmaları konusunda iktidardaki İttihatçılar ve onları besleyen entelektüel birikimin düşünceleri, kadını bir daha geri dönmek üzere evinden dışarı çıkarttı” (Kaynar, 2012: 204). Sosyal hayatın içine giren kadının konumunu da sorgulanmaya başladı. Kadının sosyal statüsünün değişiminde, eğitim

hayatında yapılan değişiklikler ve ekonomik bağımsızlık kazanmak için verdiği mücadele önemlidir. Bu mücadelelerle toplumsal hayattaki varlığını daha da görünür kılan kadın, mecliste hâlâ erkekler tarafından temsil edilmekteydi. Mecliste kadınlar adına konuşmak görevi de şimdilik erkeklerdeydi. Kadının konumunun gitgide güçlendiği birazdan bahsedeceğimiz meclisteki konuşmalardan da anlaşılmaktadır.

Umumi Müfettişlik Kanunu müzakerelerinde köylerden aza seçilmesi görüşülürken Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey³⁰ seçimlere kadınların da katılması gerektiğini söyler. Çünkü köylerde yirmi haneden ancak üçünde erkek vardır geri kalanı ise kadınlardır. Bu kadınlar hayatın içindedir, vergi verirler. İşte bu yüzden kadınlara Meclis-i Ali bir hak vermeli ve kadınlar aza olarak meclise girmelidirler. Çünkü Hüseyin Avni Bey’ e göre “*Köy kadınlarının erkekten farkı yoktur. Bunu istirham ediyorum. Efendiler, hissiyata kapılmayın. Onlar, akşam sabah beraberce kardeş gibi yaşarlar. Efendiler, bir köyde üç erkeğe rasgelirsiniz. Kadınlardan aşar alındığı gibi, hukukunu da vermek lâzımdır, köyde erkek kalmamıştır. Erkekten daha faziletli kadınlar vardır. Onların faziletine hürmet etmeye mecbursunuz. Köylerde yüzlerce kadın mütegalibe(zorba) erkeklerin esiridir. Zavallı kadınlar bugün üç, dört haneye bakıyor, aile reisi olmuştur. Büyük Millet Meclisi aile reisi olan kadının intihap hakkını teslim etsin*” der (ZC, c.14, 15.11.1921: 221) ve bu diyalog şöyle devam eder:

Müfid Efendi (Kırşehir): — *Kaç karın var?*

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): — *Pek çok anam var...*

Hasan Basri Bey (Karesi) — *Hüseyin Avni Bey’in feministliğini tebrik ederim.*

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): — *İnsanlığımı tebrik ediniz.*

Tunalı Hilmi Bey, Türk kadının siyasi mecrada yer alacağı düşüncesinin verdiği heyecanla “*Şu dakikada Meclis kürsüsünden bütün Türklük ve Müslümanlık âlemine doğru bir ses aksetmiş bulunuyor ki, bu sesi bu Mecliste ilk çıkartan Hüseyin Avni Beydir. Kendisini tebrik ederim. Bir söz söyledi, arkadaşlar bence en ruhlusu o sözdür*” der. Azerbaycan’ın kadınlarının da seçimlere iştirak ettirilmesi bize büyük bir derstir,

³⁰ İkinci Grup liderlerinden Hüseyin Bey, meclis kürsüsünde kadınlara seçim hakkı tanınmasını ilk dillendiren kişidir. Onun bu talebi “ilerici” tavrını ortaya koymaktadır.

diyerek sözlerine devam etmeye çalışsa da sözleri gürültülerle sık sık kesilir ve itirazlar edilir. Hatta Vehbi Bey bu sözlerle, *“Bizim memleketimize Bolşeviklik girmedir”* diye cevap verir. Hilmi Bey de köylerdeki durumun Hüseyin Avni Bey’in dediği gibi olduğunu söyler. Doğuya doğru gidildiğinde bazı köylerde kadın muhtarlar olduğunu, buralarda azanın kimler olacağını dışardan bir erkek mi getirip seçeceklerini sorar. Seçilmeseler bile, oy vermeleri gerektiğini belirtirken sözlerini şöyle bitirir: *“Bu teklif zaten kabul edilmeyecektir. Fakat Hüseyin Avni Bey’i tekrar tekrar tebrik ederek iniyorum.”* (ZC, c.14, 15.11.1921: 222).

Musa Kazım Efendi (Onar) ise Türk kadınlarının yerine düşünür ve onların her şeye malik olduğunun da altını çizerek seçim hakkını kadınların kendilerinin de istemeyeceğini savunur. Erkeklerin seçimi tam temin edilememişken kadınlardan söz etmek bir deliliktir. Türk kadını siyasi mecrada erkeklerin arka planına iten bu yaklaşıma şeriatla kadının oy hakkı olup olmadığı tartışmaları da eklenir (ZC, c.14, 15.11.1921: 222). Kadınların seçimlere katılması için herhangi bir teklif ya da tadilname olmadığı için konu çok uzamadan kapanır.

Kadının seçimlere katılması bir kez de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşülürken tartışmaya açılır. “On sekiz yaşını ikmal eden her Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir” şeklindeki 10. Madde ile ilgili Bayezid Mebusu Şefik Bey, *“Türk lâfzının içinde kadınlar da mevcuttur”* der. Konya Mebusu Refik Bey de *“Onlar da olacaktır”* diye olağan bir durummuş gibi karşılık verir. Şefik Bey, istisnai bir şey koyulmazsa tabi katılacaklarını söyler. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, bu maddenin maksadının zaten kadınlara oy kullanırmak olduğunu söyler, bu sözleri alkışlanır. Bu tepkiler kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesinin artık ne kadar normal karşılandığını göstermektedir.

Karesi Mebusu Ahmed Süreyya Bey, teknik olarak bu madde ile kadınların oy kullanabileceği manası çıkarılamayacağını söyler, yoksa kadınların mebus seçimlere katılmasına karşı bir fikri olmadığını da belirtir (ZC, c.7, 16.3.1924: 540, Özer, 2013b: 135-139) Kütahya Mebusu Recep Bey, *“Memleketimizde mevcut bütün kadınların mebus olmak veyahut ona müşabih vazifede çalışmak için icabedecek derecede yükselmiş olmalarına tamamen kaani olmamakla beraber, nüfusu zükûrun da aşağı yukarı müsavi vaziyette olduğunu zannediyorum”* dedikten sonra *“dünyada mevcut*

hukukun en basiti ve en birincisi olan intihab etmek ve edilmek şıklarında Türk kadınının da hakkı olduğunu ve bu halkın Heyeti Celilenizce teslim buyurulmak lâzım geldiği kanaatindeyim” ancak bunun için İntihap Kanununun buna dair hükümleri değişmelidir, der (ZC, c.7, 16.3.1924: 541). Hangi kanun ve madde üzerinde değişiklik yapılarak kadınlar seçime dâhil olabilir konuşmaları havada kalır. Maddedeki “her Türk” yerine “her erkek Türk” şekli kabul edilir.

Yine bir başka mesele içinde de “kadın ve seçim” içerikli bir tartışma karşımıza çıkar. Askerlik Mükellefiyeti Kanunu’nda yer alan “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucibince askerlik yapmağa mecburdur” maddesi Hakkı Tarık Bey’e kadınları düşündürür. Mebus olmak için hareketlenen kadınların olduğunu, kadınların seçme ve seçilme hakkını desteklediğini söyledikten sonra *“Yalnız mebus olmak, mebusluk iltihabına iştirak etmek vatanî bir mesele ise, memleketin müdafaasına iştirak etmek de öyle bir hak, öyle bir vazifedir”* sözleriyle askerlik vazifesinin kadınlara yükümlülük olup olmadığının encümen tarafından dikkate alınıp alınmadığını sorar. Kadınların seçim hakkı talep ettiği böyle bir gündemde bu sorunun cevabının alınması gerektiğini söyler (ZC, c.33, 21.6.1927: 385).

Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, Türk kadının bu vatanda erkekle bir görüldüğünü söyler. Vatanın müdafaasının sadece bu kanunda öngörülen vazifelerle yapılmadığını, Türk vatanını müdafaa edecek nesli anaların yetiştirerek vatanın müdafaasına fiilen iştirak ettiklerini de ekler. Benzer bir destek Yunus Nadi Beyden gelir: *“Daha ne hizmet bekliyorsunuz? Bir de silâh omuza kadınları cepheye mi göndereceksiniz? İmkânı varsa ve imkânı olduğu yerde Türk kadını onu dahi yapmıştır.”* (ZC, c.33, 21.6.1927: 385-386). Bu tartışmalar bir neticeye varmamıştır. Kadınların seçimlere katılması için 1930 ve sonrasını beklemesi gerekecektir. Yine de bu tartışmalar bize göstermektedir ki, kadın aile dışında da statü sahibidir. Hatta erkeklerle eşit haklar talep ettiği için askere bile gidebileceği söylenmiştir. Bunlar modernleşme sürecinin doğurduğu sonuçlardır. Mecliste bunun görüşülüyor olması da yöneticilerin bu fikre yöneldiklerini göstermekten daha fazlasını ifade eder. Bu talep kadınlardan gelmekte, meclistekilerde artık buna sağır kalamamaktadır.

3.2.3.2. Bir Eğlence Aracı Olarak: Kadın

Kadın güçlü konumunun yanı sıra mecliste bir eğlence aracı olan nahoş varlıklar olarak da ele alınmıştır. Eğlence, toplulukla güzeldir. İçki içmek bir nevi topluluk oluşturmaktır (Schivelbusch, 2000: 179). İçki içen erkekler sohbetlerinde neşelenmek isterler. Neşenin kaynağı ise kadındır. Kadınlar da erkekleri eğlendirmek için bu sohbete ortak olur ve dans ederler. Dönemin eğlence anlayışı içinde yer alan kadın oynatmak meselesi meclis açıldıktan sadece dokuz gün sonra meclise taşınır. Bu da müskirat gibi aciliyeti olan bir durum olacak ki hiç vakit kaybetmeden Konya mebusları Abdülhalim Çelebi Efendi ile Refik Bey, yarı açık mahallerde kadın oynatanların geçici olarak kürek cezasına konmalarına dair meclise bir takrir sunarlar.

Konya mebusları Abdülhalim Çelebi Efendi ile Refik Bey'e göre kadın oynatmak bazı mahallerde salgın halini almıştır. Bu salgının dini, ahlaki, sıhhi, içtimai zararlarından kurtulmak için kadın oynatmak ve gezdirmek yasaklanmış olsa da bu adet ortadan kalkmamıştır. Anadolu'nun birçok yerini felaket ve sefaletle sürükleyen belayı ortadan kaldırmak için verilen teklif şu şekildedir: *“Genel ahlak kurallarına aykırı olarak icrayı fuhuş maksadıyla evlerde, bağ ve bahçe gibi yarı açık mahallerde kadın oynatıldığı takdirde oynatan kişiler ile isteğiyle oynayan kadınlar muvakkaten küreğe konulurlar.”* (ZC, c.1, 29.4.1920: 146-147).³¹ Bu sözlerden anlaşılacağı üzere dönemin eğlence anlayışı ile ahlaksızlık anlayışı paralellik göstermektedir.

Adliye Encümenliğinin bu konudaki görüşü ise yeni bir düzenlemek yerine geçici kürek cezasının tatbikine önem verilmesi yönündedir (ZC, c.1, 13.5.1920: 294). Fakat Müfid Efendi, Adliye Encümeni'nin kararından hoşnut değildir. Çünkü ona göre kadın oynatmak birçok suçu içinde barındırır; gençler babalarından para çalar, toplandıkları yerde içki içerler. İşte bu yüzden bu kadın oynatma meselesi hırsızlık, ahlaksızlık ve medeniyetsizlik örneğidir. Konu geçirtilmemeli, üzerinde durulmalıdır (ZC, c.1, 13.5.1920: 298).

Refik Bey kadın oynatma meselesiyle ilgili kanun teklifinin memleketin içinde bulunduğu buhran günlerinde önemli bir yeri olduğunu belirtir. Ahlaksızlık milleti her geçen gün kemirirken kamu kuruluşlarını da zarara uğratmaktadır. Öyle ki hapishaneleri

³¹ Konya mebusları Abdülhalim Çelebi Efendi ile Refik Bey, gruplar oluştuğunda Birinci Grup'a katılmışlardır. Abdülhalim Efendi ikinci dönemde yer almamıştır (Demirel, 2014: 249-250)

dolduran vatandaşların çoğu kadın oynatmak, kadın gezdirmek veya kadın oynatırken meydana gelen suçlardan dolayı içerdedir. Refik Bey bu durumu “rezillik” olarak nitelendirirken Konya şehrinin bu durumdan son derece olumsuz etkilendiğinden bahseder. Parasını kontrol edemeyip sefahat için kadın oynatan cahil halk her geçen gün bu olumsuzlukları büyötmektedir. Edep ve ahlaktan uzak fena kadınlar farklı il ve muhitlerden bazı adamlar tarafından toplanır, bu kadınlar köy köy gezdirilir sayıları yüze hatta üç yüze dahi çıkar. Bu organizasyonlara içki belası da eklenir iki bin liralık rakı içilir, halkın parası heder olur. Refik Bey halktan vatan uğruna para istense halkın buna yanaşmayacağını altını çizerek aslında konunun aynı zamanda milli bir mesele olduğunu cehalet içinde kalan bu kimselerin verilen öneriyle kurtarılması gerektiğini söyler.

İsmail Şükrü Bey (Çelikalay), *“Maalesef Anadolu'nun hangi köyüne gitsek, her köyünde, böyle dinen yüzümüzü yere eğdirecek bu fena âdeti ve fena ahlakı mevcut görürsünüz.”* der. O yüzden daha şiddetli bir ceza kesilmesini ve bu kanunun uzun uzadıya görüşülmesini talep eder (ZC, c.1, 13.5.1920: 298). Muhiddin Baha Bey de Konya’da pek iğrenç ve fena halde kadın oynatıldığını söyler. Kanun teklifini veren isimlerden Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan) konunun Konya üzerinden dönmesinden artık rahatsızlık duymaya başlar ve söze girer: *“Yalnız bir şey ilâve edeceğim. Konya'yı bir misal olarak arz ediyorum. Her tarafa şâmil olmuştur.”* der (ZC, c.1, 13.5.1920: 299). Muhiddin Baha Bey, kadın oynatanları iki kısma ayırır. Bir tarafta zorla anasının kucağından alınıp zina yaptırılan kadın ve onu oynatan adam, diğer tarafta; nefsinı satmış, beni oynatacak biri var mı diye gezinen ahlaksız kadın ve ben seni oynatırım diyen adam. Bunların aynı kefeye konmaması gerektiğini söyler (ZC, c.1, 13.5.1920: 299).

Ceza maddesindeki “Alenen veya halkın sühuletle muttali olabileceği” ibaresi de görüşölür. İnsanlar ceza almamak için hiç kimsenin olmayacağı kapalı yerlerde, kırlarda ve evler içinde toplanıp kadın oynatırlar. Refik Bey’e göre evlerin içine dâhil olan bu ahlaksız kadınların namuslu ailelerle temasta bulunmaları çok çirkin bir durumdur (ZC, c.1, 13.5.1920: 295-296). Mustafa Taki Efendi de (Doğruyol) Ceza maddesinin sadece halka açık yerlerde kadın oynatılmasını kapsadığını, fuhşun gizli yerlerde olduğunu, bu

yüzden gerek açık gerek kapalı yerlerde fuhuş yapanların kürek ile cezalandırılması gerektiğini söyler (ZC, c.1, 13.5.1920: 296).

İdam da cezalandırma seçenekleri arasındadır. Ali Şükrü Bey, kendi memleketi Trabzon'da böyle olaylar görmediğini vurgulayarak “...*Ramazanı Şerifte cami şadırvanında gençler oturuyor, içiyor, kız oynatıyor. Rica ederim, hiçbir Hristiyan bunu memleketinde yapmaz. Memleket yıkılıyor. Onun için ne kadar şiddetli ceza mümkün ise hatta idam lâzım ise yapalım*” der (ZC, c.1, 13.5.1920: 298). Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ise memlekette savaş, yaralama, fuhuş gibi durumların hiç yaşanmaması için idam cezasının şart olduğunu belirtir. Fakat idam cezasının da kendine göre dezavantajları vardır. Halk arasında birbirini çekemeyen, birbirine kin besleyenler, haksız yere iftira atabilir, namuslu bir ailenin itibarı zedelenebilir (ZC, c.1, 13.5.1920: 300).

Kadın oynatmak hakkında madde düzenlendikten yaklaşık bir yıl sonra kumarın meni görüşmelerinde Konya Mebusu Vehbi Efendi (Çelik) kadın raks ettirenlerin ceza alması için bir teklif sunar: “*Bazı mahallerde kadın raksıyla birçok nüfus telef olduğu gibi ahlak noktasından meydana getirdiği fesat cümlece malûmdur. Binaenaleyh maddei âtiyenin bu kanuna ilâvesiyle müzakeresini teklif eylerim*” diyerek kumar kanununa kadın raks ettirenlerin altı aydan bir seneye kadar hapsedilmesini ve on liradan yüz liraya kadar para cezası alınmasına dair bir madde eklemeyi önerir. Kadın oynatmanın kumardan daha fazla tahribat yaptığını çocukların ahlakını bozup ocaklar söndürdüğünü söyler. Ceza kanununda böyle bir düzenleme olduğunu söyleyenlere ise rızasıyla oynayan kadının cezasının belirsiz olduğundan bahseder. Aslında mevcut kanunun cezası kadını bağ ve bahçe gibi açık alanlarda oynatanlar içindir. Vehbi Efendi'nin teklifi ise kapalı mekânlarda kadın oynatmaya dairdir, çünkü hane gibi yerlerde raks suç değildir. Kanun maddelerinin şeffaflığı ve kapsamının geniş olması mebuslar için bir hayli önemlidir (ZC, c.12, 1.9.1921: 124-125).

Kadın oynatma meselesinin farklı zaman dilimlerinde meclise konu olması da çözüme kavuşturulamadığını gösterir. İlkinde olduğu gibi teklifi veren yine bir Konya mebusudur. Hâlbuki öneriyi ilk veren Konya mebusları daha sonrasında konunun Konya şehri üzerinden dönmesinden rahatsız olduklarını belirtmişti.

Besim Atalay ise kadın oynatma meselesine farklı bir açıdan bakar. Ona göre cezalandırmak bu meselenin çözümü için yeterli değildir. İnsanların bu davranışları neden sergilediği üzerinde durulmalı ve bu davranışın sebepleri tespit edilmelidir. Kadın oynatmanın da bir tarihçesi olduğunu “..daha düne kadar ellerinde zillerle kadın kıyafetine girmiş birtakım köçekler de vardı, ve bunu da en büyük eşrafımız, en büyük zadeganımız oynatırlardı ”diyerek anlatır. Bu âdetin son on beş senedir de sönmekte olduğunu zorlama, baskı ve cezayla kaldırmaya çalışmanın suçu azdıracağını söyler. Diğer mebuslardan farklı bir çıkış yaparak insanların eğlenmeye ihtiyacı olduğunu belirtir. “İnsanlar, kadın ve köçek oynatıyor, çalgı çalıyorlar, neden? Zevk ve musiki insan için bir ihtiyaç mı, değil mi? Bunu da inkâr mı edelim?” sözlerine Müfid Efendi, “Kadın oynatmak ihtiyaç değildir” diye karşı çıkar. Tekrardan Besim Atalay, “Efendim, ben kadın oynatmak demiyorum, insanlar için bir zevk ihtiyacı varsa, bir musiki ihtiyacı varsa bunu makul bir surette temine çalışalım” der. Eğlencenin insan için bir ihtiyaç olduğunu söylemesi meclistekileri şaşırtır. Duymaya alışık olmadığımız bu sözler gürültülerle ve itirazlarla kesilmeye çalışılsa da şöyle devam eder: “Bu hastalık yalnız Konya’da değil, memaliki Osmaniye’nin, memaliki İslamiye’nin her tarafında vardır. Emevi ve Abbasi halifelerinin nasıl kadın oynattıklarını ben size anlatacak olursam vallahi çıldırırınız, billahi çıldırırınız. Sen bunun cebir ile kahrile önüne geçemezsin. Ancak akıl ile önüne geçilecek.” der (ZC, c.1, 13.5.1920: 296-297).

Muhiddin Baha Bey (Pars), “Efendim, ne kadar istiyorum ki, bugünkü münakaşalar; uzun uzadıya asıl bizi meşgul etmesi lâzım gelen Maarif meselesi için yapılmış olsun” diyerek bu meseleye gerektiğinden fazla vakit harcadığını söyler. Cezanın az mı çok mu olduğunu tartışmak yerine Besim Atalay’ın da dediği gibi suçu doğuran sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla çözüme ulaşılabileceğini savunur. O eylemi ortaya çıkaran ruhsal ve toplumsal sebepler memlekette mevcut ise, ne kadar ağır cezalar uygulansa da önüne geçilmez, der (ZC, c.1, 13.5.1920: 298-299).³²

Kadın oynatma meselesi 1926’da “Adabı Umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler” kısmında şu şekilde düzenlenmiştir: “Adabı umumiyyeye mugayyir olarak açık yerlerde

³² Farklı fikir ve bakış açılarıyla karşımıza çıkan Besim Atalay, Yüksek Öğretmen Okulu mezunudur ve medrese eğitimi almıştır. Birinci Grup üyesidir. Uzun süre mecliste vekillik görevini sürdürmüştür (Demirel, 2014:251). Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey de Birinci grup üyesidir. Hukukçudur. İkinci ve üçüncü dönemde yer almasa da daha sonraki dönemlerde tekrardan mebusluğa dönmüştür (Demirel, 2014: 223).

veya halkın suhuletle muttali olabileceği yani açık mahallerde fuhuş maksadıyla kadın oynatanlar ve bilihtiyar oynayan kadınlar bir aydan altı aya kadar hapsolunur” (ZC, c.23, 1.3.1926:65).

Kanun görüşmelerinde bir eğlence aracı olarak görülen kadın bazı zamanlar da eğlencenin bizzat içindedir. Bu duruma itiraz eden vekiller vardır, aslında bu itiraz kadının eğlenmesinden daha çok kadının düşman askeriyle eğlenmesinedir. Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey (Ersoy) ve birkaç arkadaşı İstanbul’daki ahlaksızlıklara karşı Büyük Millet Meclisince beyanname neşredilmesine dair bir yazı verir. Gerekçeleri ise şöyledir: Müslüman Türk kadınları, ecnebi işgal kuvvetlerine bağlı özel zabitlerle kâh özel kâh genel cemiyetlerde beraber oturup dans etmektedir. Bu durum hem dine muhalif hem de milli itibara aykırıdır, bu gidişatın sonu İstanbul’da Türklük ve Müslümanlık kavramlarının birbirinden ayrışmasıdır. Bu nedenlerle “*Binaenaleyh; Büyük Millet Meclisi tarafından kendisinin tahtı velayetinde bulunan İstanbul ahalisinin bu kısmına hitaben bir beyanname ısdarı ve bu beyannamede gerek bu türlü fezahetlere cüret eden kadınların ve gerek bu kadınların harekâtının aynı derecede mesulü olan erkeklerinin inşallah bir âtii karipte şiddetli mesul tutulacağına tebliğini teklif ederiz*” derler (ZC, c.15, 31.12.1921: 268-269).

Abdülgafur Efendi (İştin) de İstanbul’dan gelen güvenilir bir dostundan Türk ve Müslüman bazı kadınların ecnebi zabitlerle düşüp kalktıklarını kol kola sine sineye dans ettiklerini duymuştur. İstanbul’da bir tarafta Yunan zulmünden kaçan binlerce muhacir kadınlar yiyecek bir lokma giyecek bir arşın bez bulamazken beri tarafta Beyoğullarında Kadıköylerinde birtakım rezileler işgal kuvvetlerine mensup ecnebi askerlerle tiyatro gibi umumi mahallerde dans ederlermiş. Topraklarımız kadar namusumuz, dinimiz için de harp ediyoruz diyen Abdülgafur Bey, bütün Anadolu’nun milletinin varlığını ve namusunu korumak için düşmanla canıyla başıyla savaşırken diğer yandan işgal kuvvetlerine ait zabitlerle kol kola dans eden kadınlar ve erkeklerin mahkeme huzurunda bu ihanetlerinin hesabını vereceklerini söyler: “*Biz şimdi harimi namus ve canımıza sokulan, hayatımıza kasdeden nâmert düşmanı tepelemekle meşgul olduğumuz için İstanbul'da bu fezahat ve cinayetleri irtikâbeden o rezil ve rezilelere karşı yalnız bir ihtar ile iktifa ediyoruz.*” (ZC, c.15, 31.12.1921: 269-270).

Murat Can Kabagöz, *Eğlenirken Modernleşmek* adlı eserinde bu tarz bir eğlence düşmanlığının yaşanılan andan kaynaklandığını söyler: “Osmanlı, I. Dünya Savaşı esnasında yıllardır kendisini ele geçirmek isteyen gayrimüslimlerin karşısındadır. ‘Savaşın etkisiyle artan milliyetçilikten en fazla etkilenen İstanbul semti’ ise kozmopolit ve gayrimüslim Beyoğlu olur. Ayrıca burası gayrimüslimlerin olduğu kadar eğlencenin de semtidir. (...) işte bu noktadan itibaren eğlence gayrimüslimlikle ve dolayısıyla ‘düşman’lıkla özdeşleşmiştir. (...) Bu yüzden mütareke, Milli Mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında eğlence; ‘düşmanla işbirliği’ olarak algılanır. Eğlenmek; düşmana benzemek, onun âdetlerine özenmektir. Vakit eğlence değil ‘düşmanı kovma ve yaraları sarma’ vaktidir” (Kabagöz, 2016: 164). Yani düşmanlığın bir nedeni de “Ankara; kendisi savaşıırken, İstanbul’un eğlendiğini düşünmesidir” (Kabagöz, 2016: 169). Bu düşmanlığa bir sebep daha eklenebilir. O da “(...) yabancıların işgalci olmaları kadar ‘özgür’de olmalarıdır. (...) Türklerin ‘milli terbiye’inde eğlenceye yer olmaması, onun sorunu değildir. Fakat Türklerin, milli terbiyelerine rağmen eğlenmeyi seçmeleri; onların arasındaki muhafazakârları kızdırır. Ne de olsa onlar ‘birey olmak’ yerine gelenekleri sürdürmeyi seçmişlerdir” (Kabagöz, 2016: 180).

Osman Bey’in (Özgen) de bu “düşmanlığı” kadınlarımıza yakıştıramıyor olacak ki “*Bunları yapanlar bizden değildir*” der. Mustafa Kemal Bey (Güney) ise Abdülgafur Bey’in aksine milletin ve dinin haysiyetini muhafaza etmeyecek hiçbir Müslüman tanımadığını bu yüzden böyle bir beyannameye ihtiyaç olmadığını dile getirir. *Meclisten başka işimiz yok mu sesleri duyulunca* Hafız İbrahim Efendi “*Evet çok işimiz vardır. Fakat birçok işimiz meyanında en mühim işimiz budur.*” diyerek milli ve dini haysiyetimizin çiğnendiğini söyler. Hafız İbrahim Efendi, bazı ahlakı çöküntüye uğramış Türk gençlerinin cemiyetler kurarak İngilizlerle Yunanlılarla İslamiyet’in namusunun çiğnenmesine vesile olduklarını da söyler. Lütfi Bey de (Evliyaoğlu) ona “*Burayı ıslah et, sonra da İstanbul’a geç!*” der (ZC, c.15, 31.12.1921: 270). Söz konusu beyannamenin neşri kabul edilir fakat meclis zabıtları incelendiğinde bu beyanatın hazırlandığına bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Abdülgafur ve Osman Beylerin Türk ve Müslüman kadınlarının düşman askeriyle dans ettiği iddiasını kabul etmemesinin sebebi bu davranışı onlara yakıştıramadıklarından kaynaklanır, inkâr yolunu seçerler. Bu meseleyi önemsemeyenlerde “başka işimiz mi

yok” diyerek, bu “ahlaksızlık” sanki Ankara’da görülmezmiş gibi davranılmasına ise “önce burayı ıslah et” diye söylenirler. Kadının dansına –düşman askeriyle olmayan- açıkça destek olan Besim Atalay’ın bunun bir eğlence ihtiyacından kaynaklandığını söylemesi “dans ve kadın” başlığı içerisinde yapılan en farklı yorumdur. Hâlbuki şimdiye kadar yapılan tüm yorumlar kadın oynatmanın fuhuşa sebebiyet verdiğinden bahsediyor, ahlaki ve toplumsal yozlaşmaya sebep olduğunu iddia ediyordu. Aslında Besim Atalay’ın sözleri geleneksel ahlak anlayışıyla “yeni olanın” çatıştığını gösteriyordu. Sadece eğlencenin “masum” olarak görülmesi için zamana ihtiyaç vardı; yani, toplumda kendiliğinden gelişen “yeni arzuların” yöneticiler tarafından da kabul edilebilir olmasına. Bir noktaya daha değinmek gerekirse, Mehmet Akif ve arkadaşlarının teklifinde kadının dans ettiği konum diğerlerinden farklıydı. Bundan önceki dans mevzusunda kadının para karşılığı dans etmesi söz konusuysen, burada kadın kendi iradesiyle dans etmektedir. Öneri sahiplerine göre sorun partner seçiminde yapılan hatadır. Daha fazlasının, yani sorunun dans etmekle ilgili olduğuna dair bir önyargıya ise bu konuşmalardan varılamamaktadır.

3.2.4. Yuva Dağıtan: Fuhuş

Aileyi korumaya yönelik politikalardan biri de fuhuşun önüne geçilmesidir. Türk Dil Kurumu’na göre fuhuş, “içinde bulunan toplumun kurallarına uymayan biçimde bir veya birkaç kişiyle para karşılığında cinsel ilişkide bulunmak” anlamına gelmektedir. Kudret Emiroğlu, fuhuş ve fuhuş yapılan mekânlar hakkında şu bilgileri verir:

“Bugünkü anlamda kerhane, sonraki adıyla umumhane ve nihayet genelevin açılışı, yani resmiyet kazandırılması, Kırım Savaşı sonrası Galata ve Pera’da sağlık denetimi kaygısıyla oluşmuş. Avrupalı ve Levantenlerin semtinde önce belediye örgütü kurulmuştu. Altıncı Daire olarak adlandırılan bölge belediyesinde zührevi hastalıklarla ilgili ilk mevzuat ve buna dayalı yarı resmi denetim sürdürüldükten sonra 1884’te talimatname çıkarılarak yalnız bu belediyede denetim ve sağlık takibi başladı. Denetim 1910’da polise devredildi ve 18 Ekim 1915’te Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayeti Hakkında Nizamname çıkarılarak “umumhane”nin tanımı yapıldı. Mütareke döneminde İstanbul’da Beyaz Rusların da çoğalttığı fahişe ve genelev sayısı şöyleydi: Vesikalı 2.125, vesikasız 979, zaman zaman

binin üstünde olmak üzere, toplam 4-5 bin fahişe, on yedi kayıtlı genelev bulunmaktaydı. 20-25 fuhuş yapılan otel, ayrıca 231 konsomatrisin çalıştığı 58 bar vardı. 1930'da Türkiye, zührevi hastalıklarla mücadele amacıyla kurulan uluslararası federasyona katılarak Fuhuşla Mücadele Tamimi'ni çıkardı. 1933'te Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi çıkarıldı.” (Emiroğlu, 2014: 470).

Fuhuş meselesi mecliste kadın oynatmak ve frengi hastalığıyla bağlantılı olarak birçok kez zikredilse de zina olarak ayrı bir başlıkta da incelenmiştir. Zina, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişkidir. Yani fuhuştan farklı olarak birliktelik para karşılığında değildir. Fakat meclis konuşmaları “iki kişinin evlilik dışı rızalarıyla birlikte olmaları” üzerine değil sadece “evlilik dışı birlikte olmaları” üzerinedir. Fuhuş, zinayı kapsar niteliktedir.

Aydın Yetkin'de insanların bir araya gelerek topluluk oluşturduğundan beri fuhuşun insanlığın en önemli ahlaki sorunlarından biri olduğunu söyler. Kuruluşundan tarih sahnesinden çekildiği güne kadar Osmanlı devletinde de fuhuş devlet yetkililerinin aldığı tedbirlere rağmen her dönem azalarak veya yaygınlaşarak varlığını sürdürmüştür (Yetkin, 2011: 50) Büyük Millet Meclisi de bu soruna duyarsız kalmamıştır.

Karahisari Mebusu Mehmed Şükrü Bey (Yaşın) zina davalarının sadece eşin ya da velinin şikâyetine bağlı takip edilip cezalandırıldığını, bunun da zina edenlere bir kolaylık sağladığını söyler. Bu yüzden, Ceza Kanunun 201.maddesi hakkında bir düzenleme önerisinde bulunur. Öneri özetle şu şekildedir: Ev, han, otel, hamam, bağ ve bahçe gibi kapalı ve açık mahallerde zinaya girişenler bir seneden üç seneye kadar hapsedilir. Hanesini zina için birine bırakan kişi de zina cezası görür (ZC, c.12, 3.9.1921: 137). Bu tadil teklifi okununca Yahya Galip Bey (Kargı) “*Kerhaneler kalkıyor mu?*” diye sorar. Mehmed Şükrü Bey, bu maddeyle kendiliğinden kalktığını söylese de (ZC, c.12, 3.9.1921: 137) öyle bir sonuca varmaz. Kerhaneler kalkmamış hatta sağlık taraması devlet kontrolü altına alınmıştır.

Mehmet Şükrü Bey'e göre zina şahsi bir suç değildir. Hastalıklarla insanı mahveden, toplumun ahlakını bozan bir şeydir ve her yerde yasaklanmıştır. Ağır yaptırımları vardır. Bazı yerlerde erkeğin cinsel organı kadının da burnu kesilerek cezalandırılmaktadır. Osman Fevzi Efendi ise açıktan açığa yapılan fuhuşyata sessiz

kalmanın fuhuşa açık bir davet olacağını söyler. Karesi Mebusu Vehbi Efendi'ye göre de Anadolu'nun ziraatten, ticaretten, servetten, sanayiden daha çok nüfusa ihtiyacı vardır, nüfusu darbeleyen zinanın da şüphesiz menedilmesi gerekmektedir. Fakat zina men edilecek diye gizli halleri araştırmanın doğru olmayacağını, “*filan hanım şöyle yapıyor, filan hanım böyledir*” dedirterek zina edenlerin eline bir kuvvet vermiş oluruz, der (ZC, c.12, 3.9.1921: 138).

Tunalı Hilmi Bey fahişelerin tedavisine yeterince özen gösterilmediğini iddia eder. Genelevlerde doktorlar tarafından muayene edilen kadınlar, bulaşıcı hastalık teşhisiyle hastaneye gönderilmektedir. Hastanedeki doktorlar ise bu hastaları yer yok diye geri çevirmekte hasta da sonunda geneleve iade edilmektedir. Böylece memleketin evladı, genci, askeri vesairesi burada zehirlenmektedir (ZC, c.18, 1.4.1922: 445). Fuhuşu engellemek için zinanın, kadın oynatmanın üzerine ne kadar konuşulsa da genelevlerin varlığından normal bir durum gibi bahsedilir. Hatta doktorlar bu kurumlara muayeneye gider ve hastalığın buralardan yayılması engellenmeye çalışırlardı. Böylece yapılan fuhuş devlet eliyle kontrol altında tutuluyor ve en azından sağlıklı birleşmeler gerçekleştiriliyordu.

Fuhuş maksadıyla kadın oynatmak, fuhuşa yer sağlamak ve sevk etmek, zina yapmak hakkında düzenlemeler 1926 yılında yapılarak Türk Ceza Kanunu'nda yerini alır.

3.2.4.1. Yeni Yuvalar Kuralım

1911 yılında Trablusgarp Savaşı'yla başlayan Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarını içine alan yaklaşık 10 yıllık sürede ülkemizde büyük insan kaybı yaşanmıştır. Bu süreçte evlenenler az olduğu gibi, evli bulunan erkeklerin büyük bir kısmının cephede bulunmasından dolayı doğumlar da azalmıştır (Özer, 2013a: 185). İçinde bulunan koşulların iyileştirilmesi, ekonominin güçlendirilmesi ve toplumsal yaşamın düzenli işleyebilmesinin önemli bir unsuru olarak görülen nüfusun artırılmasına yönelik adımlar Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmıştır. (Özer, 2013a: 186) Erzurum Mebusu Salih Efendi de (Yeşiloğlu) bu sebepten mecburi evlilik hakkında bir kanun teklifi verir. Bir taşla çok kuş vurmak istemektedir. Evliliği mecbur kılarak fuhuş, dolayısıyla frengi önlenecek, nüfus da arttırılmış olacaktı. Nüfusun artmasıyla

memleketin asker ihtiyacı da görülecekti. Salih Efendi, “*frenginin fuhuş ve sefahatten, veremin de düşünce ve sefaletten*” ileri geldiğini her erkeğin pederlik her kadının da validelikle vazifeliyken bazı delikanlı ve bekârların aile hayatından uzak durduğunu fuhuş ve sefahate ise fazla düşkün olduğunu söyler. Ve aynı zamanda “*evler dolusu genç kızlarla sahipsiz kalan dul kadınlar kendilerine iffetine riayetkâr birer koca bulamadıkları düşünceleriyle felakete, sefalete ve binneticede vereme duçar oldukları açıktır*” der. Salih Efendi’ye göre hem savaşın hem de daha çok kız çocuğunun doğmasıyla kadın erkek arasında nüfus eşitsizliği oluşmuş bu da evliliğin mecburiyetini ve çoğalmanın gerekliliği ispatlamıştır. Bu öneri, gençleri ve bekârları fuhuş ve sefaletten, toplum sağlığını da bu illet ve alçaklıktan koruyacak ve milli varlıkları eritmeyi önleyecektir (ZC, c.8, 22.2.1921: 358).

Mecburi evlilik tasarısı, geliştirilmemiş bir izdivaç programı gibi gözükse de nüfusu arttırmak ve dengelemek gibi önemli bir amacı vardı. Teklif özetle şunları içermektedir: Evlenmek için başlangıç yaşı on sekiz, sonu yirmi beş yaştır. Yirmi beş yaşını doldurup da mazereti olmayanlar evlilik ile mükellef tutulacaktır. Yirmi beş yaşını dolduranlar sıhhatleri el vermiyorsa doktor raporuyla evliliği erteleyebilir. Evli olup işi yüzünden iki sene başka yerde eşsiz ikamet etmek zorunda kalacağını hükümete vereceği beyanname ile bildirenler veya mazereti sabit olup ailesini yanında getiremeyenler görevli bulunduğu yerde mecburi izdivaca tabi tutulacak ve iki sene sonunda her iki zevcesini aynı mahalde bulunduracaktır. Askerlik, hapislik, sağlık gibi evlenmesine engel olmadığı halde yirmi beş yaşını doldurmuş kişinin evleninceye kadar gelirin dörtte biri ziraat bankaları aracılığıyla alınır, belirli bir kısmı da evlenecek olan fakirlere aktarılır. Yirmi beş yaşına kadar evlenip üç çocuğu olmuş olanların ikisi, beş çocuğu olanların ise üçü hükümetin okullarına ücretsiz kabul edilir. Beşten fazla çocuğu olanlara ise köylü ise senelik para yardımı yapılır. Dörtten fazla erkek çocuk doğuran kadına ise bir defaya mahsus üç bin kuruş ikramiye verilir. Yirmi beş yaşını doldurmamış hükümetin izdivaç teklifine itaat etmemiş ve fuhuşu itiyat edenlerin ve serseriliği kendisine meslek edinenler, yirmi altı yaşına kadar kendilerini düzeltmezlerse amele hizmetine koyulurlar. Elli yaşını doldurmamış maddi ve beden gücü yerinde olan tek eşli erkekler, memleketin ihtiyacına ortak olarak ikinci bir evlilik teklifiyle mükelleftir, geçerli bir sebebi olmadığı halde evlenmeyenler ise birden üçe kadar şehit çocuklarına servetleri nispetinde geçindirmekle yükümlüdür. Elli yaşını doldurmuş

olanlar bu kanuna tabi tutulmaz. Bu kanuna uymayanlara kamu görevinde bulunamama, vergi ödeme, askerliklerinin uzatılması gibi cezalar öngörülmüştür. Evleneceklerle de bazı yardımlar yapılması planlanmıştır (ZC, c.8, 22.2.1921: 359-360). Layiha Encümenliği bu teklifi, nüfusu arttırmak adına faydalı ve müzakere edilmeye değer bir teklif olarak görse de Meclis tarafından müzakereye uygun görülmemiştir. Cengiz Mutlu, mecliste bekârların sayıca fazla olmasının teklifin kabulünü engellediğini söyler (Mutlu, 2013: 37).

Meclis bir taraftan vatani her türlü işgal, baskı kısıtlamalardan kurtarmaya çalışırken diğer taraftan da zaferden sonra Anadolu'nun sosyal ve ekonomik açıdan canlandırılması için ihtiyaç duyulan genç nüfus eksikliğine çözüm bulmaya çalışıyordu (Semiz, 2010: 438). Canik Mebusu Hamdi Bey de bununla ilgili, yirmi beş yaşını doldurmuş bekâr veya boşanmış olan erkeklerin vergiye tabi tutulması için bir teklifte bulunmuştur (ZC, c.5, 19.10.1920: 93-94). O da erkekleri vergi yoluyla korkutup evliliğe teşvik ederek nüfusu arttırmayı amaçlıyordu Bu teklifte de bir sonuca varılamamıştır. Düğünlerde Men-i İsrifat Kanununda nüfus eksikliğini giderme amacına hizmet ettiği söylenebilir. Hepsinin aynı zamanda başka bir amacı daha vardı; fuhuşu engellemek. Gençleri evliliğe yönlterek fuhuş sorununun ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Dönemin bir problemi de savaş sonrası dul kalan kadınların durumuydu. Bu mecburi evlilik tasarısı ile dul kalan kadınların yeniden evlendirilerek “sahiplenilmesi” öngörülmüyordu. O zaman daha önce de bahsettiklerimizi burada toparlayacak olursak, evlilik ile ilgili meclise yansıyan dönemin problemleri şunlardı: Dul kadınların “sahipsiz” kalması, genç kızların başlık ve/veya mihir ödemekte zorlanmayan yaşlı erkeklerle evlendirilmesi, genç erkeklerin başlık, mihir, düğün gibi masrafların altından kalkamayacağı için kız kaçırması.

3.2.5. Eğlencenin Sonu Kötü Mü Bitiyor: Frengi

Fuhuş şahsi bir suç değil toplumun ahlakını bozan bir eylemdir. Frengi de genellikle cinsel birleşmeyle ve ortak eşya kullanımıyla bulaşan bir hastalıktır. Hastalık, irsi olarak

da devredilir. Fuhuş, bu hastalığın yayılışını hızlandırmıştır. Frengi hastalığı en çok fuhuş yoluyla bulaştığından çoğu kez ahlak kelimesiyle birlikte zikredilmiştir.

Frengi hastalığı Kırım Savaşı'nın (1854-1856) ardından Osmanlı topraklarında hızla yayılmıştır (Emiroğlu, 2014: 303). Sonrasında özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus savaşlarıyla yaşanan toplumsal kaos ve kaybedilen topraklardan Osmanlı topraklarına doğru doğru yaşanan göç dalgalarıyla daha da görünür hale gelmiştir. (Özekmekçi, 2012: 86). Bu hastalık her geçen gün ciddileşen toplumsal bir probleme dönüşmüştür.

Rüya Kılıç, 19. Yüzyıl Osmanlı'sında frengi hastalığının merkezi hale gelen Kastamonu'da salgına karşı mücadele kapsamında gezici sıhhi heyet oluşturulduğunu ve bir hastane açıldığını fakat bu çabaların hastalığın yayılmasını önleyemediğini söyler (Kılıç, 2014: 292). 19. yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde frengiyle mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemelerin araştırmalarına bakıldığında 1889-1902 yılları arasında Osmanlı Devletinde görev yapan Alman Hekim During Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadeleyi sistemli bir hale getirdiği görülmüştür. Bu hastalık öyle bir hal almıştır ki During Paşa'ya göre Kastamonu halkının yüzde 70-80 i frengilidir hatta bölge halkı topyekûn ortadan kaldırma derecesindedir (Karcı-Çavdar, 2016: 162-163). Kastamonu'da frengi ile mücadele için 1910 yılında "Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyyeye Dair Nizamname'si çıkarılmıştır (Karcı-Çavdar, 2016: 164). Nizamnameye göre Kastamonu'da altı tane hastane kurulması planlanmıştır. Bölgeye gönderilecek seyyar tabipler hakkında bilgi verilmiştir. Seyyar tabiplerin tutacakları raporlar üzerinden istatistikler hazırlanacaktır. Tabipler, hastaları isim, şöhret, yaş ve ikamet bilgilerine göre deftere kaydedecektir. Bu kayıt hastanın, hastalığa nasıl yakalandığı ve hastalığının hangi aşamada olduğu ve tedavi altına alınıp alınmadığı bilgisini içerecektir. Tabipler, köyün muhtarı ve imamı eşliğinde evlere gidip muayene yapacaktır. Muayene edilen köylüye bir belge verilecektir. Sağlık belgesi olmayanların nikâhları kıyılmayacaktır. İlaçlar tabip tarafından ücretsiz verilecektir. Merkezde oturanlar da köylerdeki gibi ücretsiz muayene ve tedavi edilecektir (Karcı-Çavdar, 2016: 164-165).

Kastamonu'dan sonra bu uygulama Ankara, Konya, Adana, Edirne, Sivas illerinde de uygulanmıştır (Karcı-Çavdar, 2016: 166). Hatta daha sonra Bolu'da bu mücadelenin

merkezlerinin başında yer almıştır. “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi” çıkarılmıştır (Karcı-Çavdar, 2016: 168). Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatnamesi’yle Osmanlı topraklarının her yeri frengi mıntıkası olarak kabul edilerek, hastalığın ihbarı, muayene ve tedavisi zorunlu kılınmıştır (Karcı-Çavdar, 2016: 169). Frenginin fuhuş yoluyla yayıldığı kanaatini doğrultusunda devlet, fuhuş yapılan yerleri kontrol altına alma ve denetleme yoluna gitmiştir. İnanç Özekmekçi, 19. Yüzyıl sonunda genelevlerde resmi olarak tayin edilmiş ve polis gücü tarafından desteklenen doktorlar tarafından fahişelerin haftada iki kere düzenli tıbbi muayenelerine başlandığını söyler (Özekmekçi, 2012: 95). 20. yüzyıl başında da yöneticilerin fuhşun devlet kontrolü altına alınmasında kararlı olduğunu söyleyen Kılıç, umumhanelerde olan ya da gizli olarak çalışan kadınların zorunlu ve düzenli frengi kontrolünde olduğunu söyler (Kılıç, 2014: 302). Kılıç, frenginin Kayseri’de %7-8, Çorum’da %7, Yozgat’ta %6 ve Kırşehir’de % 4-5 derecesinde olduğu bildiren 27 Ocak 1920 tarihli bir belgeyi de aktarır (Kılıç, 2014: 300).

20. yüzyıl başına kadar Osmanlı Devleti tarafından yürütülen bütün bu çabalara rağmen frengi salgınında net bir çözüme kavuşulamamıştır. Hastane ve doktor yetersizliği, tedbirlerin gerektirdiği giderlerin karşılanamaması (Kılıç, 2014: 294), salgın için alınan önlemlerin eksik kalması gerekçeleriyle salgının cumhuriyet döneminde de devam ettiği görülür (Bulut, 2009: 116). Cumhuriyet’e bir “miras” olan bu hastalık, ülke sağlık politikasında öncelikli sıraya konulmuştur ve maddi imkânlar sonuna kadar zorlanmıştır (Kılıç, 2014: 295).

Cumhuriyet döneminde frengi mücadelesi için yapılan düzenlemeler Kastamonu Nizamnamesiyle büyük ölçüde benzerlikler göstermiştir. Aslında hastalık her zaman olduğu gibi hastalıktır, insanlar içindir derttir tasadır, yıl ne olursa olsun amaç insanların sağlıklarına kavuşmasını sağlamaktır. Bu hastalıkla mücadele meclis konuşmalarında da aynı seyrinde kendini gösterecektir.

Frenginin “Eğlencenin sonu kötü mü bitiyor” adlı bu başlık altında toplanmasının sebebi mecliste frengi kelimesinin kadınların oynatıldığı eğlencelerle aynı anda zikredilmiş olmasıdır. Kadın oynatılan yerlerde fuhuş yapılmaktadır, frengi de en çok fuhuş aracılığıyla bulaşmaktadır. Fuhuşun bir eğlence aracı olarak görülmesi sebebiyle frengi, eğlencenin kötü bitmesi anlamına da gelebilir. Tabi hastalığın sadece cinsel

yollarla bulaşmadığını da belirtmek gerekir. Şunu da unutmamak gerekir, frengi dışarıda aileyi bekleyen felaketlerden biridir.

Tıbbiye Mektebi mezunu Suat Bey (Tınal, 2009: 624), fuhşun sebep olabileceği hastalıklara dikkat çekmek için frenginin kaynağının fuhuş yapan kadınlar olduğundan bahseder. 80-100 yıl öncesinde böyle bir hastalığın hiç bilinmediğini, bu tip umumi hastalıklar için ivedi bir şekilde tedbir alınması gerektiğini yoksa bu sürecin bir felakete dönüşeceğini söyler (ZC, c.3, 5.9.1920: 559). Başlangıçta bu hastalığın sadece fuhuş yoluyla bulaşması yönüne vurgu yapılsa da bu illetin bir salgın hastalık olduğu göz önünde bulundurulmuş, Meclis, nesilleri korumak adına sağlıklı kadın ile sağlıklı erkeğin birleşmesi için uğraşmıştır.

Daha sonra bir sağlık politikası olarak konu 14 Ağustos 1920’de meclise taşınır. Suat Bey ile birlikte Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi çıkışlı (Tınal, 2009: 625) Doktor Fuat Bey, frengi meni hakkında kanun teklifini verir. Frenginin memleketimizde yapmakta olduğu tahribatı önlemek adına verilen öneri genel hatlarıyla şöyledir: Frenginin ihbarı zorunludur. Frengili hasta sağlık kurumlarına gitmeye mecburdur. Hasta düzenli olarak tedavisine gitmelidir, gitmezse bu doktor tarafından ihbar edilmelidir. Frengili ve belsoğukluğuna (cinsel yolla bulaşan bir başka hastalık) yakalanmış kişi bunu bilerek başkasına bulaştırırsa hapis ve para cezası alacaktır, hastalığı eşine bulaştıran kişiye ise bu ceza en hafif şekliyle uygulanacaktır. Her frengili istediği doktora muayene olabilir, tedavi olduğuna dair ise bir belge taşımak zorundadır. Doktor, frengili hastayı istatistik kurumuna hemen bildirmelidir. Tüm frengililer resmi kurumlarca ücretsiz tedavi edilecektir. Evlenecek çiftler muayene tabi tutulacaktır (ZC, c.7, 26.12.1920: 33-35).

Birçok araştırmacının dediği gibi frenginin Kırım Savaşı ve sonrasındaki süreçte varlığını gösterdiğini mecliste Erzurum Mebusu Nusret Efendi (Son) de söyler. Frengi hastalığının ilk olarak Rusya’ya karşı Fransız ve İngiliz ittifakıyla savaştığımız Sivastopol’da³³ Fransızlardan geçtiğini söyleyen Nusret Efendi, oralardan Kastamonu’ya gelen bu hastalığın tüm memlekete yayıldığını söyler. Onun çözüm önerisi de hastalığı önlemek için köylülerin kafaları değiştirmek, hocalara hutbede bu hastalıktan bahsettirip halkı bilinçlendirmek, cuma günleri pazara gidecekleri de doktora muayene ettirmektir (ZC, c.7, 26.12.1920: 39).

³³ Kırım yakınlarında bir kent.

Bu hastalık mebusların temsil ettikleri şehirler için bir şeref meselesi haline de dönüşür. Kastamonu mebusu Suad Bey ile Bolu mebusu Fuad Bey, öneriyi sanki sadece kendi mebus oldukları kentlerde zarar teşkil etmiş gibi algılanmasını istemez. Fuad Bey savaş ile birlikte memleketin her yerine yayıldığından bahseder. Eskişehir zührevi hastalıklar hastanesinde yatanların yüzde otuzunun frengili olup bu hastaların Bolu, Kastamonu ve diğer şehirlerden geldiğini, askeri hastanedeki 120 kişiden kırk beşinin frengili olduğunu ve hastalığı yeni aldıklarını söyler. Bunların hastalığı Kütahya cephelerinden kapıldığını bunu da Kütahya'ya giderek sıhhiye müfettişine teyit ettirdiğini, kayıtlarda üç bin frengili olup hepsinin askerlik muayenesinde tespit edildiğini söyler. Kütahya Mebusu Cemil Bey (Altay) Fuad Bey'in verdiği Kütahya'daki frengili sayısını abartılı bulur (ZC, c.7, 26.12.1920: 35).

Medresede öğrenim görmüş Mebusu Feyzi Bey (Bilgili) “memleketi yakan, kavuran” frengi hakkında bir türlü söz alamadığı için hafif sinirliiyken söze girer ve “*Memleketin yüzde sekseni frengi olmuştur*” der. Sözü Hasan Basri Bey tarafından hemen kesilir, sözünü geri almasını, iftira ettiğini söyler. Feyzi Efendi “*Yüzde otuz olsun*” diye cevap verir. Bu sefer Mustafa Bey, sözünü geri almasını ister. Feyzi Bey ona cevaben de “*Pekâlâ yüzde on olsun*” der. Başka bir mebusun bazı memleketlerde bir tane bile frengi olmadığını söylemesi ve meclisten “sözünü geri al” sesleri gelmeye devam edince, “*Efendim, yüzde beş olsun. Ne lazım gelir?*” demesi ise meclistekilere tebessüm ettirir (ZC, c.7, 1.1.1921: 117). Askeri Tıbbiye mezunu, Gureba hastanesi başhekimisi ve cerrahi şefi (Demirel, 2014: 223) Operatör Emin Bey (Erkul), şahsi kanaatine göre memleketteki frengi miktarının Burdur havalisinde yüzde altmış, Bursa havalisinde yüzde kırk beş, Konya havalisinde yüzde kırk, Afyonkarahisar ve Kütahya havalisinde yüzde otuz beş kadar, diğer şehirlerde de aşağı yukarı bu ölçüde olduğunu söyler. Verilen tahmini rakamlar (kimse verilere dayanarak söylediğini belirtmemiştir) frenginin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Polatlı sevkıyat ve nakliyatın bir haricî hastanesini gezdiğini ve buradaki erlerin frengili olduğunu söyleyen Muhittin Nami Bey, askerleri sıkıştırarak “Çankırı kapı denilen pis yerden” bu hastalığı kaptıklarını öğrenir, hatta itiraf ettiklerini söyler. “*Efendiler! Ankara merkezi devletimizdir ve tabîî devletimizin en kuvvetli ve şerefli bir merkezi, bir mevkidir. Şu murdar mahalleyi buradan kaldırmak, bilmem şehrin hangi bucağına*

nakletmek ve Anadolu'nun hemen kısmı azaminin memmerri ve kısmı azam efradımızın geçit noktası olan o afet mahallini yok etmek imkânsız mıdır? Acaba merkezi devlette gözlerinizin önünde ve en şerefli bir caddede bunu yapmazsak, bilmem diğer taraflarda nasıl yapacağız?” der (ZC, c.14, 9.3.1925: 283). Çankırı Kapı diye bahsedilen sokak, bugün de pavyonlarıyla meşhur Çankırı Caddesine çıkmaktadır.

Muhittin Nami Bey, İstanbul'da birçok halkın gelip geçtiği ve ikamet ettiği için kontrol altında tutulamadığını ve hastalığın İstanbul'dan Anadolu'ya sirayet ettiğine kanaat eder, çünkü oradaki “mülevves yerler” diyerek kastettiği umumhanelerin çoğunluğunun kontrol edilmemektedir. “Mülevves kadınlar da zehirlerini” bütün memlekete saçıyorlar, akın akın Ankara'ya doluyorlar” diyerek gerekli tedbirlerin alınmasını ister (ZC, c.14, 9.3.1925: 283).

Doktor Mazhar Bey de frenginin nesilde büyük değişimlere yol açtığını söyler: “Doğacak çocukları cılız ve mariz doğurtan, belki beşeriyet için felâket olan insanları yetiştiren, deliler, sarahlılar, şunlar bunlar gibi beşeriyetin başına belâ olarak doğan birtakım insanların müvellidi frengidir” (ZC, c.14, 9.3.1925: 294).

Emin Bey, “düşman devletlerden çok daha tehlikeli” frengi hastalığının önüne geçilemezse yirmi otuz sene sonra erkek soyunun kesilecek ve bunun bir sonucu olarak memleket müdafaa edilemeyerek düşman eline geçecektir (ZC, c.7, 29.12.1920: 71). Dr. Fuad Bey de frenginin Yunanlılardan daha tehlikeli olduğunu söyler. Çünkü Yunanın düşman olduğu bilinmekte frenginin ise ağrısı ve sızısı olmadığından fark edilmemektedir (ZC, c.7, 26.12.1920: 41). Bu hastalık bireyin yaşam kalitesini etkilediği gibi aile yaşantısını da etkilemektedir. Dr. Fuat Bey, bu kanunla boşanmaların da önüne geçileceğini savunur. Kendisini teklifi vermeye iten, birden fazla kadına frengi bulaştıran adamlardan bahseder. Evinde gül gibi karısı dururken ahırda pis kadınlarla temasta bulunduğunu, almış olduğu hastalığı da karısına tereddüt etmeden bulaştırdığını sonra da hasta diye bu kadını boşadığını söyler (ZC, c.8, 5.2.1921: 86). Fuad Bey tanık olduğu bir olaydan da bahseder. Evlilik vaadiyle kandırdığı üç kadına bu hastalığı bilerek geçiren şahsı, savcıya teslim etmek için müracaat ettiğini ama mevcut bir kanunun olmayışından işlem yapılamadığını, adamın da ceza almadığını söyler. Karısını aldatıp diğer kadınlardan frengi ya da belsoğukluğu kapamayan erkeğin bunu eşine

bulaştırdıktan sonra, kadının rahim hastalığına düşüp kocasının nefsinin tatmin edememesiyle adamın karısını boşadığını söyler (ZC, c.7, 26.12.1920: 35).

Hastalığın yayılması meselesinde farklı görüşler de mevcuttur. Din kurallarını uygulamada gösterilen gevşekliğim hastalığın yayılmasında etkili olduğunu savunanlar vardır. Rüştüye mezunu ve çiftçilikle uğraşan (Demirel, 2014: 232) Rüştü Bey (Bulduk) zina edenlerin re'cm edilmesi hakkındaki kanunun kaldırılmasından dolayı, bu meselenin ortaya çıktığını iddia eder (ZC, c.7, 26.12.1920: 35). Askeri Tıbbiye' den mezun (Tinal, 2009: 621) Doktor Abidin Bey (Atak), sadece zina yoluyla bulaşmadığını, irsi olabileceğini de ifade eder: “Gençlik ateşi”yle bu mikrobu alanların bunu ailelerine bulaştırıyor ve bunlardan doğan çocuklarda sakat ve kör olarak doğuyor (ZC, c.7, 26.12.1920: 36). Dr. Fuat Bey de şeriata riayet edilseydi bu kanuna ihtiyaç duyulmayacağını fakat bu gün ihtiyaç olduğunu ve bu kanunun mutlaka kabul edilmesi gerektiğini söyler (ZC, c.8, 5.2.1921: 86).

Dr. Suad Bey, kadın oynatılan bir mekânda bir kadının altı gence aynı zamanda frengi bulaştırdığını söyler. Frenginin çoğunlukla fuhuştan bulaştığını, gizli fuhşun da kadın oynatılan mekânlarda yapıldığını, frengiyi önlemek için o zaman kadın oynatılmasının önüne geçilmesi gerektiğini söyler (ZC, c.1, 13.5.1920: 299). Burdur Mebusu Şevket Bey de (Candaner) bu kötü halin sadece asayiş bozmakla kalmayıp insanları ölüme sürükleyen frengiye de sebep olduğunu, Konya halkının yarısının frengili olduğunu bu yüzden geçici değil ebedi kürekle cezalandırılmasını ister (ZC, c.1, 13.5.1920: 297).

Fatma Bulut, Osmanlı'da iki tür frengi görüldüğünü söyler. İlki, irsi ve ortak eşya kullanımıyla buluşan masum frengi, ikincisi; fuhuş yoluyla bulaşan masum olmayan frengidir (Bulut, 2009: 112). Özekmekçi de frenginin toplumsal düzlemde bir ahlaksızlık kriterine dönüşen metafor olarak kodlandığını söyler (Özekmekçi, 2012: 96). Tedavide en büyük engellerden biri de “masum olmayan” frenginin utanarak saklanmasıydı. Frenginin en çok fuhuş ve irsi yollarla bulaştığı biliniyordu. Yani frengili kişi “sen fuhuş yaptın” zannı altında kalabilirdi. O yüzden hastalığını açık söyleyemezdi. Toplum arasında “ayıplanan” hastalıklardan sayıldığından resmi doktorlar yerine gayri resmi doktorlara gidenler olabilirdi. Bu çekingenlik dolayısıyla kanuna “istediği doktora muayene olabilir” diye bir madde koyulmuştur. Bu durum da sahte rapor alınabileceği endişesini doğurur. Çünkü hasta kişi, dediğimiz gibi hem

ahlaksızlıkla suçlanabilir hem de hastalık onu evlenmekten alı koyabilirdi. Kısacası tedaviye yönelik çekinceler, ücretli muayene, sahte doktor raporu, kadınların muayenesi, doktor yetersizliği hastalığın önüne geçilmesinde görülen engellerdendi.

Öncelikle frenginin tespiti için en iyi yolun evlilik öncesi çiftlere muayene zorunluluğu getirmek olduğu düşünülmüştür. Böylece çok kişi tedavi edilecek sağlık taraması yapılmış olacak ve çiftlerin hastalığı evlenerek birbirine bulaştırması önlenecekti. Bununla ilgili “Evlenecek çiftlerin evlilik öncesi doktor bulunan mahallerde muayeneye tabi tutulması mecburidir” şeklindeki madde uzun tartışmalara yol açar. Bazı köylerde hatta kazalarda doktor bulunmadığının söylenmesi üzerine evlenecek çiftlerin doktora nasıl ulaşacağı tartışılır. Vehbi Bey kendi memleketi Konya’dan yola çıkarak “*Ankara-Konya arasının kırk saat olduğunu evlenecek çiftin hangi doktora, nasıl, hangi vasıta ile gidilecek? Hadi gitti bunlar nerede yatacak, kıza kim eşlik edecektir, bu madde düzenlenmeli*” der. Kazalarda doktorun olmadığı iddialarına ise Süleyman Sırrı Bey, muayene mecburiyetinin doktorun bulunması şartına bağlamalıyız, doktor yoksa muayene gerekmez, der (ZC, c.7, 26.12.1920: 40).

Bu madde kadınların nasıl muayene edileceği sorusunu da akla getirir. Bakire ve dul kadınların muayenesi, doktorun kadını neresinden muayene edeceği, muayene ederken hastanın yanında aileden birisinin olup olmaması gerektiği üzerine konuşulur. Bu konuşmalar, bazılarının kadının muayenesini kadının teşhiri gibi anladığını göstermektedir. Sağlıkla ilgili bir mesele olsa bile, toplumdaki doktora ayıp olmaz anlayışının tersine kadınların nasıl muayene olacaklarını belirlemek isterler. Kadının muayene edilmesi “sağlık” başlığından ziyade “ahlak” başlığı altında değerlendirilmişlerdir. Dönemin vekilleri kadın mevzubahis olduğunda hem adeta “namus bekçiliğine” soyunarak kadının muayene olmamasını savunmuşlar hem de doktorluk görevini üstlenmişlerdir. Mebuslar adeta başkaları adına düşünme, konuşma hatta uygulama yetkisine sahiptir, konu sağlık olsa bile. Sanki mebusluk sıfatı mecliste oturanlara haddinden fazla bir yetki vermiştir.

Erzurum Mebusu Salih Efendi (Yeşiloğlu) muayeneye taraftar olduğunu belirttikten sonra kadınların muayene usulüne bir şekil vermek gerektiğini düşünür. “*Bursa’da ismini söylemeyeceğim bir arkadaş namussuzca kadınları muayene ediyordu ve dedikodular yapıliyordu*” diyerek, kadınları sadece kadın doktorların muayene etmesini

ya da evlenecek kadının anne ve babasının muayene ettirilmesini önerir. Salih Efendi sadece irsi yollarla geçmiş olabileceğini göz önünde bulundurmıştır. Eğer başka suretle aşılammamışsa anne ve babasında hastalık olmayan kişinin sağlıklı olduğunu söyler. “*Yalnız genç bir kızı bir tabibin eline verip muayene ettirmek pek doğru bir şey değildir*” der. Frengi tespitin evlenecek çiftlerde yapılması dışında doktorun köylere, kasabaları gezerek teşhis ve tedavi yapması gerektiğini söyler (ZC, c.7, 26.12.1920: 38-39).

Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey (İçöz), “*Bir genç henüz kendi izdivaç edeceği bir kızın şeklini görmeksizin icap ederse mahrem mahallerini gayrin görmesi muvafık değildir*” der. Erkeklerin muayenesini uygun görürken kızların muayenesini kadın doktor ya da frengiden anlayan kadın pansumancılarının yapabileceğini söyler³⁴ (ZC, c.7, 26.12.1920: 40). Hukuk ve medrese eğitimi olan Mustafa Sabri (Baysan) Efendi’ye göre üremeyi kontrol etmek ve nesilleri devam ettirmek adına muayene çok elzemdir. Erkekler, kadınlar ve dullarda muayene uygunken kızlarda ise uygun değildir. Kızların muayeneden istisnası ile millet kanunu seve seve kabul edecektir. Feyzi Bey, “kızlar muayene edilmezse frenginin önüne nasıl geçilir” diye sorar. Eşya alma gibi işler için kırk kere şehre giden köylü, geleceğini mahvedecek bu durum için kadın ve kız neden muayene gelmesin ki der (ZC, c.7, 26.12.1920: 40).

Hukuk fakültesi mezunu ve din adamı (Demirel, 2014: 218) Batum Mebusu Ali Rıza Efendi (Acara), kendi memleketinde hiç frengiye rastlamamıştır. Muayene zorunluluğunun kendi memleketinde nasıl bir sonuca ulaşabileceği ise şöyle hayal eder: “*(...)dairei intihabiyemde doktor olmayan mahallerde kocaya gidecek bir kızı doktora muayene ettireceğiz deseler o doktoru öldürürler*” (ZC, c.7, 26.12.1920: 45). Kadının muayenesini birçok kişi kabul etmese de bu öngörü kadının tedavisine nasıl bakıldığına dair meclis içindeki en uç örnek olabilir.

Yozgat müftüsü (Demirel,2014: 269) Hulusi Efendi (Akyol), frengili olan olmayan herkesin muayeneye tabi tutulması fikrine yanaşmaz. Çünkü yaşam her şeyden mühim olduğu için frengili kişinin kendini zaten muayene ettirecektir. Bir kimsenin hastalığı için diğerini de muayeneye mecbur bırakmak doğru değildir. Hulusi Efendi’nin

³⁴ Süleyman Sırrı Bey, Birinci Grup üyesidir. Sekiz dönem boyunca vekilliği sürmüştür (Demirel, 2014: 269).

görüşleri Sırrı Bey'in söylediklerine yakındır. “Kendisini şimdiye kadar kimseye göstermemiş on beş yaşında bir kızın, hasta olmadığı halde doktora göstermesine” karşı olduğunu söyler. Bir hastalık olmadıkça “keşfi avret haramdır” der ve caiz olup olmadığına dair Şeriye Vekâletinden fetva ister (ZC, c.7, 26.12.1920: 41-42). Op. Emin Bey, hastayı muayene etmeden frengili olup olmadığı nasıl anlayacağız, hasta ya kendini sağlam sanarak doktora gelmezse diye karşılık verir. Sonra bakire kızlarda frengi olup olmayacağını sorar, olur cevabını alınca, kızların yine doktora gitmeyeceğini çünkü frengili denirse kimse ile evlenemeyeceğini bu yüzden sahte rapor alacağını söyler (ZC, c.7, 26.12.1920: 42).

Medrese eğitimi almış olan Niğde Mebusu Mustafa Hilmi Bey (Soydan), bazı doktorların muayeneye gelen hastaya ailesinde frengi olup olmadığına dair yemin ettirip parayla belge verdiğini söyler. Gördüklerine istinaden kadınların muayenesinin nasıl yapıldığını anlatır. İzinname almak için gelen bir kadının muayenesi esnasında kocası kapının önünde ağlamaktadır, neden ağladığını sorduğunda adam “(...)bakınız efendi! Doktor nasıl muayene ediyor” der. Dönüp baktığında karşılaştığı manzarayı şöyle anlatır: “Birde baktım ki, kadının ayakları yukarı kalkmış öyle muayene ediyor.” Meclisten “kahrolsun öyle alçak doktor” sesleri duyulur. Her doktorun meclisteki doktorlar kadar temiz kalpli olmadığını, ahlaksız doktorların da olduğunu bu yüzden temiz ve nezih kadınlarımız muayeneye tabii olmamalıdır, der (ZC, c.7, 26.12.1920: 46-47). Mustafa Hilmi Bey de diğerleri gibi meseleyi “keşfi avret haramdır” çerçevesinde ele alır. Muayene gereği bakılacak yerleri doktor değil mebuslar belirlemek gayretindedir.

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey ise, bakireler ile dulların muayenesi farklıdır, “hiçbir bakirenin aksamı mesturesi muayene edilmez” der. Doktorun ağzına, boğazına, dirseklerine bakarak muayene edebileceğini söyler (ZC, c.7, 26.12.1920: 44-45). Ergani Mebusu Emin Bey (Giray) ise “Daha ne kaldı Emin Bey?” der. Kadınların çoğu vilayetlerde dışarı dahi çıkamazken bu muayeneyi nasıl olacaktır? İkilinin diyalogu kızlara mahsus tıp mektebi açma fikrinde uzlaşmalarıyla son bulur. Op. Emin Bey, itirazların fazla olması sebebiyle “bakirelerin sadece boyun ve boğazlarına bakılacak” şeklinde kayıt koyabiliriz sözlerine bir mebus “Burnunu bile göremezsiniz doktorlar!” diye cevap verir (ZC, c.7, 26.12.1920: 46).

Op. Emin Bey, kanunun “kadının muayenesi”ne indirgenerek tartışılmasından rahatsızdır.³⁵ Israrla ırkımızı korumak amacıyla olduğunu, frenginin büyük bir bela olduğunu hatırlatır. Yeni bir çözüm önerisi de getirir. Bursa’da çiçek hastalığı salgınında aşı bedava olmasına rağmen kimse gelmezken, aşı yaptırmayanlar vesika alamayacak dendiğinde ise gelenlerin sayısının hızla arttığını söyler. Bu tarz bir uygulamayı frengi için yapmayı önerir, muayene olmayana evlilik izni verilmeyecektir (ZC, c.7, 26.12.1920: 45).

Kadının muayenesi frengi tartışmalarının merkezindedir. Hatta mesele için de “kız” ve “dul/kadın” ayrımları da yapılmıştır. Muayene, hastalıktan daha tehlikeliymiş gibi bir tavır sergilenmiş, adeta kadının “namusu” muayeneden/doktordan korunmak istenmiştir. Bu tartışmalardan sonra bir sonraki celseye kadar kadınların muayenesini ilgilendiren birçok teklif sunulur, hatta bunu düzenlemek adına seferber olurlar. Kadınların tedavisi için kadınlara ders verilmesi, frenginin olmadığı yerlerde bakire kızların muayene zorunluluğunun olmaması, dul kadınlarda hastalığın kan alma yoluyla teşhis edilmesi, kuvvetli şüphe olmadıkça kız ve kadınlardan muayene olmak istemeyenlere müsaade edilmesi, dul kadının mahreminin birinin yanında olması şartıyla muayene edilmesi gibi öneriler sunulur (ZC, c.7, 1.1.1921: 113-114).

Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendi (Baysan) kızların yüzde yüzü iffetli olduğundan, nadiren yüzde bir veya iki fena varsa da nadire itibar edilmeyeceğini bu yüzden kızların muayeneye tabi olmaması gerektiğini söyler (ZC, c.7, 1.1.1921: 114). Doktor Fuad Bey, frenginin yalnız cinsel birliktelik ve irsi yollarla değil, ağız yoluyla da bulaşabileceğini meclise anlatır. Hastalık ortak kullanılan eşyalar aracılığıyla da buluşmaktadır. Yani “namuslu kızlar”da da frengi görülebilir. Fuad Bey de köylüleri “namuslu” ilan eder. Zaten köylerde fuhuş olmadığından bu hastalığın da izdivaçtan yoluyla bilmeyerek geçtiğini söyler. Çözüm olarak frengi mıntıkası bölgeleri belirleyerek bu bölgeler dışındaki kızların muayene etmemeyi önerir. Çoğunun kaygılı olduğu bir mesele olan

³⁵ Falih Rıfkı Atay, kadının muayenesi tartışmalarının meclisi karıştırdığını “gericilerin” ayaklandığını hatta Emin Bey’in bir hocaya tokat attığı için az kalsın linç edileceğini söyler (Atay, 2008: 303). Kadınların muayenesine açıkça itiraz eden “gericilerin” kim olduğuna baktığımızda karşımıza şu isimler çıkar: Niğde Mebusu Mustafa Hilmi Bey ve Erzincan Mebusu ve müftüsü Osman Fevzi Efendi, gruplaşmalar gerçekleştiğinde Birinci Grup’a dahil olan ama ikinci döneme katılmayan isimlerdendir. Erzurum Mebusu Salih Efendi ve Ergani Mebusu Mehmet Emin Bey İkinci Grup’a dahil olmuştur. Gruplaşmalar oluşmadan mebusluğu son bulan Yozgat müftüsü Hulusi Efendi ve bağımsızlardan Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendi.

frengiyi teşhis için üreme bölgesine bakmak gerekmediğini, hatta uzunca süre bu kanun yokken bile muayenelerin sadece ağıza bakarak yapıldığını da söyler (ZC, c.7, 1.1.1921: 113-114).

Erzincan müftülüğü yapmış olan Osman Fevzi Efendi (Topçu), bu hastalığın ilacını fuhuşun yasaklanması olduğunu söyler. Sadece yüze boyuna bakılan muayenelere de itiraz eder. Ona göre, hastalık belirtileri aşikâr değilse, muayeneye gerek yoktur. Teşhis sürecini “helal daire”ye oturtmaya çalışır. Dulların muayenesine de kadın doktorların yetiştirilmesine kadar müsaade edilebileceğini zaten teşhisi yapabilecek kadın doktoru da iki üç ay zarfında yetiştirebileceklerini, kan analizi yoluyla tespitin haram işlemeyi de engelleyeceğini söyler. Hem doktor yetiştirmenin böyle kolay olmadığı hem de kan analizi yapacak yeterli mikroskop ve laboratuvarın olmadığı yönünde itirazlar yapılır (ZC, c.7, 1.1.1921: 116).

Hastalığın “ahlaksızlardan” nasıl bulaştığı üzerine daha detaylı konuşulur. “Hastalığını başkasına bilerek bulaştıran altı aydan iki seneye kadar hapsedilir veya yüz liradan beş yüz liraya kadar para cezası öder, zarara uğramış kişiye verilir” şeklindeki madde için Antalya Mebusu Avukat Halil İbrahim (Özkaya) Bey, “*Frengiyi, alanlar için, şimdi bilirsiniz ki, frengi almak meselesi, yani bu işi irtikâp edenler tabii ahlaksız kimselerdir. Şimdi tasavvur edin, cezai nakdi meselesi, tazminat meselesi, bir fahişeyi tasavvur edin, bilerek başka birisinden alır. Bunu ne ile ispat edeceğiz?*” (...)“*Bunu biz ahlaksızlara bir alet olarak vereceğiz.*” der (ZC, c.7, 1.1.1921: 122).

Yine aynı maddeyle alakalı Tokat Mebusu Rifat Bey (Arkun) “*Efendim bu madde birtakım namussuz fahişeler için vesilei husumet olur. Hastalığı başkasından alır, memleketin eşrafından birisine iftira eder. Ben ondan aldım der. Hiç olmazsa namuslu bir kimseyi teşhir eder. Binaenaleyh bu maddenin tayyını teklif ediyorum*” der (ZC, c.8, 5.2.1921: 84). Dr. Suad Bey, “*Bugün bizim memleketimizde kendisinin frengili olduğunu bilerek kasten ve lakayt olarak, bir başkasının hukuk ve hayatına hiç acımayarak, sırf beş dakikalık hevesatı rezilesi için kendi hastalığını başkasına aşıl原因anlar pek çoktur. Bunun için vazedilecek ceza masumlar için değildir. Doğrudan doğruya hastalığını bilenler ve bildiği halde kasten verenler içindir. Nesine acıyorsunuz bunun?*” şeklinde bir açıklamada bulunarak bu maddeyi frengi mücadelesinde

Prusyalıların da kabul ettiğini, bunu dünyanın en hakiki cezası olduğunu söyler (ZC, c.8, 5.2.1921: 84).

Meclisin beşinci dönemine kadar milletvekilliği yapmış olan Tahsin Bey (San), erkekleri de işin içine katar. Sadece kadınların kayıt altına alınıyor olmasına karşıdır. “Zamparalar” için de defter tutulması gerektiğini söyler. Emin Bey’e göre erkekler için yapılacak kayıt sonuçları yine kadına çıkacaktır: *“Frengili bir adam bana müracaat etse, gel buraya arkadaş, sen ne zaman frengiye tutuldun? diye sorarım. Falan gün, falan kadına gittim der. Ben de gider, o kadını yakalarım, muayene ederim. Defterine bakarım. Bu esasen icrayi sanattan menedildiği halde ne için yapmıştır? Mahkemeye gönderirim ve bu suretle mesul ederim.”* der (ZC, c.8, 5.2.1921: 85).

Kütahya Mebusu Cemil Bey (Altay), Tahsin Bey gibi düşünmektedir. Hep kadınların erkeğe bulaştırdığı varsayımı üzerinden konuşulmasına itiraz eder. Ama bu itiraz erkeğin hastalığı masumca bulaştırdığı üzerinedir. Emin Bey’in genelevde olup da fuhuştan men edilen kadınlar hakkında söylediklerine şöyle cevap verir. *“Şimdi Emin Beyefendi buyurdular ki; umumhanede olup da icrayi fuhuştan men edilen kadınlar dediler. Fakat frengisi gayrimekşuf (habersiz) olduğu halde umumhaneye varıp da o kadını frengi ile aşıl原因 erkekler hakkında ne yapılacaktır?”* diye sorar. Dr. Fuad Bey, ispat etmesi gerektiğini, mahkemenin delil bulursa mahkûm edeceğini, bulamazsa etmeyeceğini söyler (ZC, c.8, 5.2.1921: 87).

Maddenin devamında eşlerden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın azami haliyle uygulanması öngörülüyordu. Müderris ve müftü Ömer Vehbi Efendi (Büyükyalvaç), kasıtlı bulaştırmanın nasıl ispat edileceğini sorgular. Ortak eşyalar kullandıkları için hastalığı birbirine kasıtsız olarak bulaştırmış eşlerden birinin ceza almasıyla ilgili şunları söyler: *“Farz edelim; bir kimse malûl, yanına misafır geldi, kendi içtiği bardaktan misafirine bir şu içirdi. Suyu içen kimsede illet görüldüğünden ben yanına vardığımda insani ihtiyaçtan bir su verdi ve bana sirayet ettirdi diyerek dâva etmeyi akıl almaz. Hususa eşler arasında böyle bir ceza tatbik etmek, mutlaka eşler arasını açmak demektir. Aile arasında nefreti mucip olur”* (ZC, c.8, 5.2.1921: 84). Vehbi Efendi’nin kastettiği “masum olan” frengidir. Operatör Emin Bey, maddenin böyle bir amacı olmadığını, maddenin amacı *“..icrayi fuhşeden kadınları tehdit etmek ve onları tecziye etmektir. Ruhu mesele buradadır. İzahat vereyim: Resmen fuhuş ile*

meşgul olan kadınlar; malûmu âliniz muayene edilir ve bir hastalık görüldüğü takdirde tabip onların defterine işaret etmekle beraber yani bu kadın icrayı fuhşa mezun değildir der ve onu sanattan meneder. Buna rağmen; gizli bir surette icrayı fuhşeder ve birçoklarını yakar, Şimdi bunu tecziye etmeyelim mi? Ruhu mesele bundadır. Arkadaşlar bilhassa fahişeyi menetmektir” der (ZC, c.8, 5.2.1921: 85). Evli çiftler arasındaki cezalandırma, eşlerin şikâyeti olması koşuluna bağlanınca Emin Bey, “Hakikaten çok hayırlı bir iş yaptık” der (ZC, c.8, 5.2.1921: 88).

Dr. Fuad Bey, belsoğukluğunun da bu kanuna dâhil edilmesi için önerge verir, fakat reddedilir. Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun 7 Mart 1921’de yürürlüğe girer.³⁶

Frengi ile ilgili tartışmalara bakıldığında bu “ahlaksız” hastalığın yuvaları dağıttığından sıkça bahsedilir. Karısına frengiyi kendisi aşıladığı halde onun hastalığından şikâyet eden adam yuvasını dağıtır. Bu frengide “masum olan kadın”ın yaşadığı durumdur. Hastalığı aşılayan “ahlaksız kadın”lar da fuhuşhanelerin kontrol edilmesi yoluyla denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Hastalığın önüne geçmek için evlilik öncesi muayene zorunluluğu getirilmesi tartışmaları frengiden daha “büyük bir soruna” dönüşen kadının muayenesi patlak verir. Bugün bizler için çok normal sayılabilecek olan bir davranış, o günlerde görüldüğü gibi çok fazla tepkiyle karşılaşılabiliyordu.

Ahlaksızlıkla suçlanma endişesi muayene için büyük bir engeldir. Mecliste dahi pek çok kez bu hastalığı kapanların “ahlaksız” kişiler olduğu söylenmiştir. “Masum olan frengi” nasıl ispat edilebilirdi ki? Frengili hasta onu bekleyen bu “kara” günlerden kurtulmak adına sahte doktor raporuyla “aklanmayı” tercih edebilirdi. Frengi memlekette böyle sancılı süreçten geçerek tedavi edilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar frengi için daha fazla bütçe ayrılmış, ilaç tedarikiyle hastalığa çözümler aranmıştır.

Burada kısaca değinmek gerekirse meclis diğer salgın hastalıklarla da mücadelesini sürdürmüştür. Sağlık hizmetlerinin modern anlamda bir devlet görevi olarak ele alınması Milli Mücadele’nin başlangıcında Ankara’da kurulan ilk hükümet bünyesinde gerçekleşmiş, (Aksakal, 2017: 224) hükümetinin yaptığı ilk icraatlarından biri sağlık

³⁶ Kanun metni için bakınız: EK 4

bakanlığını kurması olmuştur. Bakanlık, vakit kaybetmeden “Türkiye’nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası” adıyla bir dizi araştırma yaptırarak hâlihazır durumu tespit etmeyi amaçlamıştır. Hastane, dispanser, doktor, sağlık memuru, eczane gibi tüm sağlık kurumlarıyla hastalık ve diğer konularda bir durum tespiti yapılmıştır (Gümüüşü, 2003: 128-129).

Mecliste mebuslar da ülkenin dört bir yanında görülen hastalıklara kayıtsız kalmamıştır, memleketin salgın hastalıklardan kırıldığını sürekli dile getirmiş, doktor azlığından yakınmış, çözüm üretmesi için yöneticilere çağrıda bulunmuşlardır. Sıtma, tifo, frengi, veba, çiçek hastalığı, verem, trahom gibi hastalıklarla mücadeleye girilmiştir. Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Doktor Fuat Bey de salgın hastalıkların ne kadar yayıldığını şöyle ifade eder: “*Memleket dörtlü ittifakla karşı karşıyadır. Bunlar dört başlı bir ejderha gibidir; sıtma, frengi, verem, trahom.*” (ZC, c.6, 24.2.1924: 304). Dönemin sağlık politikaları da bu hastalıklara paralel yürütülmüştür. Çoğu kez mebuslar kendi memleketlerinde gördükleri hastalıkları kürsüden bildirerek önlem alınmasına adına çağrıda bulunduğunu görüyoruz. Mebusların aktardığı istatistiklerin ne kadar doğru olduğu tartışılabilir olsa da memleketin genel sıhhi durumu hakkında aydınlatıcıdır.

3.3. MODERNLEŞME İLE GELEN YENİ KOŞULLAR

Toplumun Tanzimat ile başlayan değişim sürecinden daha önce bahsetmiştik. Sürecin getirdikleri ve götördükleri her kesim tarafından kabul edilebilir değildi. Bu mebuslar için de geçerliydi. Modernleşme ile gelen yeni koşullar mecliste de farklı bakış açılarıyla değerlendiriliyordu. Yeni koşullar; yeni davranışlar, tartışmalar, fikirler, istekler hatta yeni kıyafetler doğuruyordu. İşte bu “yeni hayat”, bazen eski unvan ve lakaplardan kurtulma isteğiyle gündem oluyor bazen de hangi başlığı takmalıyız tartışmalarıyla simgeleşiyordu. Vapurlardaki perdenin açılmasıyla da yeni bir pencere açıyor, deniz sefasıyla da keyiflendiriyordu.

3.3.1. Ağa mısın Paşa mı?

Toplum sınıflardan değil, meslek grupları halinde birleşmiş bireylerden meydana gelmiştir (Karpat, 2014: 138). Her bireyde bir toplumsal unvanla anılmaktadır. Bunun haricinde bir makama veya mevkiye hitap ederken çeşitli yüceltici ifadeler yer verilir. Bunları kendine dert edinerek, dilin Türkçeleşmesini savunan Tunalı Hilmi Bey, mecliste bunu sürekli gündeme getirmiştir.

Cenevre’de Pedagoji eğitimi almış (Demirel, 2014: 221) ve Türkçülük hareketine katılmış olan Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, lakap ve aşırı saygı gösterme, yüceltme amaçlı kelimelerin kaldırılmasına dair temennisinin bulunduğu bir önerge verir. Geçen zaman “hitap” algılarını da değiştirmektedir. Hilmi Bey bunu güncellemek, takma adlardan ve zaman israfından kurtulmak ister. Hilmi Bey’e göre resmi yazışmalarda “devletlû bilmem nelu, vekâlet penahileri, şamileri, senaverleri, behiyeleri, aliyeleri” gibi telgrafçıların bile başına musallat olmuş bu “bela”lar giderek artmaktadır. Bütçede tutumluluğa uğraşıyorsa “az söz, az yazı, çabuk ve çok iş” düsturu da kabul edilmelidir, sadeliğe gidilmelidir. “Efendim” ve “hazretleri” ifadelerinin ecnebilerle olan haberleşmeler hariç, halk hükümetinin lisanında sadelik tercih edilmelidir (ZC, c.16, 21.1.1922: 107). “*Yazık değil midir ki, bu milletin böyle aziz vakitleri beyhude yere bu gibi şeylerle geçiyor*” der ve bu gereksiz kelimeleri yazmakla ne gibi bir fayda olduğunu sorar. Besim Atalay ona cevaben “*Bize Meşrutiyetten sonra bir hastalık geldi: Yıkma, mutlaka yıkmak*” der ve savunmaya devam eder. Bu değişim çabası, eski örf ve adetlerini tahrip edecektir. Ama bu adetler, kalelerden bile sağlam ve yıkılmazdır. Bu tabirleri kaldırarak ne kazanmış olacağız diye sorar ve Hilmi Bey’den “*Dünyada milyarlarla satın alınamayan vakit*” cevabını alır. Besim Bey, bu sözlerin makamlara karşı halkın ruhunda hürmet yaşatmak için lazım olduğunu söyler. Neticede takrir reddedilir. Tunalı Hilmi Bey de “*Lâkin Tunalı vazifesini yaptı. Gelecek seneye tekrar edeceğim.*” der (ZC, c.16, 21.1.1922: 108).

Daha sonra bu hitap meselesi bir birleşimde tekrar Hilmi Bey’in diline gelir. Halife Abdülmecid Hazretlerine Kutsal Emanetleri teslim ve tebrik etmek üzere Meclisten bir heyet seçilip gönderilmesine dair tezkere üzerine konuşulmaktadır. Salahaddin Bey halifeye gönderilecek tebrik yazısında hürmetli sözleri kullanmanın dini bir görev olduğunu söyler. Tunalı Hilmi Bey de yeri gelmişken söyleyeyim edasıyla, bundan

sonra “hazretleri” tabiri ya da lakabının sadece Halife için kullanılmasını önerir. Meclisten bravo sesleri gelince şaşırان Hilmi Bey, bunu birkaç kez burada söylediğini “beyefendi, hanımefendi” gibi aristokrasiden gelmiş birtakım demode tabirleri bu meclisten kaldıramadıkları için üzüldüğünü söyleyerek bundan böyle lakapların kullanılmamasını rica eder (ZC, c.25, 20.11.1922: 14).

Halifeye “efendi” denmesine de itiraz edenler olur. Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya göre halife için “efendi” kelimesinin kullanılması onun kadir ve şerefini azaltmaktadır. Çünkü “efendi” kelimesinin bir Rum unvanıdır. Çok yaygın kullanıldığı için bertaraf edilememektedir. Halifeye “hazret” denilmelidir. Ona göre diğer lakaplar da “dalkavukça”dır. Meclis reis vekili Hüseyin Avni Beyefendi bu esnada Mustafa Kemal’e “paşa hazretleri” demeye devam eder. Hemen arkasından söze giren Yahya Galip Bey’e de “*Aman rica ederim Efendi Hazretleri sukut ediniz!*” der. Bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey’den “hazretleri” kelimesini bolca söylüyorsunuz diye uyarı gelir. Reis’in “*Affedersin Hilmi Beyefendi Hazretleri*” diye cevap vermesi meclistekilere tebessüm ettirir (ZC, c.25, 20.11.1922: 14-15). Bu bir kanun teklifi değil, tavsiyedir. Tunalı Hilmi Bey de sonrasında pek çok kere başkalarına “hazretleri” demiştir.

Tunalı Hilmi Bey dediğı gibi sözünü tutar ve yaklaşık bir sene sonra “Elkap Hakkında Kanun” teklifini meclise sunar. Bu teklif; Büyük Millet Meclisi azalarına “ağa”, reisine “paşa” ve her erkek nüfusa “bey” ve kadınlara “bigüm” unvanlarının verilmesini önerir. Bu teklifin tımarhaneye havale edilmesini söyleyenler olur. Hilmi Bey, “*Korkmayın arkadaşlar, yine millet, size hazretleri de der, devletlu da der, her şey diyebilir. Fakat halkçı olduğunuzu unutmayın*” der. Öneri Layiha Encümenliğine sevk edilir (ZC, c.25, 9.12.1922: 277). Oradan reddine dair yazı gelse de Tunalı Hilmi Bey ısrarcı davranır. (ZC, c.25, 20.12.1922: 474). Zincirleme unvanların başka memleketlerde kullanılmadığını söyler. “Acaba zavallı kâtipler tarafından Hilmi Efendi mi Hilmi Bey mi diye kaydedileceğim” diye de sorar. Bu milletin parasına ve vaktine yazık olduğunu milletin fakir hazinesinin böyle lakap masrafından kurtarılması için kanun teklifinin müzakere edilmesini teklif eder. Rasih Efendi, meclis neden bununla meşgul olsun, der. Hilmi Bey ise üç seneden beri bu meclisin “Riyaseti Celile, Hüseyin Avni Beyefendi, Musa Kâzım Efendi Hazretleri...” gibi gereksiz kelimelerle meşgul olduğunu ve böylece

telafluz edilen binlerce kelimenin birkaç bin liraya mal olduğunu, kanunun ise millete vakit ve nakit kazandırılacağını söyler.

Teklifi yine kabul edilmez ve Tunalı Hilmi Bey şunları söyleyerek meclise yine tebessüm ettirir: “*Arkadaşlar, gelecek sefer Paşa unvanını teklif edeceğim.*” (ZC, c.27, 26.02.1923: 487). Bu istek çok sonraları 1934’te düzenlenecektir. Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap Ve Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun ile Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Artık herkes resmi işlerde sadece ad ve soyadıyla anılacaktır.

Bir bütçe meselesi içinde yine her zaman yakındığı, dilde sadelik meselesine değinir. Hükümetin ve mebusların lisanından şikayet ederken konuşmasının bir yerinde “Meclisi umumiyenin..” demesi üzerine Türkçe söylemesi için uyarılır. “Umumi Meclislerin” şeklinde düzelterek konuşmasına devam eder (ZC, c.6, 23.2.1924: 265). Sonrasında da küçükten beri dert edindiğim dediği meseleyi anlatmaya girişir. “Riyaseti Celileye, huzuru samileri, aliyesi, behiyesi” gibi şeylerin memleketin başındaki en mühim bela olduğu, vakit kaybına yol açtığı yönündeki görüşlerini tekrarlar. “*Biliyor musunuz kaç baliğ oluyor efendiler ve kaç yüz dakikayı, senede kaç yüz kâğıdı, hattâ senede kaç yüz saati kaybettiriyor?*” der (ZC, c.6, 23.2.1924: 267). Tunalı Hilmi Bey’in bu istekleri bir sonraki dönem içerisinde Latin Alfabetinin kabulünden sonra gerçekleşecek, dilde sadeliğe ve Türkçeleştirilmeye gidilecektir.

Bu seferki konuşmasında yeni bir eleştiri daha getirmiştir: “*(Ali ibni Veli) anlamıyorum (Ali oğlu Veli) Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri! Sizin oradaki (ibni)lerinizin ne kadar çok olduğuna bir kere bakınız, anlarsınız. Hem de arkadaşlar! Bakınız yine tersine dönüyor; Veli ibni Ali yazıyor. Hiç olmazsa ikisi sağdan sola gitse. Yazımız sağdan sola gider, rakamlarımız soldan sağa. Zaten bu millet de neden seciye bozuldu. Gençlerde seciye niçin bozuldu? Evvelâ dilinizi, vaziyetinizi, rakamlarınızı düzeltiniz, intizama koyunuz. Ondan sonra bakınız bir intihar vukua gelir mi? Bütün muvazenesizlik Maarif Vekâletinde değil, orta yerde dönen, bu hiçbir dile benzemeyen dil, rakamlar, yazılır ve sairede. Sonra bunlar elvermiyormuş gibi bir taraftan da (ibni) veled, yok (kızı) duhteri, bilmem nesi...*” (ZC, c.6, 23.2.1924: 268) Tunalı Hilmi Bey tarafından modernleşme mecliste farklı bir boyutuyla dile getiriliyordu. Modernleşmek aslında hayatın en önde gelen unsurlarının yeni bir şekilde anlamlandırılması ve bu

unsurların da Batı'nın toplum hayatı konusundaki telakkilerine uyması demektir. Bu durumda, tabii, kişileri ve bireyi yeniden tanımlamak gerekiyordu (Vergin, 1990:316). Bu yönde daha aceleci davranan Hilmi Bey'in görüşleri kabul görmüyor, gerçekleşmesi için Soyadı Kanunu'nu bekliyordu.

3.3.2. Başımıza Gelenler

Meclisin açıldığı ilk günlerde görüşülen bir başka sosyal mesele de fes giyilmesi hakkındadır. Fes yerine kalpak giyilmesine dair bir öneri meclise sunulur. İktisadi sebepler ve millilik öne sürülerek farklı bir giyim tarzına doğru adım atılmaya çalışılır. Bu konu meclise taşınmadan önce ülke de fes ve kalpağa dair öncesinde neler yaşandığına bakmak gerekir.

İkinci Mahmut zamanında Serasker ve Kaptanı Derya olan Hüsrev Paşa, fesi memleketimize getirmiş, sonrasında da fes askeri kıyafet olarak benimsenmiştir. 1828'de kıyafet nizamnamesi çıkarıldığında ulema sınıfı dışında insanların sarık sarmasını önleyerek, ulema sınıfına mensup olanlarla olmayanlar ayırt edilmişti. Böylelikle ulema sınıfı fese karşı çıkarken gayrimüslimler, özellikle Rumlar, fesi benimsemiş ve Müslüman toplumla bu konuda bütünleşmişti (Emiroğlu, 2014: 253). Diğer siviller için fes, zorunlu olarak diğer her çeşit başlığın yerini aldı (Kılıç, 1995: 530). 20. yüzyılın başlarında ise Osmanlı ordusu içerisinde askeri kıyafetler konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1909 yılında yayınlanarak yürürlüğe giren “Elbise-i Askeriye Nizamnamesi”nde haki renkte olmak üzere bütün sınıflar için resmi başlık olarak “kalpak” kabul edilmiştir. Bu nizamnamelerle cübbe ve sarık yalnız ulemanın giysisi olarak kalacak, diğer siviller ise tek başlık olarak sadece fesi giyeceklerdir (Aysal, 2011: 8). Gayrimüslim yurttaşlar 1890'lardan itibaren artan oranda şapka giymeye başladığında, fes yalnız Osmanlılığın değil Müslümanlığın da simgesi olmuştur (Emiroğlu, 2014: 254).

Tarihçi Necdet Aysal, fes askeri kıyafet olarak kabul edilirken yaşanan olayların kalpak kabul edilirken de yaşandığını söyler. Fes ilk kabul edildiğinde dine aykırı bulup karşı çıkanlar olmuştur. 19.yüzyıl sonlarında ise devlet gücüyle giydirilen fesin köylere kadar yayılarak artık dinin bir simgesi haline gelir. Fes artık benimsenmişken 1903 yılında II.

Abdülhamit, topçu ve süvari askerlerine fes yerine kalpak giydirmek istediğinde de aynı şekilde kalpağa karşı çıkılır (Aysal, 2011: 9). Mustafa Kemal Paşa da Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında sivil giyindiğinde çoğu kez başlık olarak kalpağı tercih etmiştir. Bu arada Kuvayi Milliye taraftarlarının da kendisini takip etmeleriyle kalpak, Anadolu'dan ve Ulusal Mücadele'den yana olanların bir tür simgesi olmuştur (Aysal, 2011: 12).

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey de meclisin açıldığı ilk günlerde fes yerine kalpak giyilmesine dair takrir vermiştir. Takrir metni özetle şu şekildedir: Uzun savaş günlerinin ardından doğan birçok buhranların yanında bir de memlekette fes buhranı ortaya çıkmıştır. Avustralya'dan ithal edilen feslerin senelik bedeli altın olarak beş milyon liraya ulaşmıştır. Diğer ecnebi memleketlerinden ithal olunan fes bedelleri ise her sene yedi, sekiz milyon liraya denk gelmektedir. Bunun kağıt parada karşılığı yaklaşık kırk milyon liradır. Fakir memleketimiz için pek önemli olan bu miktar içeride kalması gerekirken harice gitmektedir. İkinci Mahmut zamanında Adalı Rumlarını takliden başlık olmak üzere kabul edilmiş olan fes, milli bir başlık değeri taşımadığı için onun yerine çoğunlukla Şark ve Müslüman milletlerinin öteden beri başlık olarak taşıdıkları ve şu son günlerde herkesin seve seve giymeye başladığı kalpağın milli bir başlık olarak kabul ve ilanını teklif ederiz.

Takrir okunduktan sonra alkış sesleri ile “hayır, hayır olamaz” sesleri birbirine karışır. Çorum Mebusu Haşim Bey hemen söze atılarak, halkı Arap ve Müslüman olan Fas, Tunus ve Cezayirlileri örnek göstererek onların fes giydiğini söyler. Bu örneğin sebebi fesin Rum kökenli bir başlık olmadığını kanıtlamaktır. “*Olmaz, katiyen istemem*” diye söylenmeye devam ederken Tunalı Hilmi Bey’de “*Fes Türkün ruhunda yerleşmiştir*” der. Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi de, fesin sonradan çıkarılan bir şey olduğunu söyler. Fakat bugün İslam âlemi ve Osmanlılar için fes, ayırıcı bir özelliktir, der ve ekler: “*Biz bunu bırakırsak kıyafetimiz, geleneğimiz karmakarışık olur. Papak³⁷ derler bizim memleketimizde onu giydirsek.. O diğer milletler ile ortaktır. Milleti İslâmiyeye mahsus olan kıyafet bilhassa Osmanlılar için hususi olan kıyafet bu festir*” der.

³⁷ Genellikle Azerbaycan ve Kafkasya’da giyilen, kuzu derisinden veya yününden yapılan, uzun tüylü başlık. (www.tdk.gov.tr adresinden Mayıs 2018 tarihinde erişilmiştir.)

Gürültüler içerisinde geçen bu kısa görüşme, takririn itibara alınıp alınmamasına dair yapılan oylama da reddedilmesiyle son bulur. Gürültüler ve “yaşasın fes” seslerine karşılık oturumu yöneten Meclis İkinci Reisi Celâleddin Arif Bey “*Rica ederim bugün fes ve kalpak zamanı değil. Herkes istediğini giysin*” der (ZC, c.1, 29.4.1920: 149-150).

Fes hem geleneksel hem de kutsal sayılıyordu. Eski-yeni çatışması yaratıyordu. Tarihçi Fahri Sakal’ın da dediği gibi bir toplumsal değişim olayında, değiştirilmesi söz konusu olan kurum, zihniyet ve değerlerin varlık sebeplerinden biri veya bazıları dinî (kutsal) kaynaklardan besleniyorsa veya kitlelerce böyle algılanıyorsa, o sahada değişim güç olur (Sakal, 2007: 1308). Bu yüzden bu değişim isteği, sert itirazlarda karşılaşmış, öneri kimse tarafından destek görmeden hızlıca reddedilmiştir. Daha çok milliyetçilik duygularıyla teklif edilen kalpak giyme teklifi için zamanlama doğru değildi. Meclisin ilk günlerinde böyle bir teklif yapılması “eski” olanla bağların koparılmaya çalışıldığı endişesi yaratıyordu. Gündem şapka olduğunda ise toplum buna hazırlandığı için meclisten kolay geçiyor, değişim hızlı gerçekleşiyordu.

Fes meselesinin üstünden çok sular akmıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde gerçekleştirilen devrimlerle, Batı Medeniyetinin bir bütün olarak ele alınması ve dünyanın kabul ettiği medeni kıyafetin de benimsenmesini gerekli kılıyordu (Aysal, 2011: 14). Mustafa Kemal, 23 Ağustos 1925 tarihinde çıktığı yurt gezisinde, Kastamonu, İnebolu ve Çankırı’da halka şapka hakkında konuşmalar yaparak, kitleleri sosyo psikolojik açıdan bu fikre alıştırmaya çalışmıştır (Sakal, 2007: 1309). Atatürk’ün bu gezileri hemen etkisini göstermiş ve devlet görevlilerinden olduğu kadar, halktan da belirli bir kesim fesi çıkarıp şapka giymeye başlamıştır (Aysal, 2011: 14).

28 Ağustos 1925’te Atatürk, İnebolu Türk Ocağında yaptığı konuşmasında kıyafetimizin ne milli ne de medeni ve beynelmilel olmadığını söylemiştir: “(...) altı kaval, üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millidir ve nede beynelmileldir.” (...) “Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz ayakta iskarpın veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemşli serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun adına şapka denir” (Arığ, 2007: 39; ASD, 1997: 220-221).

Toplunun yavaş yavaş alışmaya başladığı şapka Bakanlar Kurulu'nun 2 Eylül 1925 tarihli bir kararname ile bütün memurlara zorunlu kılınmıştır. Halk buna uymak ya da uymamakta serbesttir. Aynı günlerde çıkan ikinci bir kararname din adamları için beyaz sarık ve siyah latayı³⁸ kabul ediyordu; ordudaki imamların sarık ve cübbelerinin rengi askerliğin gereklerine uyacaktı. Din adamlarına, görevleri dışında sivil elbise giymek müsaadesi veriliyordu. Din adamı olmayanların dini kılıkta gezmeleri yasak edilmişti. Bunun aksine davranışlar bir yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı. Önce halkı, bu yolda memurlara uymaya teşvikle yetinilirken, 25 Kasım 1925 tarihli kanunla zorunluluk haline gelecektir (Kılıç, 1995: 546-547).

Toplumda kabul görmeye başlamasıyla şapka meselesi Mustafa Kemal'in yurt gezisinden 4 ay sonra meclise taşınmıştır. Konya Mebusu Refik Bey ve arkadaşlarının şapka giymek hakkında kanun teklifi 25 Aralık 1925'te mecliste müzakere edilir. Verilen teklifte şu sözler yer alır: Kendi başına bir değeri olmayan başlık meselesinin çağdaş ve medeni milletler arasına girmek isteyen Türkiye için ayrı bir kıymeti vardır. Çağdaş ve medeni milletlerin ayrı bir işareti olan şapkanın mevcut başlıkla yer değiştirmesi gerekir. Bu sebeple şu madde "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve resmi sıfatı sahip herkes Türk milletinin iktifa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir" şeklinde kabul edilmelidir (ZC, c.19, 25.11.1925: 221).

Refik Bey'in teklifini onaylayan ilgili komisyonların yazısı okunduktan sonra Bursa Mebusu Nurettin Paşa'nın³⁹ teklifin reddini istediği tavrı okunur. Nurettin Paşa bu kanunu Teşkilatı Esasiye Kanununun "Hiç bir kanun teşkilâtı esasiye kanununa münafî olamaz" şeklindeki 103. maddesine muhalif bulunduğunu söyler. Hangi maddelere muhalif olduğunu da sayar: "Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir", "Her Türk hür doğar, hür yaşar", "şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, amel, temelük ve tasarruf ilah.. hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır", "işkence, eziyet, müsadere memnudur", "hiç bir kimse hiç bir fedakârlığa icbar edilemez."

³⁸ Lata: Osmanlılarda ilmiyenin giydiği bir üstlük türü. (www.tdk.gov.tr adresinden Mart 2018 tarihinde erişilmiştir.)

³⁹ Nurettin Paşa, 1925'te ara seçimlerde Bursa'dan milletvekili seçilmiştir. Kazım Öztürk, Nurettin Paşa'nın Şapka Kanununa karşı çıkması nedeniyle Meclis Başkanlığına çekilen binlerce telgrafla protesto edildiğini ve inkılaplara aykırı tutum ve davranışlarıyla Büyük Söylev'e konu edildiğini söyler (Öztürk, 1993: 179).

Aslında şapka takmak zorundasınız gibi bir dayatmanın, kişi hak ve hürriyetine aykırı olduğunu ifade etmeye çalışsa da açık bir şekilde belirtmemiştir. Hakkı Tarık (Us) Bey de Nurettin Paşa'nın şapka hakkında lehinde ya da aleyhinde olduğuna dair bir şey söylemediğini, demek ki şapkanın aleyhinde söyleyecek bir şey bulamadığını söyler. Kalpak endişesi taşıdığını iddia eder: *“Acaba Nurettin Paşa başındaki kalpağın her hangi bir surette taarruza maruz kalacağına mı sahip olmuştur? (...) Nurettin Paşa endişe etmesin, kalpağı kendine kalıyor, hiç bir kimse taarruz etmeyecektir.”* (ZC, c.19, 25.11.1925: 231).

Kanunun ve hükümet kararnamesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na muhalif olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Hatta öyle ki Nurettin Paşa'nın iddiaları şapka kanunun amacından daha fazla konuşulmuştur.

Nurettin Paşa'nın ret talebine karşılık Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan), Nurettin Paşa'ya *“milleti manen ve maddeten temsil ediyorsanız böyle bir takriri vermeye tereddüt edip vermezsiniz”* (...) *“Paşa, milletin, Bursa halkının bu necip ve yüksek duygularından olsun ilham almak insafını niçin göstermiyorsun?”* der. Hatta Bursa halkı bu takrirden haberdar olsaydı Nurettin Paşa'ya şöyle tepki vereceğini söyler: *“Bizi temsil ettiğiniz halde hangi kanaat ve hangi düşünce ile bizim düşüncemizden, bizim kanaatlerimizden bambaşka bir yolda yürüdünüz ve terakki yolundaki azmimizi kırmak için teşebbüste bulundunuz.”* Tunalı Hilmi Bey'de Bursalıların kendi başlıklarını kendisinin ürettiğini söyleyerek Bursalıların düşüncelerini temsil etmediğini ifade eder.

Refik Bey, kanunun ruhunu ise şöyle ifade eder: Çağdaş ve medeni hayatın gerektirdiği en ufak bir şeyin bile eksik kalmaması için azimli olan bu millet, bütün medeni milletlerin giymekte olduğu şapkayı da başlık olmak üzere kabul ederek inkılabın en şerefli ve en kuvvetli adımını bir defa daha atmış olacaktır (ZC, c.19, 25.11.1925: 223). İtirazlarına vites arttırarak devam eder. Millet şapkayı hiçbir telkine tabi olmayarak giymiştir. Artık onu milletin başından alacak hiçbir el kalmamıştır ve bunu milletin başından alacak el hangi el ise millet onu daima kıracaktır, der. (ZC, c.19, 25.11.1925: 223)

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt), Teşkilat-ı Esasiyeye aykırılık olduğu iddiasına cevap verir: *“Hür ve Medenî Milletlerin kıyafetini almak hürriyetsizlik*

midir?(...) her Türk hür doğar ve hür yaşar.” Fakat medeni milletlerin kisvesini almak Türk milletini esarete mi sevk etmek demektir ve sonra ikinci derecede hürriyet sonusz ve sınırsız bir şey midir?” diyerek arkadaşımızın kanun teklifinde Teşkilâtı Esasiyeye ve Nurettin Paşanın burada zikretmekte olduklarına muhalif hiç bir kayıt görmüyorum diye belirtir (ZC, c.19, 25.11.1925: 224). Kanuna muhalif olan noktayı anlayamadığını belirterek, medeni bir yolda ilerleyen Türk milletinin başka milletlerin hareketlerini şahit göstermek mecburiyetinde olmadığını söylese de “*Japon Meclisi Mebusanına silindirle girmek kanununun mecburidir ve teşkilâtı esasiyelerinde vardır*” der (ZC, c.19, 25.11.1925: 224).

Mustafa Necati (Uğural) Bey de hak ve hürriyete aykırı bir durum olmadığından bahseder. “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti dâhilinde hiç bir kimsenin hukuka tecavüz edilmemiştir ve hiç bir ferdin hürriyetine taarruz olunmamıştır. (...). Efendiler, Bana bu tarzda bir vaka sayabilir misiniz? (...) Asıl milletin hissiyatına, meclisin temayülâtına karşı, hükümetin kanununa karşı his ile hareket eden tahrir sahibidir*” (ZC, c.19, 25.11.1925: 230).

Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey de ilk sözlerini Nurettin Paşa’ya yöneltir. Sözlerini utanarak dinlediğini söyledikten sonra “*Şapka meselesinin, gömleğin ve redingotun⁴⁰, mendilin teşkilâtı esasiye kanuniyle ne alâkası vardır? Bu ne zihniyet? ve bu zihniyetin ifade ettiği mana nedir?*” diye çıkışır. Demek ki Teşkilat-ı Esasiye kanunu memlekette tamamen yerleşmemiş, anlaşılmamıştır, düşüncesine kapılır. “*Şapka giymişte teşkilâtı esasiye kanununu ihlâl etmiş. Bu kelimeleri işitebileceğiniz dünyada bir kürsü yoktur. (...) hayatın on sekizinci derecesinde veyahut iki yüzüncü derecesinde olan şapka ile fes ile bilmem kalpak vesaire ile teşkilâtı esasiye kanununun alâkadar olduğunu iddia etmek tasavvur etmek, teşkilâtı esasiye kanununun manasını anlamamak demektir*” der (ZC, c.19, 25.11.1925: 224).

Muş Mebusu İlyas Sami Bey de “*Bu inkılap ki seldir, önüne geçenleri yıkar, devirir geçer kimseyi bırakmaz*” diyerek başladığı sözlerine Nurettin Paşa’nın çağdaş ve medeni bir kıyafetin büyük Türk Milletinin şu büyük kürsüsünde bir paşa tarafından bu sözlerin sarf edilmesi hüsrandır, diye bitirir (ZC, c.19, 25.11.1925: 226).

⁴⁰ Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmi erkek ceketi. (www.tdk.gov.tr adresinden Mart 2018 tarihinde erişilmiştir.)

Rasih Bey'e (Kaplan) göre de elbise adet, örf, muhit, iklime göre değişkenlik gösterir. İnsanlar istediklerini giyer ve gezerler. Bununla alakalı din şunu tespit etmiştir, demek hissiyata ve göreneğe bağlanmaktadır. İslamiyet'te ise hissiyatında göreneğin de yeri yoktur. Hindistan'da Mecusiler başlarına taktığı sarı renkli sarığı giymeseler Müslüman mı olurlar? Ya da Yahudiler şapka giymiş Hristiyan mı olmuşlardır? Hayır. O halde bunun dinle alakası nedir? İlimle hareket edilmelidir (ZC, c.19, 25.11.1925: 226-227).

Menteşe Mebusu Şükrü (Kaya) Bey, milli kıyafetin ancak tarihlerde ve müzelerde görüldüğünü bugün medeni milletler arasında kıyafet farklılıkları olmadığını ve bir kazanç sağlamadığını, bir milletin istiklalini ve istikbalini kurtaranın kıyafet olmadığını söylediği şu sözleri önemlidir: *“Bir Alman genciyle bir İngiliz ve ona karşı çarpışan bir Fransız'ı kıyafeti ile ayıramazsınız. Hepsi silindirli, smokinli, şapkalı, şöyle ve böyle hep aynı kıyafettedir. Fakat her birinin, kalbinde hissiyatı millîye en derin bir surette temerküz etmiştir. Efendiler, biz de Türk milletini böyle görmek istiyoruz. Ve böyle yetiştireceğiz. Efendiler, eğer millî kıyafetin bir tesiri olsa idi ecdadımız kahraman yeniçeriler Viyana önüne gittikleri zaman bütün âlem onların kavuklarından korkarlardı ve kaçarlardı. Eğer millî kıyafetin bir tesiri olsaydı; işgal zamanında İzmir kordonunda Türklerle istihza olunurken, Türklerin hissiyatı ağır surette rencide edilirken bilmem hangi vali ve kumandanın kalpağından, kordonundan Rumlar ürkerdi.”* (ZC, c.19, 25.11.1925: 227).

Müzakereden sonra şapka takmayı zorunlu hale getiren madde şu şekliyle kabul edilir: *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve çalışanlar Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.”* (ZC, c.19, 25.11.1925: 231).

Bundan sonra fes giyenler, eğer halkı isyana teşvik ya da devlet kuvvetlerine karşı direnmekle suçlanırlarsa, "kanun ve nizamlara göre, yetkili makamlar tarafından verilmiş emre itaatsizlik suçundan", bir aya kadar hapisle cezalandırılabilirlerdi. Böylece fese bir kutsallık veren, onu çıkarıp atmayı, "kutsal olanlara hakaret sayan

sakat bir zihniyet” bertaraf edilerek, 25 Kasım 1925 tarihli kanunla⁴¹ milletlerarası kılık kıyafet kabul edilmiş oluyor (Kılıç, 1995: 547).

3.3.3. Ve Perde Açılsın..!

“Şehir içi ulaşım araçları, İstanbulluları istedikleri yere ulaştırmak dışında amaçlara da hizmet etmişlerdir. Bunlardan biri şüphesiz ki gündelik hayatta katı mahremiyet kurallarıyla birbirlerinden ayrılan kadın ve erkeklerin aynı mekânda buluşmasıdır” (Kaynar, 2012: 63-64). Bu yolculuğu kadın ve erkek ayrı yerlerde oturarak yapıyordu. Hatta bakışlarında birbirinden ayrılması için arada perde vardı.

Erzurum Mebusu Ziyaeddin Efendi, İstanbul’da vapur ve tramvaylardaki perdelerin kaldırılınca bunun hakkında soru önergesi verir. İstanbul Polis Müdürlüğünce verilen bu emrin sebebini sorgular. Polis bu emri verme yetkisini kimden almıştır? Bu emir Dâhiliyeden alınmışsa bu perdelerin kaldırılması hakkında toplumsal, ahlaki, siyasi ne gibi bir fayda için yapılmıştır? Bu sorulara Dâhiliye Vekili Ferid Bey cevap verir. Emrin Dâhiliyeden değil İstanbul Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Müdüriyetinden verildiğini ve sadece sıhhi amaç taşıdığını söyler. Perdelere kaldırılmış olsa da kadınlar için ayrılan oturma yerlerinin hala korunduğunu, oturma yerlerinin levhalarla gösterildiğini söyler. Bu cevap Ziyaeddin Efendi’yi ikna olmamış halini gören Süleyman Sırrı Bey lafa girerek “*Hoca Efendi dünyanın perdesi kalkmış, değil ki insanların....*” der. (ZC, c.5, 16.01.1924: 137-138).

Tabii Ziyaeddin Efendi’nin amacı sadece yetkiyi sorgulamak değildir. Perdelerin sıhhi amaçlı, yani mikrop taşıdığı gerekçesiyle kaldırılmış olması onu ikna etmez. O zaman koltuklar, kadifeler vesaire de sökülmelidir, onlar da mikrop taşır! Hem dezenfekte ile muşambalı perde de mikrop işini çözebilirdi. Yani asıl amacın hijyen olmadığını iddia eder.

“Perdeler, vapurda olsun tramvayda olsun, erkeklerle kadınların birbirlerini görmemelerini sağlayacak kadar sert engeller değillerdi. Her iki aracın da kendilerine has şartlarından dolayı yolcular, yolculuk boyunca olmasa da bu araçlara binerken ya da

⁴¹ Kanunun metni için bakınız: EK 5

inerken birbirlerini görüyorlardı.” (Kaynar, 2012: 69) Bu şartlar altında bile kurulan iletişim, perdeler kalkınca ne boyuta ulaşacaktı kim bilir! İşte Ziyaeddin Efendiyi rahatsız eden bu düşünceydi. O yüzden eleştirilerini sürdürdü. Kadınların oturma yerlerinin de kalkacağını söyler. Bunu kadına hürmetsizlik olarak değerlendirir. *“Malûmuâliniz Avrupa d a bile kadınlara bir hürmet var. Onların mevkileri ayrıdır. Hatta kadınların sigara içecekleri yere erkek de giremez. Yalnız kadınları erkeklere karıştırmak onlara bir hürmet değildir”* der. Kamusal mekânda birlikte olmalarının endişesini taşımaktadır. Bu yüzden perdeden daha ayırıcı bir çözüm sunar: Bir vapur kadınlara, bir vapur erkeklere tahsis edilmelidir (ZC, c.5, 16.01.1924: 138).

“Erkeklerden ayrı oturmak imtiyazı/kuralı sadece Müslüman kadınlar için zorunluydu” (Kaynar, 2012: 64) Perde kalktıktan sonra İslam kadınları gayrimüslim kadınlarla da temas edecekti. Ziyaeddin Efendi bunun da endişesini taşır: *“İslam kadınları Ermeni, Yahudi, Rumlarla karışık diz dize, sine sineye yakından temas ettirmek ve onların arzulu bakışlarına maruz bırakmak, dindar olan milletin ne dini ne milli ne de maneviyatına uygundur”* der (ZC, c.5, 16.01.1924: 137). Bu etkileşimi en az erkeklerle olan kadar gayriahlaki bulmaktadır.

“Her fert yenilik taraftarıdır. Yalnız her milletin bir kültürü vardır. Bu kültüre riayet lazımdır” diyerek kadın ve erkeğin olası beraberliğini kültürümüze uygun bulmaz. Bu sözlerle Batılılaşma ile gelen yeniliği kastettiği yavaş yavaş anlaşılırken sözlerinin devamında bunu daha da açar: *“Eskiliğin yerine yenilikleri herkes istiyor. (...) Fakat çağdaşlık, asayiş her tarafta temin etmek, virane mülkümüzü imar etmek, yollar ve şimendiferler yaptırmak, maarif, sanayi, iktisatla halkı yükseltmek. Malûmuâliniz Avrupa bugün semada tayyarelerle uçarken biz kağı arabalarıyla gidiyoruz. Hâlâ bu elim vaziyette bulunduğumuz halde yalnız kadınlarımızda mı bu suretle bir yenilik göstermek istiyoruz. Yalnız kadınlarla beraber oturmakta mı yenilik var, milleti nereye sevk edeceğiz. Medeniyet maskesiyle, çağdaşlık ridayıkâzibe arkasında milleti sefahate mi sürükleyeceğiz, milletin mukaddesatıyla mı oynayacağız? (...) medeniyet kadınlara serbestî, açıklık vermek değildir.”* Tartışmalar “Batı’nın ahlaksızlığını değil ilmin almalıyız” eksenine çeker. *“Memleketimizin her tarafı harap, asayişe muhtacdır. Avrupa’yı bu cihetlerde taklit etmiyoruz. Avrupa’nın sanayiini, maarifini almaya değil; yalnız sefahatini, rezaletini taklit etmeye yelteniyoruz.”* (ZC, c.5, 16.01.1924: 138)

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, bu hatanın Dâhiliye Vekili tarafından giderileceğini söyler. Urfa Mebusu Ali Saib Bey “*Hata değildir. Polis Müdürü iyi yapmış*” diye ona cevap verir. Yahya Galip Bey ise “*Hatayı fahiştir. B. Yemiş*” der (ZC, c.5, 16.01.1924: 138). Tunalı Hilmi Bey ise “*Allah hayâ perdelerini kaldırmaktan masun buyursun*” diyerek son noktayı koyar (ZC, c.5, 16.01.1924: 139). Kaynar, perdelerin kaldırılmasını kendi yolunda ilerleyen gündelik hayata Cumhuriyet tarafından eklenen “yeni” bir katkı olduğunu ifade eder.

3.3.4. Deniz Hamamları

Osmanlı’da 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizden tahta perdelerle ayrılmış olan deniz hamamları vardı. (Toprak, 2018: 33) Kıyıda uzunca bir iskele ile ulaşıldı. Bu yapının ortasında havuza benzer bir boşluktan denize girilirdi. Bu plajdan önceki aşamaydı. (Toprak, 2018: 35) Deniz ile insanın kaynaşma sürecini Zafer Toprak şöyle ifade eder: “Cihan Harbi Türklerin denizle olan ilişkilerini de belirleyecekti. Devlet barış antlaşmaları imzalarken toplum da denizle barışacaktı. Cumhuriyet’in laik toplum anlayışı insanı daha görünür kılacak, artık Türk insanı soyunma özgürlüğüne kavuşacaktı” (Toprak, 2018: 33). Rus devriminden kaçarak İstanbul Florya civarına yerleşen Beyaz Ruslar da burada dönüşümlere neden olacaktı (Toprak, 2018: 36) Rus göçmen kadınları kısa sürede İstanbul kadını için özentisi vasıtası oldu. Kadınlar kapalı deniz hamamlarından açık plajlara yönelmişti. “Böylece mahremlik giderek kalktı; Türk kadınları ve erkekleri için de plajlarda açılıp saçılma devri başladı” (Toprak, 2018: 37).

Kadın ve erkeğin birlikte denize girmesi de mecliste konuşulanlar arasındaydı. Ahlaksızlık ve Batılılaşma paralelinde yaşananlara dans etmek ve deniz hamamlarına girmek örnek olarak verilir. Erzurum Mebusu Ziyaeddin Efendi (Gözübüyük) fuhuşu konu aldığı sözlerine yanlış batılılaşmadan bahsederek devam eder. Medeniyet adı altında Batılılaşmak isteği olduğunu, ama garbın yozlaşmış ahlakının alındığını söyleyen Ziyaeddin Efendi’nin iddiasına göre, Japonya’da dans yasaklanmış, İngiltere’de namus erbabı kişilerin bar denilen fuhuşhanelere ayak basmazken, biz de “alçak” İslam kadınları barlara ve tiyatro sahnelerine çıkarılmaktadır. “Rezaletlere” müsamaha etmek yetmiyormuş gibi, İstanbul Florya’da “hiçbir Hristiyan hükümetin

müsaade etmediği”, çıplak erkek ve kadınlar birlikte deniz hamamlarında müzik icra etmektedirler (ZC, c.13, 14.2.1925: 413-414). Hatta genelevlerin muayeneye tabi tutulmasını kastederek “İslam kadınlarını temettü mukabilinde vesikalarla fuhuşa sevk ediyorlar” (...)“Yani insan düşünüyor ki, bu millet nereye, ne tarafa sürüklenmek isteniyor, insan hayret ediyor” der (ZC, c.13, 14.2.1925: 414).

Tüm bu söylemler bir yandan da “yeni hayat”a karşı verilen tepkilerdir. Yeni duruma/olaya/hayata adapte olanlar, olamayanlar ve olmaya çalışanlar arasında geçen diyaloglardır.

Ziyaeddin Efendi’nin “İslam kadınlarını temettü mukabilinde vesikalarla fuhuşa sevk ediyorlar” sözlerine cevap veren Avni Bey (Zaimler), vesikanın resmi bir ifade olduğunu, memleketin her yerinde fuhuştan, sefahatten, ahlaksızlıktan şikâyetçi olduğunu fakat bu lekenin Hükümetin yüzüne atılmaması gerektiğini söyler: “Bunu altı senede biz yaratmadık, asırlardan beri geliyor” (...) “Laikiz diye ne Heyeti Vekile ne de biz, ne de başkası dinsizlik veyahut fuhuş, dans ile meşgul değildir.” Fuhuş, Cumhuriyetle beraber gelmediği gibi sadece bu topraklarda olan bir şey de değildir. Dünyanın her yerinde fuhşun olduğunu hatta Medine’de dans, iştret, hiçbir şey yokken fuhuş olduğundan bahseder (ZC, c.14, 16.2.1925: 43).

Hamdullah Suphi Bey hükümet eliyle fuhuş yaptırıldığı iddialarına ise, fuhşun tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmadığı için denetim altına alındığını, halkın sağlığı için vesika verildiği söyler (ZC, c.14, 16.2.1925: 61). “Batının ahlaksızlığını değil ilmini almalıyız” tartışmalarına ise şöyle cevap verir: “Karşımızdakiler zannediyorlar ki, bir medeniyet bir kıtadan diğer bir kıtaya geçerken gümrüklere uğrar. Ziya Efendi hazretleriyle beraber bir komisyon teşkil ederiz, önlerine kâğıtlarını alırlar ve dışardan içeriye ne gelirse madde madde görülür. O gelen ne? Lokomotif buyurunuz içeri. Bu gelen ne? Dans, kabul etmiyoruz, kapı dışarı. Arkadaşlar! Pekiyi bilirsiniz, medeniyetler bir memlekete girerken gümrüklere uğramaz, şunun ve bunun mütalâasını almak, tasvibini beklemez, gelenler, eğer birtakım ihtiyaçların, birtakım zaruretlerin, neticei tabiiyesi ise mutlak içeri girerler. Mani olamayız, Erzurum Mebusu Ziya Efendi fuhuştan şikâyet ediyor. Muhterem arkadaşlar. Bu hususta size doğrudan doğruya hitap ettiğimden dolayı af buyurunuz, bizim aramızda yani Türk münevverleri arasında Türk kadının fuhuşa gitmesini tasvip eden, tecviz eden bir tane sefil bulunabilir mi? (asla

sesleri) Hangi milletin mecnun olmayan, hilkaten mütereddi olamayan adamı, kendi millî gururuyla alâkadar gördüğü millet, kadının fuhuşa doğru gitmesini tasvip eder. (haşa sesleri)” (ZC, c.14, 16.2.1925: 57). Modernleşme ya da Batılılaşma ile gelen değişimin sınırlarının devlet tarafından belirlenemeyeceğini ifade ederken çok doğru şeyler söylemekteydi. Bu değişim ve dönüşüm süreci sadece devletin eliyle gerçekleştirilebilecek değildi. Benimseyip benimseme kararı topluluğa aitti.

Uzun uzadıya konuşan Hamdullah Suphi Bey, Ziyaeddin Efendi'nin dansı ahlaksızlık olarak tanımlamasına da alaycı bir tavırla cevap verir: Bir “dans belası” vardır ki sormayın! Bu bela ortadan kalksa memleket baştanbaşa düzelecek. Fakat çaresini bulup da kaldıramıyoruz. Osmanlının yıkılışına bir sebepte Florya’da kadın ve erkeğin beraber suya girmesi ve Beyoğlu’nda dans etmesidir. Bu iki şey kaldırılrsa memleket kurtulacaktır! Ziyaeddin Efendinin eleştirilerini söyleyiş tarzına da bir eleştiri getirir. Şikâyetini zavallı şekillere düşmeden küfürler, beddualar yağdırmadan fuhuşa karşı tedbirler alalım deselerdi hep beraber yürürdük, der (ZC, c.14, 16.2.1925: 61).

Milli Mücadele döneminden ölümüne kadar Mustafa Kemal'in en yakınlarından biri olan Mazhar Müfit Bey (Kansu) ise Ziyaeddin Efendi'ye cevap vermek için iki gün bekler. Tutanaklardaki kayıtlardan Ziyaeddin Efendi'nin konuşmasını okuyup, her bir cümlesine cevap vermek için söylediklerinden emin olmak ister. Çünkü memlekette ahlak kalmadığına dair sözleri önemlidir. Ahlaksızlıktan yeni gelişen bir olaymış gibi bahsedilmesinden rahatsızlık duyar: “*Maneviyatın sarsıldığı, hissiyatı diniyenin gevşediği zaman dün müdür? Bir hafta evvel midir? Hükümeti Cumhuriyenin teessüsünden beri midir? Yoksa Büyük Millet Meclisi Hükümeti zamanından beri midir? Yoksa çok eskiden beri midir?*” (ZC, c.14, 18.2.1925: 104).

Batının sadece ahlaksızlığının alındığına dair sözlerine Batıdan alınan ilimleri sayarak cevap verir; ordunun yetkinleşmesi, tıp ilminin bu dereceye gelmesi, hukuk ilmi Batının ilmi değil midir? (ZC, c.14, 18.2.1925: 104).

Mazhar Müfit Bey, Hristiyan memleketlerinde deniz hamamları olmadığı iddialarını kabul etmez. Onların da plaj denilen deniz hamamları vardır. Hükümetin kadın ve erkeğin bir arada denize girmesini yasak ettiğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini

söyler.⁴² Sözlerini ulemanın “din, ahlak elden gitti tarzında ve bütün İslâm kadınları meyhanede imiş, fuhuş çokmuş” diye söylenirken özellikle dikkat etmesi gerektiğini söyleyerek tamamlar (ZC, c.14, 18.2.1925: 105-106).

“Yeni Hayat”ın getirdikleri arasında yer alan deniz hamamlarının, Batılılaşma tartışmalarıyla birlikte görüşülmesi olağandır. Çünkü eğlence ve çıplaklığın olduğu birçok alan Batının “yozlaşmış ahlakı”ndan etkilenmenin bir sonucu olarak görülüyordu. Hatta Ziyaeddin Efendi, İstanbul modernleşmesini dans etmek, denize girmek ve fuhuş yapmak olarak özetliyordu. Ama 1925 yılı içerisinde gerçekleşen bu konuşmalar bize değişen bazı şeyler olduğunu da işaret ediyordu. Topluma yöneltlen “ahlaksız” söylemleri azalmıştı ya da bu söylemleri reddedenlerin sesi daha çok çıkıyordu. “Ahlaksızlık varsa da bu yeni bir şey değildir” şeklinde itirazlar geliyordu. Bu şeffaflık Birinci Mecliste rastlayabileceğimiz bir durum değildi.

⁴² 1875’te İstanbul Şehremaneti deniz hamamları hakkında bir nizamname çıkarmış, erkek ve kadınların deniz hamamlarına ayrı ayrı girmesini öngörmüştür (Toprak, 2018: 36).

SONUÇ

Mebusan Meclisi'nin kapatılmasının ardından temsil görevini üstlenen Büyük Millet Meclisi memleketin toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı için mücadelesini sürdürür. Ülkenin dört bir yanından gelen vekiller birlikte vatanın bağımsızlığı için uğraşır. Olağanüstü şartlar altında hem cephede hem mecliste yürütülen çalışmalar bağımsızlığı kazandırır. Büyük sorumlulukları olan bu Meclis gündelik hayata dair meseleleri de buna paralel olarak yürütür. Savaş var diye toplumsal meseleler göz ardı edilmez. Temel toplumsal problemler henüz çözülmemişken en “sıradan” sorunlara dahi çözüm aranır.

Mebuslar kendi kafasındaki idealleri meclis gündeminde konuşurlar. Hatta bazıları böyle yoğun bir gündem içinde ideallerini gerçekleştirmek için o kadar aceleci davranır ki ilk beş gün içinde içkinin yasaklanmasını talep eder. Hiç kimse “bunun sırası değil” demez. Kadın oynatmanın yasaklanması ve fes yerine kalpak giyilmesine dair teklifler de taze meclisin ilk günlerinde konuşulmuştur. Mecliste kendine yer bulan herkes kendi toplum tahayyülüne dair ne varsa yansıtır. Başlarda eskiye olan bağlılığından geri adım atmadığını görmekteyiz. Osmanlı devletinin mirası olan anayasalar yeniden görüşülür. Mevcut kanunlar yeni devlet düzenine göre güncellenerek uygulamaya konulur. Örneğin, içki yasak olmasına rağmen bu birde yeni devlet düzeninde kendi düzenini kurmak isteyenler tarafından yasalaştırılır.

İçki ve kumar yasaklanır. Bu yasak gelir kaybına yol açar. Aile düzeni ve toplum sağlığı korunarak, maddi gelir “feda” edilir. İçkiden vergi almak İslami anlayışla ters düştüğü için vergi alınması reddedilir. Oysa yasağı uygulamak adına diğer medeniyetler örnek gösterilerek bunun sadece İslami bir tavır olmadığı da vurgulanmaya çalışılmıştır. Hatta yasak gayrimüslimlere de getirilir, çünkü asıl hedefin toplum sağlığı olduğu söylenir. Kanunun uygulamaya tam anlamıyla konamıyor olması ve kaybedilen maddi kaynaklar göz önünde bulundurularak Meclisin ikinci döneminde yasak kaldırılır. Bu değişimin kabulünde 1923 seçimlerinde yapılan tasfiyelerin etkisi vardır. Fes yerine kalpak giyilmesi de meclisin ilk günlerinde teklif edilir. Başlık meselesi de yoğun gündem içinde kendinden söz ettirir. Yani Milli Mücadelenin getirdiği sorumluluklar toplumsal meseleleri arka plana itmiyor, gündelik hayata dair tartışmalar eksik olmuyordu.

Ülkenin temelleri sadece siyasi anlamda atılmamıştır. Eskiyle olan bağıyı koparmak isteyen bunu bir başlığı kafasından atarak da gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Kutsal ve geleneksel kabul edilen fes yerine Kurtuluş Savaşı'yla yaygınlaşan ve Türklüğün simgesi haline gelen kalpağın giyilmesi teklif edilir. Belki meclisin ilk günleri olmasa kabul edilecek olan bu istek, o gün itirazlarla karşılaşarak reddedilir. Giyim kuşam her zaman önemli bir temsil olarak kabul edilir. Geçen süre zarfında “çağdaş ve medeni” bir topluma doğru yola çıkan devlet, bunun bir simgesi olarak şapkayı kabul eder.

Aile birliğini sarsan toplumca ayıp ve ahlaksızlık olarak tanımlanan kumar ve fuhuşta meclisi uzun süre meşgul eder. Kumar, kadın ve fuhuş beraber konuşulan mevzulardır. Kazanç sağlamak ve eğlenmek amacıyla oynanan kumar eğlencesine kadın da fuhuş da ortak olur. Kadının dans etmesi de bu ahlaksızlık tanımına dâhildir. Düşmanla çarpışılırken sefa sürenler eleştirilerin hedefi olmuştur. Hele ki Müslüman ve Türk kadınlarının düşman askeriyle kol kola dans etmesi hem dine hem milli itibara muhalif bir hareket olarak değerlendirilir. Tüm bunların yanlış Batılılaşmanın bir eseri olduğunu düşünenler, “batının ahlaksızlığını değil ilmini almayız” tartışmalarını başlatır. Benzer bir tartışmaya vapurlarda ve tramvaylarda perdelerin kaldırılmasına yapılan bir itirazda ve kadın ile erkeğin birlikte denize girmesinin eleştirildiği oturumda rastlanır. Bu “ahlaksızlıkların” Cumhuriyetle birlikte bu topraklara gelmediği yönünde itirazlar yapılır. Bireylerin sıkça “ahlaksızlıkla” suçlandığı dönem ise daha çok Birinci Meclise tesadüf eder.

Devletin temel görevlerinden biri de toplum sağlığını korumaktır. Sıtma, verem, trahom, frengi, veba, çiçek gibi salgın hastalıklarla mücadele edilir. Özellikle frengi ile mücadelede yapılan konuşmalar hastalık dışında başka konular da barındırması sebebiyle hararetli geçer. Frengi cinsel yolla da bulaştığı için hastalık toplumda ahlaksızlık olarak görülmekte, frengi hastaları ayıplanmaktaydı. Hastalığın önünü alabilmek adına frengi taraması yapılmasına karar verilir. Bu tarama evlilik arifesinde olan çiftlere yapılacaktır. Fakat bunun önündeki en büyük engel, kadının muayenesidir. Kadının nasıl muayene edileceğine dair küçük bir soru işareti bile birden fazla cevap bulur. Kadının muayenesi teşhir gibi görülmektedir. Vekiller muayeneye kendi sınırlarını getirir, kadının nasıl ve neresinden muayene edileceğini belirlemeye çalışırlar. Öyle ki bakire ve dulların muayenesinin farklı olması gerektiği savunulur.

Sanki mebusluk sıfatı mecliste oturanlara haddinden fazla bir yetki vermiştir. Frengili bir erkeğin hastalığı yayabileceği üzerinde ise daha az durulur, çünkü hastalığın daha çok genelevlerden erkeklere aşılandığı öne sürülür. Bunu kontrol altına almak için de doktorlar genelevlere muayeneye gitmişlerdir. Frengi hastalığının fuhuş dışında da var olduğunu ve buna karşı mücadele edildiğini de söylemek gerekir. Salgın, sağlıklı nesiller yetiştirmek adına bir engeldi ve her devlet gibi Büyük Millet Meclisi de bu yönde çalışmalarını yürütmüştür.

Uzun süren savaş döneminin bir sonucu olan parasızlık, devleti kemer sıkma politikasına yöneltirken halk gevşek davranamazdı. Halkın da tasarruf tedbirleri alması için düğünler hedef alındı. Düğünlerde yapılan bazı harcamalar israf olarak değerlendirilip ve kısıtlanır. Düğünler köylüleri perişan ettiği için bir standarda oturtulmaya çalışılır. Mesele düğün olunca konu evliliğe de gelir. Mihir ve başlık parası evlilik oranlarını düşürmekteydi. Kızlar kendisinden yaşça büyük ve paralı erkeklerle evlendirilmekteydi. Bu problemi kızı kaçıracak aşmaya çalışan gençler yüzünden de aileler arası husumet çıkmakta ve toplumsal huzur bozulmaktaydı. Kanun, israftan öteye geçerek bazı sosyal problemler bu vesileyle dile getirilmiş ama çözüm üretilmemiştir. Tüm bu adımlar aynı zamanda evlilik teşvik edilerek savaş sonrası yaşanan nüfus kaybını da gidermek için atılmıştır.

Bu ve bunun gibi düzenlemelerin hedefi yaratılmaya çalışan yeni topluma dair izler taşımaktadır. Vekillerin önergelerle kanun teklifleriyle gündeme taşıdığı konulara geniş çerçeveden bakıldığında aile kurumunun düzenlendiğini, toplum ahlakının korunmaya çalışıldığı görülür. Ahlaksızlık kabul edilen eylemlerden uzak durmaları için çaba gösterilir. Bu kapsamda eğlence anlayışına da memleketin genel ahlaki normlarına uygun sınırlar çizilmeye çalışılır. Gündelik yaşamında bireyi ilgilendiren ne varsa mebuslar tarafından düzenlenir. Bu süreçte bir devlet kurma ütopyasını gerçekleştirenler toplumsal ütopyaları için gerekli olan mücadeleyi yürütürler.

Meclis içi konuşmalara bakıldığında ve ikinci döneme geçilirken yapılan tasfiyelerde göz önünde bulundurulduğunda ortaya iki dönemin arasındaki farklar ortaya çıkmaktadır. Birinci Meclis, Mebusan Meclisinden ve memleketin dört bir yanından seçimle gelen üyelerden oluşmaktaydı. Alelacele toplanan bu meclis, içinde birbirinden farklı birçok unsuru barındırıyordu. Devraldıkları siyasi ve sosyal mirası gözden

geçiriyorlar, eski düzeni devam ettirmek isteyenlerle yeni devlet/toplum ütopyaları olanlar aynı platformdaydı. Bu platform bazen eski düzenin devam niteliğinde atılan adımlara bazen de “yeni hayat”ın kurulması yönünde atılanlara şahit oluyordu. Tartışmaların en aza indiği dönem de Cumhuriyet kurulduktan sonra “bir modernleşme projesi” olan ikinci döneme denk geliyor. Daha nizami ve kontrollü yürütülen çalışmalar meclisten hızla geçmekte, çatlak sesler nadiren duyulmaktadır.

Birinci dönemde ise daha çok bireysel ütopyalar ön plana çıkmaktadır. Toplumda gördüğü bir problemin çözülmesi için mecliste konuşan mebuslar daha çok bir muhabir edasıyla kendi memleketlerinden havadis vermektedirler. Muhtemel ki, bu dönemdeki meclis oturumlarında görülen sohbet havası ne meclisin diğer dönemlerinde ne de dünyanın başka bir yerindeki bir parlamentoya da benzerlik göstermemektedir. Toplantılar adeta bir kahvehanede yapılan sohbet havasında geçmektedir.

İkinci dönemde daha programlı işleyen bir meclis görmekteyiz. Bireysel ütopyaların ötesinde ve Cumhuriyet’in kurumsallaşması hedefinin yanında, modernleşme projesini uygulamaya konmaktadır. Meclise sunulan öneriler, Cumhuriyet kadroları tarafından daha önce düşünülmüş sonrasında meclise taşınmıştır. Bu fark, 1923 seçimleriyle yaratılır. Bunun bir sonucu olarak, İkinci Mecliste gündelik hayata dair hararetli tartışmalara daha az rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

RESMÎ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi I. Devre

TBMM Zabıt Ceridesi II. Devre

WEB SİTELERİ

Kanun-u Esasi: <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx>

ESATLI, Mustafa Ragıb. (1943). “Yıldız ve Emirgan Koruları: Yıldız Korusu ile Emirgan'ın Tarihi Vaziyetlerine Bir Bakış”, Taha Toros Arşivi.

(<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1843>)

İstanbul'da Kurulan Yeni Tuzaklar: Dans Salonları:

<https://ottomanography.wordpress.com/2014/12/26/istanbulda-kurulan-yeni-tuzaklar-dans-salonlari-7-agustos-1340-1924/>

KİTAP VE MAKALELER

ACUN, Fatma. (2016). “Değişme Ve Süreklilik: Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları”, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), Bursa: Dora Yayınları.

AÇIKALIN, Neriman. (2008). “Toplumda Fahişelik Kurumunun Vazgeçilmezliği Üzerine Mitler: Mersin Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.4.

AKBULUT, Dursun Ali. (2002). “İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.16.

AKGÜN, K. Seçil. (1998). “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Düşünceler”, *Birinci Meclis*, Cemil Koçak (ed.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

AKIN, Rıdvan. (2014). *TBMM Devleti, 1920-1923: Birinci Meclis döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKTAN, Coşkun Can. (2009). “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.

ALPKAYA, Faruk. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKSAKAL, Halil İbrahim. (2017). “Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1.

ARCAN, Kuntay - KARANCI, Nuray. (2014). “Kumar Oynama Nedenleri Ölçeğinin Uyarlama, Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması” *Anadolu Psikiyatri Derneği*, S.15.

ARIĞ, Ayten Sezer. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Atatürk Söylev ve Demeçleri (1997). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt 2, Ankara.

ATAY, Falih Rıfkı (2008). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

AYDIN, İbrahim Hakkı. (2011). “Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 35.

AYDIN, Mehmet Akif. (1991). “Mehir”, *İA*, TDV, C.28, 389-391.

AYSAL, Necdet. (2011). “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.16.

BACON, Francis. (2014). *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

BAYKARA, Tuncer (1992). “Değişme Ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı” *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

BAYRAK, M. Orhan. (1990). *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*, İstanbul: Kastaş Yayınları.

BİLGE ZAFER, Ayşenur. (2013). “Cumhuriyet İle Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı Ve Kadının Durumu”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24.

BOZKURT, Esra. (2015). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25.

BULUT, Fatma. (2009). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Tehlikeli Bir Miras: “Frengi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.3.

_____ (2010). I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Eğlence Kültürü Ve Toplumsal Yaşama Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

CANSEL, Erol (1990). “Sosyal Devlet ve Aile”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 2, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

CAMPANELLA, Tommaso. (2011). *Güneş Ülkesi*, çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Say Yayınları.

CEBESÖY, ALİ Fuat. (2011) *Siyasi Hatıralar*, C.1-2, İstanbul: Temel Yayınları.

_____ (2014). *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

ÇAĞIRICI, Mustafa. (1992). “İslam Düşüncesinde Aile Ahlakı”, *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

ÇAKIR, Serpil. (1992). “Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı”, *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

ÇAVDAR Necati - KARCI Erol. (2016). “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Osmanlıda Frengiyle Mücadele Konusunda Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.2.

ÇETİN, Cengiz. (2008). “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.48, S.2.

ÇOBAN, Mustafa (2014). “Cumhuriyetin İlk Yılları Ahlâk Algısı Ve Eğitimi” *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24.

ÇOKER, Fahri (1994). *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, Cilt 1.

DARCAN, Emirhan. (2015). “Ahlak Suçları Ve Diğer Suçlar Arasındaki İlişki”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.46.

DEMİR, Mine (2014). “Mütareke Yılları İstanbul'unda Toplumsal Yapıyı Etkileyen Olaylardan Yansımalar, *Çeşm-i Cihan (Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi) E-Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2.

DEMİRBAŞ, Osman. (2005). “Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.8.

DEMİRBİLEK, Sinan. (2012). “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”, *ÇTTAD*, C.12, S.24.

DEMİREL, Ahmet. (2014). *Birinci Meclis’te Muhalefet “İkinci Grup”*, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2015). *İlk Meclis’in Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

DİNGEÇ, Emine. (2010). “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları”, *History Studies*, C.2, S.1.

DOĞAN, İsmail. (1992). “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler Ve Türk Ailesi” *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

DURSUN, Hasan. (2011). “Fuhşa ve Fuhuş Hakkındaki Temel Türk Hukuk Normlarına Genel Bir Bakış” *TBB Dergisi*, S.93.

EMİROĞLU, Kudret. (2011). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERKAL, Mustafa (1990). “Türk Ailesi Ve Batı Avrupa’daki Bazı Değişmeler” ,*Aile Yazıları Serisi*, Cilt 2, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

ERLER, Mehmet Yavuz. (2009). “Bir Osmanlı Aydınının Ahlâk Konusundaki Değerlendirmeleri: Celal Nuri (İleri)”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 19-20, Kadim Yayınları.

ERTAN, Temuçin Faik. (2013). “Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.53.

ESEN, Nükhet. (1992), “Türk Ailesinde Değişmenin Romanımıza Yansımaları”, *SKDSTA*, Cilt 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

EZHERLİ, İhsan. (1986). *TBMM (1920–1986)*, Ankara: TBMM Basımevi.

GOLOĞLU, Mahmut. (2010). *Milli Mücadele Tarihi- IV, 1921-1922*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2011). *Milli Mücadele Tarihi-V, 1923*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GÖK, Dursun. (2002). “Türkiye’de Demokrasi Faaliyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.14.

GÖKÇE, Birsen. (1990). “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 4, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

GÖKÇE, Hatice. (2017). “Dünü, Bugünü, Yarını ile Aile”, *Sosyoloji Notları*, Cilt 1, Sayı 1.

GÜMÜŞÇÜ, Osman. (2003). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 55.

GÜNEŞ, İhsan. (1998). “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Toplanması ve Nitelikleri”, *Birinci Meclis*, Cemil Koçak (ed.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

İŞİN, Ekrem. (2014). *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (1992). “Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret”, SKDSTA, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

KABAGÖZ, Murat Can (2016). *Eğlenirken Modernleşmek*, Ankara: Heretik Yayınları.

KAMILOĞLU, İlknur. (2010). “Nevşehir İli Göynük Kasabası Düğün Geleneği ve Geleneksel Kadın Kıyafeti”, *Halkbililimi Dergisi*, C.3, S.5.

KARABULUT, Mustafa. (2010). “Tanzimat Dönemi Romanlarında Eğlence Hayatı, Âdâb-ı Muâşeret Ve Kılık-Kıyafet”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.185.

KARABULUT, Umut. (2007). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı Ve Hizmetleri (1925-1937)”, *ÇTTAD*, Sayı 15.

KARAHANOGULLARI, Onur. (2008). *Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

KARPAT, Kemal. (2014). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KAYNAR, Hakan. (2012). *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KAZICI, Ziya. (2003). *Osmanlı Devleti’nde Toplum Yapısı*, İstanbul: Bilge Yayınları.

KILIÇ, Rüya. (2014). “Türkiye’de Frenginin Tarihi”, *Kebikeç*, S.38.

KILIÇ, Selami. (1995). “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16.

KILIÇBAY, Mehmet Ali. (1985). “Osmanlı Aydını”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları.

KIRLI, Engin. (2010). “Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımda Yaşanan Değişim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12.

KONGAR, Emre. (1990). “Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi Ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 2, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

KURT, Abdurrahman. (2016). “Dünden Bugüne Türk Ailesi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), Bursa: Dora Yayınları.

KUŞ, Sebahattin. (2011). *Dünya’da ve Türkiye’de Alkol Kontrolü ve Politikaları*, Ankara: TAPDK Yayını.

LEWIS, Bernard (2013). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi

MARDİN, Şerif. (2012). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Mümtaz’er Türköne - Tuncay Önder (der.), İletişim Yayınları.

_____ (1985). “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları.

MORE, Thomas. (2017). *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol - Mina Urgan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

MUTLU, Cengiz (2013). “Milli Mücadele’de Türkiye’de Azalan Nüfus Ve İzdivac Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 85.

ORTAYLI, İlber. (2000). *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

_____ (2015). *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

ÖZALPER, Mehmet. (2014). “Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.1.

ÖZCAN, Fatma. (2011). “Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Muhalefet: İkinci Grup”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1.

ÖZEKMEKÇİ, M. İnanç. (2012). “Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi İle Mücadele”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.10.

ÖZEK, Çetin. (1963). “Türk Ceza Hukukunda Kumar Suçu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.29, S.1-2.

ÖZEL, İsmet (1985). “Tanzimat’ın Getirdiği Aydın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları.

ÖZER, Sevilay. (2013a). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi’ne İlişkin Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.6, S.12.

_____ (2013b). “Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 85.

ÖZKAYA, Hilal. (2016). “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği*, C.20, S.2.

ÖZTÜRK, Kazım. (1994). *Türk Parlamento Tarihi*, C.3, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Cilt 3.

PLATON. (2006). *Devlet*, çev. M. Ali Cimcoz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

SAKAL, Fahri. (2007). “Şapka İnkılâbının Sosyal ve Ekonomik Yönü: Destekler ve Köstekler”, *Turkish Studies*, C.2, S.4.

SARAN, Nephân. (1990). “Aile Hayatı ve Toplum”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 3, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

SEMİZ, Yaşar. (2010). “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27.

SEVİNÇ, Akın. (2004). *Ütopya; Hayali Ahali Projesi*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

SEZGİN, Ömür. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

SİLİER, Orhan. (2004). “Gelecek İçin Düşünmek”, *Ütopya Denemeler*, Ali Bülent (haz.), İstanbul: İndex Yayınevi.

ŞAHİN KURNAZ, Feyza. “İlk TBMM’nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men’i İsrifat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, C.2, S.1.

ŞAHİN, Kamil (1994). “Deniz Hamamı”, *İA*, TDV, C.9.

USTA, Sadık. (2015). *İlkçağ Ütopyaları Mükemmel Toplum ve İlk Devlet Teorileri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

TABAKOĞLU, Ahmet (1992). “Osmanlı Toplumunda Aile”, *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

_____ (2016). “Osmanlı İktimai Yapısının Ana Hatları”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), Bursa: Dora Yayınları.

TANDAÇGÜNEŞ, Nilnur. (2013). *Ütopya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

TANÖR, Bülent. (1998). “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu”, *Birinci Meclis*, Cemil Koçak (ed.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

TAŞKIRAN, Özlem. (2017). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Başkentte Eğlence Yaşamına Yönelik Faaliyetler”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Erdem Ünlen (ed.), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 2.

TATAROĞLU, Muhittin. (2016). “Cumhuriyetten Günümüze Türk Bürokrasisi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), Bursa: Dora Yayınları.

TEMEL, Mehmet. (2008). *Atatürk Döneminde Bulaşıcı Ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul: Nehir Yayınları.

TINAL, Melih. (2009). “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.6.

TOLAN, Barlas (1990). “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 2, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

TOPRAK, Zafer (2018). “Bir Nostaljinin Öyküsü: Deniz Hamamından Plaja”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 295.

_____ (1992). “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

TOSUN, Hüseyin. (2003). “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Cumhuriyet”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 56.

TÖRE, Enver. (1992). “Türk Ailesindeki Değişmenin Tiyatromuza Yansımaları”, *SKDSTA*, Cilt 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer. (1998). “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *Birinci Meclis*, Cemil Koçak (ed.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

_____ (2015). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.

TUŞ, Muhittin - DEMİREL, Ömer - GÜRBÜZ, Orhan. (1992). “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı” *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

TUZCUOĞLU, Hacer (2008). *Türkiye’de Dini Kesimin Eğlence Kültürü (1980-2005)*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1992). “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *SKDSTA*, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

VATANDAŞ, Celalettin (2016). “Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), Bursa: Dora Yayınları.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı V. (1990). *İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu, TBMM’nin 70. Yılı 1920-1970*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

VERGİN, Nur (1990). “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”, *Aile Yazıları Serisi*, Cilt 2, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

YALÇIN, Ercan. (2011). “Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22.

YAZIBAŞI, Muhammed Ali (2018). “Son Dönem Osmanlı Ahlak Risalelerinde Öne Çıkan Değerler (1908-1918)”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10.

YETKİN, Aydın. (2011). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Toplumsal Ahlâk Bunalımı: Fuhuş Meselesi”, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6.

YILMAZ, Alim. (2009). “Felsefenin Sunduğu Bir İmkân Olarak Uygulamalı Etik”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 19-20, Kadim Yayınları.

YURTSEVEN, Yılmaz (2013). “1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1-2.

ZÜRCHER, Erik Jan. (2013). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2013). *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

EK 1

— 59 —

Düğünlerde men'i israfat kanunu

(Ceridei Resmiye ile neşir ve ilânı: 28 mart 1337 - No. 8)

No.
59

BİRİNCİ MADDE — Düğünlerde alehittlak cihaz teşhiri, cihazın açıktan nakli, erkek tarafından iki kattan fazla elbise ıldası, düğün günlerine munhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hedaya itası ve köçek oynatılması gibi israfat memnudur.

İKİNCİ MADDE — Her livanın mecalisi umumiyesi işbu kanun ile kavanini saire ahkâmına mugayir olmamak şartıylemahallî ve idarî talimatnameler tanzimine ve gerek ona müstenit tedabirin Hükümet marifetiyle tatbikını takibe mecburdur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İşbu mevat ve talimatnameler hilâfında hareket edenler mahallî belediyelerine ait olmak üzere elliden yüz liraya kadar cezayı nakdî ita veya bir aydan altı aya kadar hapis ile mücazat olunurlar.

DÖRDÜNCÜ MADDE — İşbu mevaddan mütevellit mesail sulh mahkemelerinde riyyet olunur. Bu baptaki hükkümler katî ve lâzımülfazdır.

BEŞİNCİ MADDE — Hitan cemiyetleri için masraf ihtiyariyle düğün yapmak memnudur.

ALTINCI MADDE — İşbu kanun ile menedilen eşya müsadere ve mahallî belediyeleri namına bilmüzayede fûruht ve irat kaydedilir.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

SEKİZİNCİ MADDE — İşbu kanunun ierayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi Dahiliye ve Adliye vekilleri memurdur.

25 teşrinisani 1336 ve 13 rebiyülevvel 1339

	Tarih	No.	Makam
Büyük Millet Meclisi Riyasetinden tebliği :	22 teşrinievvel 1336	696	Heyeti Vekile Riyasetine
		697	Dahiliye vekâletine
		698	Adliye »
Meclis zabıt ceridelerindeki müzakerat fihristi :	Cilt	Sayıfa	
	5	370:379,390:402	
	6	37:43	
İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunlar :			

EK 2

— 23 —

Men'i müskirat kanunu

(Ceridei Resmiye ile neşir ve ilân: 28 şubat 1337 - No. 4)

No.
22

BİRİNCİ MADDE — Memaliki Osmaniye'de her nevi müskirat imal, ithal, fii-ruht ve istimali memnudur.

İKİNCİ MADDE — Müskirat imal, ithal ve nakil ve fii-ruht edenlerden müskiratın beher kıyesi için elli lira cezayı nakdî ahz ve elde edilen müskirat imha olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Alenen müskirat istimal edenler veya hafiye istimal edipte sarhoşluğu görülenler ya haddi şeri veya elli liradan iki yüz liraya kadar cezayı nakdî veyahut üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla tecziye olunurlar. Sıfatı resmiye erbabından olanlar dahi memuriyetten tardedilir ve bu husustaki hükümler kabili itiraz ve istinaf ve temyiz değildir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu kanunun tasdiki ve neşriyle beraber içki imaline mahsus bileümle alât ve edevat müsadere edilir. Mevcut içkiler derhal temhir edilir ve iki ay zarfında memaliki ecnebiyeye ihracına müsaade olunur. İki ay hitamında mevcut müskirat imha olunur.

BEŞİNCİ MADDE — Tababette kullanılacak her nevi ispirotolu mevât ihtiyaç nispetinde Sıhhiye vekâletince eczanelere tevzi ve sarfiyatı kontrole tabi tutulur.

ALTINCI MADDE — Tababette istimal olunacak ispirotolu mevaddın sureti istimal ve sarfı hakkında Sıhhiye vekâletince bir talimatname kaleme alınacaktır.

YEDİNCİ MADDE — Bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu kanunun icrayı ahkâmına Dahiliye, Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur.

14 eylül 1336 ve 1 muharrem 1339

	Tarih	No.	Makam
Büyük Millet Meclisi Riyasetinden tebliği :	16 eylül 1336	236	Heyeti Vekile Riyasetine
		257	Dahiliye vekâletine
		258	Adliye »
		259	Sıhhiye ve muaveneti iç-timaiye vekâletine
Meclis zabıt ceridelerindeki muzakerat fihristi :	Cilt	Sayfa	
	1	381:387	
	2	276:278,348:350	
	3	208:214	
	4	115:137,141:162	
İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunlar :		420,470,530	

EK 3

— 526 —

İspirto ve meşrubatı küüliye inhisarı hakkında kanun*(Resmî Ceride ile neşir ve ilân : 3/IV/1926 - Sayı : 338)***No.**
790

BİRİNCİ MADDE — Türkiye Cümhuriyeti dahilinde bilûmum ispirotolar ve meşrubatı küüliyenin [Şarap, bira ve her nevi likör de dahil] imal veyahut hariçten celp ve ithali ve dahilde furuhtu Hükûmetin tahtı inhisarındadır. Hükûmet bu inhisarı kısmen veya tamamen bir Türk anonim şirketine devir suretile idare edebilir.

İKİNCİ MADDE — Tahtı inhisara alınan ispiro ve meşrubatı küüliye Maliye vekâletince tesbit ve Heyeti Vekilece tastik olunacak fiatlarla furuht olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Şarabın işbu kanunda münderiç ahkâm dairesinde imal ve ihracı serbesttir. Dahilde furuhtu Devletin tahtı inhisarındadır. İdarei inhisariye memleketin mevaddı iptidaiyesinden şarap imalile ve bu sanatı ıslah ile mükelleftir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Memleketin ihtiyacatı tıbbiyesi için Sıhhiye vekâletinin lüzum göstereceği şarabı, İnhisar idaresi tedarîke mecburdur.

BEŞİNCİ MADDE — İnhisar idaresi kanunun neşri tarihinden itibaren iki sene zarfında Hükûmetçe tensip edilecek mahallerde senevî lâakal üç milyon kilo ispiro istihsal edebilecek kabiliyette fabrikalar tesis edecektir. İşbu fabrikalar mevaddı iptidaiyenin her nevinden ispiro istihsal edecek şeraiti fenniyeyi haiz olacaktır. Beşinci sene nihayetine kadar da her tarafta memleketin ihtiyacını tatmin edecek müessesat vücade getirecektir. Bu fabrikaların muhtaç olduğu mevaddı iptidaiyenin Ziraat vekâletince deruhte edilmek şartile dahilî istihsalâtın alınması mecburidir.

ALTINCI MADDE — Elyevm mevcut ispiro, bira ve meşrubatı küüliye fabrika ve imalâthaneleri' ashabı işbu kanunun neşri tarihinden itibaren bir ay zarfında fabrika ve imalâthanelerin mevkii ile mesahai sathiyesi ve kabiliyeti istihsalıyesi ve derunlarındaki sabit ve gayrisabit bilûmum alât ve edevatı takiriye ve teferuatının ebat ve aksamını beyanname ile İnhisar dairesine haber vermeğe mecburdur.

YEDİNCİ MADDE — İnhisar idaresi maddei sabıkadaki fabrika ve imalâthanelerin kısmen' veya tamamen devamı faaliyetine müsaade edebilir. Bu suretle müsaade edilecek fabrikalarla imalâthanelerin kazanları yirmi dört saatte lâakal iki yüz elli kilo saf ispiro istihsaline müsait olacaktır. Aynı zamanda kontör alâtile mücehhez bulunacak ve İnhisar idaresinin kontrolü altına vazedilecektir.

SEKİZİNCİ MADDE — Kanunun neşrinden itibaren Hükûmetin müsaadesi olmaksızın yeniden fabrika ve imalâthane küşat ve muattalları tamir ve her nerede olursa olsun kazan ve inbik imal ve ithal edilemez.

No. 790

— 527 —

3 - IV - 1926

DOKUZUNCU MADDE — Yedinci maddedeki şeraiti gayrihaiz fabrika ve imalâthaneler ile idarei inhisariyenin kendi elinde bulunmasına lüzum gördüğü fabrika ve imalâthaneleri, Ticaret vekâletile İnhisar idaresi ve fabrika ve imalâthane mümessillerinden mürekkep bir heyet tarafından takdir edilecek fiatle, İnhisar idaresi mübayaa edecektir. Bu suretle taayyün eden fiatle fabrika ve imalâthanesini furuhta muvafakat etmeyenler üç ay zarfında fabrika ve imalâthanelerinin aksamı menkulesini sökerek memaliki ecnebiyeye ihraca mecburdurlar. Bu müddet zarfında ihraç olunmayan alât ve edevat zaptolunur.

ONUNCU MADDE — İnhisar idaresi devamı faaliyetine karar verilen ispirto ve meşrubatı küuliye fabrika ve imalâthanelerinin mamulâtını, mal olduğu miktara temettü namile yüzde beşten on beşe kadar zammederek, satın alacaktır.

ON BİRİNCİ MADDE — Erbabı ziraat veya şeker fabrikalarının şeraiti fenîye dahilinde ve İnhisar idaresinden müsaadei mahsusa istihsali suretile ispirto yapmak için tesisat vücutte getirmeleri caizdir. Bunların istihsalâtı onuncu maddede muharrer olduğu veçhile İnhisar idaresince mübayaa edilir.

ON İKİNCİ MADDE — İnhisar idaresi Müdafaa-i Milliye'nin ispirto ihtiyacını temin etmeğe çalışacaktır. Maahaza Müdafaa-i Milliye vekâleti kendi ihtiyacatını temin için ayrıca fabrika tesisine ve İnhisar idaresinin temin edemediği metaliğini hariçten tedarike salâhiyettardır.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Kanunun tarihi meriyetinde tüccar ve fabrika dükân ve mağazalarında mevcut meşrubatı küuliye bittesbit ve sermayesine yüzde on safî temettü ita olunarak maliyet fiatile satış fiati arasındaki fark defaten istifa olunur.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Bağ mıntakalarında imalâtını satmak üzere yaşı üzümden şarap imal edecekler bağ bozumundan evvel hangi mahalde şarap imal edeceklerini beyanname ile İnhisar idaresine ihbar ederek ruhsat alacaklardır.

ON BEŞİNCİ MADDE — İmal olunan şarabın miktarı tahakkuk komisyonları tarafından tesbit ve âmiller namına zimmet kaydolunur. İşbu komisyonlar İnhisar idaresi memurile mıntakanın heyeti ihtiyariyesinden iki kişiden mürekkep olarak teşkil edilir. Bu suretle zimmet kaydolunan şaraplardan ihraç olunmayanları İnhisar idaresi mal olduğu miktara temettü namile yüzde ondan on beşe kadar zammederek satın alabilir.

Sureti furuht

ON ALTINCI MADDE — Meşrubatı küuliye için yüzde ona kadar beyiye verilebilir.

ON YEDİNCİ MADDE — Bilûmum ispirto ve meşrubatı küuliye bayileri İnhisar idaresinden ruhsat almağa mecburdurlar.

ON SEKİZİNCİ MADDE — Kadeh ile müskirat satan ticarethaneler icarî senevisinin humsuna ve derunlarında içilmiyerek şişe ile müskirat satan ticarethaneler icarî senevisinin öşrüne kadar beyiye resmi vereceklerdir. İspirto ve meşrubatı küuliye satanlar kapılarının görünecek mahalline bir lâvha talik edeceklerdir. İcar bedelleri için musaddak kontratolar muteberdir. Şüphe husulünde İnhisar idareleri yeniden icar takdir edebilir.

ON DOKUZUNCU MADDE — Beyiye tezkeresi almaksızın müskirat satanlardan beyiye iki kat olarak alınır.

YIRMİNCİ MADDE — Türk kodeksinin tesbit ettiği şekilde ve asgarî miktarda ispiro ve meşrubatı küliye bulunduran eczaneler (17, 18, 19) ncü maddelerin dairesi şümulünden hariçtir.

YIRMİ BİRİNCİ MADDE — Her nevi meşrubatı küliye ile ispirotların her hangi bir mahalden diğer mahalle nakli behemehal İnhisar idaresinden nakliye tezkeresi ahzine mütevakıf ve tezkeresiz nakliyat memnudur.

Nakliye tezkeresinin itası ashabı tarafından beyanname ile müracaate mütevakıftır. Nakliye tezkeresi İnhisar idaresince tayin ve tezkere derununa dercedilecek müddetçe muteber addolunur. Yalnız ihtiyacı zatiyeleri için müstehliklerin evlerine götürecekleri ve yolcuların beraberinde taşıyacakları etiketli ve memhur şişeler derunundaki meşrubatı küliye on ve ispiro, yarım kilodan fazla olmamak üzere, nakliye tezkeresine tâbi değildir. Ancak şehir dahilinde on beş kiloya kadar ispirotlarla rakılar ve otuz kiloya kadar usulü dairesinde etiketlenmiş ve memhur şişeler derunundaki meşrubatı küliye fabrikatör veyahut tüccarın faturalarile naklolunabilir. Bu faturaların muteber addolunması yazıldığı anda defteri mahsusa kaydedilmiş olmasına mütevakıftır.

Ahkâmı cezaiye

YIRMİ İKİNCİ MADDE — İnhisar idaresinden müsaade almaksızın fabrika ve imalâthane tesisine, şarap tasirine, inbik imaline ve fabrikalara ve mevaddı iptidaiye ithaline ve ıslatılmasına ve taktirine ve mahtum imbiklerin mühürlerinin fekkine, kontor ve kapalı kaba hile ikana ve tağyir edilmiş ispirotların tasfiyesine cüret edenlerden yüz liradan bin liraya kadar cezayı naktî alınır veya bir haftadan bir seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

YIRMİ ÜÇÜNCÜ MADDE — Kaçak olarak derdest edilen veyahut bilâtezker naklolunan ispiro ve meşrubatı küliyenin zapt ve musaderesile beraber birinci defasında inhisar resminin beş misli ve tekerrüründe on misli cezayı naktî alınır. Cezayı naktî derhal tediye ve temin edilmediği halde vesaiti nakliye tevki olunur. Bir hafta zarfında tesviye edilmediği takdirde mevkuf vesaiti nakliye satılarak esmanı balıgası cezaya mahsup edilir. Fazlası ret ve noksanı emvali sairesine müracaatle istifa olunur.

Ahkâmı müteferrika

YIRMİ DÖRDÜNCÜ MADDE — İşbu kanunun ahkâmına mugayir bir hareketten dolayı İnhisar idaresi memurları tarafından usulüne tevfikân tanzim kılınan zabıtnameler aksi ispat edilinceye kadar mehakimce mamlûnbiñ addolunur.

YIRMİ BEŞİNCİ MADDE — İşbu kanun mucibince tahsil edilecek cezayı naktilerin yüzde ellisi muhbirlere ve kaçığın meydana çıkarılmasına hizmet edenlerle bu bapta mesaisi sepkedenlere verilir.

YIRMİ ALTINCI MADDE — İşbu kanun mucibince tahakkuk eden inhisar resmi ve cezayı naktinin tahsilinde tahsili emval kanunu tatbik olunur.

YIRMİ YEDİNCİ MADDE — İşbu kanunun suverî tatbikiyesi hakkında Maliye vekâletince ayrıca bir talimatname tanzim edilir. İşbu talimatname İcra Vekilleri Heyetince tasdikten sonra mevkii tatbika vazolunur.

No. 790

— 529 —

3 - IV - 1926

YİRMİ SEKİZİNCİ MADDE — İnhisar idaresi tarafından memleket dahilinde mevaddı muzırradan âri olarak sarfedilmek üzere imal ve tedarik edilecek bilûmum meşrubatı küuliyenin muhtevi olacağı ispirotanın cins ve derecesi Sıhhiye vekâletile müştereken tayin edilir.

YİRMİ DOKUZUNCU MADDE — İspirto ve meşrubatı küuliyeye inhisarından alınacak hasılatı safiyeinin % 10 u idarei hususiyelere ve % 5 i Tayyare cemiyetine terk olunur. İdarei hususiyelere ait hisse her vilâyetin nüfusu nisbetinde tevzi olup hidematı sıhhiyeye sarfolunur.

OTUZUNCU MADDE — 15 ağustos 1289 tarihli beyiye nizamnamesile 1 nisan 1334 tarihli müskirat resmi kanunu ve mezkûr kanunun bazı mevât ve fıkâratının tadiline dair 8 kânunusani 1336 tarihli kararname ve 14 eylûl 1336 tarih ve 22 numaralı kanun ahkâmı mülğadır.

OTUZ BİRİNCİ MADDE — Bu kanun 1926 senesi haziranı iptidasından muteberdir.

OTUZ İKİNCİ MADDE — Bu kanunun ahkâmını ieraya Adliye, Maliye, Dahiliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur.

22 mart 1926

<i>Cumhuriyet Riyasetine tebliği</i>	:	24 - III - 1926 tarih ve 1/856 No. 1 tezkere ile
<i>Berayı neşir ve ilân kanunun Başvekâlete tebliğ edildiğini mübir Cumhuriyet Riyasetinden mevrut tezkerenin tarih ve numarası</i>	:	25 - III - 1926 ve 4/298
<i>Muzakeratı ihtiva eden zabıt ceridelerinin cilt ve sayfası</i>	:	Cilt Sayfa 22 177 23 173,324:333,339:341,349,353,356:358
<i>İşbu kanunun ulâkadar olduğu diğer kanunların numaraları</i>	:	22,470

EK 4

— 96 —

Frenginin men ve tahdidi sirayeti hakkında kanun

(Ceridei Resmiye ile neşir ve ilânı : 7 mart 1337 - No. 5)

No.
90

BİRİNCİ MADDE — Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeye şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden alacağı musaddak vesikayı nezdinde bulundurmağa mecburdur.

İKİNCİ MADDE — Her tabip müşabede ettiği frengi vakayisini ihşaiyat tanzimine medar olmak üzere hüviyet tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında Hükümet tabibine, bulunmayan yerlerde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Tâyin edilen günlerde tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri, tabibi müdavileri, Hükümet tabibine, bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdurlar.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Tabibi müdaviler hastalığın âhara meni sirayetini temin için marazın eşkâli mühimmei sirayetini havi hastalarını ziri imzalı «vesayayı sıhhiye varakası» vermeğe ve hastalar da işbu vesaya ahkâmına riayet etmeğe mecburdurlar.

BESİNCİ MADDE — Sıhhi tevhül muayenesi muamelâtı, vilâyet veya liva umumî meclislerince tanzim edilen talimatnameler veçhile tatbik ve cereyan ettirilir.

ALTINCI MADDE — Alelûmum frengililer müessesatı sıhhiye resmîyede ve etibbayı resmîye tarafından meccanen tedavi edilir.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun ahkâmına ve ona müteferri şûralarca yapılacak talimatnamelere riayet etmeyenler on liradan elli liraya kadar cezayı nakdiye mahkûm edilirler.

SEKİZİNCİ MADDE — Frengi hastalığıyla malûl olan eşhas hastalığın âhara sirayetine bilerek sebebiyet verdiği takdirde altı aydan iki seneye kadar hapsolunur veya yüz liradan beş yüz liraya kadar cezayı nakdî alınarak, mutazarrır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın haddi âzamı tatbik olunur. Bu takdirde, takibatı kanuniye iera edebilmek için malûl zevce ve zevcenin şikâyeti şahsiyesi şarttır.

DOKUZUNCU MADDE — Frengiyi tedaviye cüret eden mutatabbipler iki aydan iki seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezayı nakdiye mahkûm edilir.

ONUNCU MADDE — İşbu kanun ahkâmının tatbiki esnasında eshabı müraacaata ikai müşkülât eden etibba üç aydan iki seneye kadar hapis ve muvakkaten rütbe ve memurivetten tardedilir.

ON BİRİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicerdir.

ON İKİNCİ MADDE — İşbu kanunun ierasına Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur.

5 şubat 1337 ve 26 cemaziyelulâ 1339

	Tarih	No.	Makam
Büyük Millet Meclisi Riyasetinden tebliği	6 şubat 1337	1207	Heyeti Vekile Riyasetine
		1208	Adliye vekâletine
		1209	Sıhhiye »
Meclis zabıt ceridelerindeki müzakerat fihristi	Cilt : 7	Sayfa : 38:56,74:75,130:144,145:146	
	8	99:106	
İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunlar			

EK 5

— 15 —

Şapka iktisası hakkında kanun

(Resmî Ceride ile neşir ve ilân : 22/XII/1341 - Sayı : 230)

No.
571

BİRİNCİ MADDE — Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilûmum müessesata mensub memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını Hükûmet meneder.

İKİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyüllerdir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti taraflarından iera olunur.

25 teşrinisani 1341 ve 8 cemaziyelevvel 1344

Cumhuriyet Riyasetine tebliği	:	26 - XI - 1341 tarih ve 2/479 numaralı tezkere'ün
Berayı neşir ve ilân kanunun Başvekâlete tebliğ edildiğini müvîr Cumhuriyet Riyasetinden mevrut tezkere'nin tarih ve numarası	:	26 - XI - 1341 ve 6/580
Müzakeratı iktiva eden zabıt ceridelerinin cût ve sayıfası	:	Cût Sayfa 19 145,165,247:262
İşbu kanunun aldâkadar olduğu diğer kanunların numaraları	:	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 03/10/2018

Tez Başlığı: Birinci ve İkinci Dönem (1920-1927) TBMM Tutanaklarında Gündelik Hayat Tartışmaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

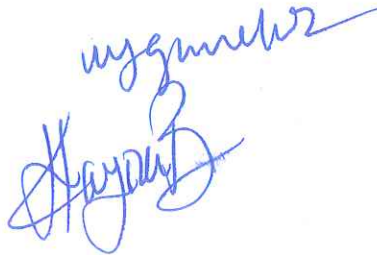
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

03/10/2018

Adı Soyadı:	ZEYNEP BÜYÜK		
Öğrenci No:	N14133951		
Anabilim Dalı:	TARİH		
Programı:	TARİH		
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans	☐ Doktora	☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Öğretim Üyesi Hakan Kaynar

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/09/2018

Tez Başlığı: Birinci ve İkinci Dönem (1920-1927) TBMM Tutanaklarında Gündelik Hayat Tartışmaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 139 sayfalık kısmına ilişkin, 28/9/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☐ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28/09/2018

Adı Soyadı:	<u>ZEYNEP BÜYÜK</u>
Öğrenci No:	<u>N14133951</u>
Anabilim Dalı:	<u>TARİH</u>
Programı:	<u>TARİH</u>

DANIŞMAN ONAYI

UNGUNDUR.

Dr. Öğretim Üyesi HAKAN KAYNAR